سُهڻي

ي

سوڏن

ي

سلام

معياري ادب پيش ڪندڙ

ماهوار

سُهڻي

فيبروري - مارچ ١٩٧٠ع

جلد ٢ نمبر ٢-٣

ايڊيٽر
طارق اشرف

قيمت: ٢-٠٠ سال لاءِ: ١٢-٠٠

سهڻي پبلشرس
ايف/٤٥-٧٥٠، اولهه ڪچو،
حيدرآباد، سنڌ

SOHNI Publishers
F/45-750, West Kutcha,
HYDBRABAD, SIND

ترتيب

پنهنجي طرفان.... طارق اشرف

ڪهاڻيون

زندگي آهي اشارن ۾ اسير	عبدالجبار جوڻيجو	٦
ڊائريءَ جا ڪجهه ورق	تنوير عباسي	٢٩
سؤ ڳالهين جي هڪ ڳالهه	غلام نبي مغل	٣٢
روپ بهروپ	طارق اشرف	٤٠
نهائين ڪان نينهن	محمد بخش سومرو	٤٩
ڪيڏو ويجهو، ڪيڏو دور	مريم نوحاڻي	٥٩
پلئه پائي مون	شبير ترابي	٧٨
ويا گذري ڏينهڙا	مدد علي سنڌي	٨٠
ايڊيٽر ڏانهن خط	ظفر حسن	٩٥

شعر

گيت	تنوير عباسي	١٠٢
قطعو	ذوالفقار راشدي	١٠٢
آزاد نظم	اِمداد حسيني	١٠٣
غزل	قمر شهباز	١٠٤
نظم	ارجن حاسد	١٠٦
آزاد نظم	هريش واسواڻي	١٠٧
آزاد نظم	نثار بزمي	١٠٨
آزاد نظم	غلام حسين رنگريز	١٠٩
بيت	منظور قريشي	١١٠
نظم	فتاح عبد	١١١

هڪڙو شاعر

نظم، قطعا، آزاد نظم، غزل، وائي	پير بخش پياسي	١١٢

ڊراما

دودي جو موت (منظوم ڊرامو)	شيخ اياز	١١٨
خواب جو سورج	آغا سليم	١٤١

مضمون سئموئل بيڪيٽ	ظفر حسن	١٦٢
پرک مختلف ڪتابن تي تبصره	ط۔ا، ظ۔ح	١٦٨
ڪڇهريءَ وارا پڙهندڙن جا خط		١٧٨

ادبي خبر چار — ادارو

(جملي حق ۽ واسطا قائم)

پنهنجي طرفان....

ڏاڍ ۽ ڍڪاءُ سان قائم ڪيل ڪوٽ نيٽ ڪريو. اسين مبارڪ ٿا ڏيون انهن سڀني کي، جن انهيءَ ڪوٽ کي ڪيرائڻ ۾ اخلاقي توڙي عملي مدد ۽ جدوجهد ڪئي. ون يونٽ جي ٽٽڻ ڪانپوءِ اميد آهي ته اسانکي پنهنجا پورا حق ملندا، جن کان اسانکي محروم ڪيو ويو آهي★

سنڌيءَ جي مشهور ڪهاڻيڪارن نجم عباسي ۽ آمر جليل کي سندن ڪهاڻين جي مجموعن 'طوفان جي تمنا' ۽ 'دل جي دنيا' کي پاڪستان رائيٽرز گلڊ پنج، پنج سوُ رپيا انعام ڏنو آهي. اسين انهن ٻنهي اديبن کي مبارڪباد ٿا ڏيون، انهيءَ ڪري نه، ته انهن کي انعام مليو، انهيءَ ڪري جو انهن جي ڪتابن کي بهترين مڃيو ويو. حالانڪ انعام جي رقم ايتري ته گهٽ آهي، جو اهو انعام وٺڻ ئي نه گهرجي ها. سنڌي ڪتابن لاءِ ٻه هزار رپيا انعام رکيل هو. جيئن ته شعرن جو ڪو به مجموعو نه هو، تنهنڪري فقط ڪهاڻين جي ٻن مجموعن کي هڪ هزار رپيا ڏنا ويا. جيڪڏهن شعرن جو ڪو مجموعو ڪونه هو ته اهي ٻئي هزار انهن ڪهاڻين جي مجموعي کي ڏيڻ گهرجن ها. ائين ٻه حيرت جي ڳالهه آهي ته بنگالي ۽ اردو ڪتابن تي جيڪي انعام ڏنا ٿا وڃن سي لک کان به مٿي چڙهي ويا آهن، پر سنڌي ڪتابن کي فقط ٻه هزار (سو به هن سال اهو انعام رکيو ويو آهي). چيو اهو ٿو وڃي ته مختلف بينڪون ۽ ڪمپنيون بنگالي ۽ اردو ڪتابن کي انعام ڏين ٿيون. اسين انهن کان پڇون ٿا، ته جڏهن انهن بينڪن ۾ سنڌين جا پئسا به جمع ٿيل آهن، ته پوءِ اهي سنڌي ڪتابن کي انعام ڇو نٿيون ڏين. انهن صاحب حيثيت سنڌين کي انهيءَ ڳالهه تي سوچڻ گهرجي ۽ اسان سڀني کي گهٽ انعام تي اعتراض ڪرڻ گهرجي. پاڪستان رائيٽرز گلڊ جي سيڪريٽري ٻڌايو آهي ته علائقائي ادب جي انعام جي رقم مختلف ذريعن کان ڪٺي ڪئي وڃي ٿي. اسين ڄاڻڻ چاهيون ٿا ته اهي ڪهڙا ذريعا آهن، جيڪي ايتري خسيس رقم انعام ۾ ڏين ٿا. اسانجي اديبن کي گهرجي ته هو

اهو انعام نہ وٺن، جيڪو اديب جي شان وٽان نہ آهي، بلڪ خيرات آهي★ سهڻيءَ ڪي شروع ڪان سنڌ ٽوڙي پارٽ جي گهڻو ڪري سيني برڪ ٽوڙي نون ليکڪن جو تعاون حاصل رهيو آهي، فقط سنڌيءَ جو هڪ عظيم شاعر شيخ اياز سهڻيءَ ۾ نہ ڇپيو هو، اسانکي خوشي آهي تہ هن دفعي هن عظيم شاعر جو ڊرامو 'دوديءَ جو موت' اسان ڇپيو آهي، ۽ سهڻيءَ ۾ اها کوٽ بہ پوري ٿي★ تنوير عباسي اڄ جو مشهور شاعر آهي، گهٽ پڙهندڙن کي اها خبر هوندي تہ هن گهڻو اڳ هڪ ڪهاڻي بہ لکي هئي، هن سهڻيءَ ۾ اسين سندس ڪجهہ ننڍڙيون ڪهاڻيون، جيڪي حقيقي واقعا آهن، ڏيئي رهيا آهيون★ هن دفعي سهڻيءَ ۾ ٽي نوان ڪهاڻيڪار بہ نظر ايندا، محمد بخش سومري جي هي پهرين ڪهاڻي آهي، (حالانڪ سندس لکيل ٻين ڪهاڻي، پهرين ڇپجي چڪي آهي) مريم نوحاڻي ۽ مدد علي سنڌي بہ پهريون ڀيرو ڪهاڻيون لکيون آهن★ شاعرن ۾ فقط فتاح عبد نئون شاعر آهي، ڪجهہ وقت اڳ شاعري شروع ڪئي اٿس، سهڻيءَ ۾ پهريون دفعو سندس شعر ڇپيا آهن ★ سهڻيءَ جي پهرين پرچي کان اسان سهڻيءَ ۾، سهڻيءَ جي اشتهار ڇپڻ جي نئين روايت 'معصوم شاهہ جي مناري' جي تصوير ۽ معلومات ڏئي شروع ڪئي هئي، هن دفعي شڪارپور جي مشهور لکيدر ٽاور جي تصوير ڇپي اٿئون. تصوير ۽ معلومات جناب حبيب الله، مولا بخش پٺي، شڪارپور مان موڪلي آهي، جن جا اسين شڪرگذار آهيون ۽ پڻ اميد اٿئون تہ سهڻيءَ جا پيا پڙهندڙ بہ سنڌ جي قديم ۽ مشهور جاين جون تصويرون ۽ معلومات موڪليندا. اسين سندن شڪريي سان ڇپيندا سون.

— طارق اشرف

زندگي آهي اِشارن ۾ اسير

ڊائريءَ جا ڪجهه ورق

سؤ ڳالهين جي هڪ ڳالهه

روپ ٻهروپ

ڏهائين ڪان نينهن

ڪيڏو ويجهو، ڪيڏو دور

پلئهَ پائي مون

ويا گذري ڏينهڙا

ايڊيٽر ڏانهن خط

ڪهاڻيون

عبدالجبار جوڻيجو

تنوير عباسي

غلام نبي مغل

طارق اشرف

محمد بخش سومرو

مريم نوحاڻي

شبير ترابي

مدد علي سنڌي

ظفر حسن

عبدالجبار جوڻيجو

زندگي آهي اِشارن ۾ اسير

ڇا هو عاشقَ ۾! ماڻهن جهڙو ماڻهو هو، ڪو آسمان جو تارو ڪونه هو. نه ڪو ايڏو وڏو مصور ۽ ناول نگار هو جو ماڻهو ڏانهنس ڇڪجي وڃن. مڙيئي افسانا لکڻ ۽ تصويرون ناهڻ ۾ چڱو هو.

ڪي ماڻهو 'اهم ماڻهوءَ' جي ويجهو ٿيڻ جي هرڪا ڪوشش ڪندا آهن. رشيد به اهڙن ماڻهن مان هڪ هو. هُو عاشق ڏانهن تمام تيزيءَ سان وڌيو ۽ عاشق کي پنهنجو توازن قائم رکڻ ۽ هٿي پري ٿيڻ جو موقعو به ڪونه مليو. عاشق مصور هو. هُنکي تصويرون ناهڻ ۾ عجيب سُرور محسوس ٿيندو هو. هُنجي گهر جو وڏو ڪمرو اسٽوڊيو طور ڪم ايندو هو. اُن ڪمري ۾ سندس ناهيل تصويرن سان گڏ فن جي استادن جا شاهڪار به موجود هئا.

عاشق جڏهن اسڪول ۾ پڙهندو هو ته ڊرائنگ ٽيچر ڪيس ڏڪي نه ناهي سگهڻ ڪري چمات وهائي ڪيدي هئي. اُن چمات هنجي اندر واري آسرندڙ مصور ڪان رڙ ڪيائي ڇڏي. هن عزم ڪيو ته آءٌ بهترين تصويرون ناهڻ کان اڳ آرام سان نه ويهندس. پوءِ هو اسڪول مان پڇي ويو ۽ ورهين جي محنت ۽ رياض ڪانپوءِ هو پنهنجي اسٽوڊيو ۾ هڪ مصور جي حيثيت سان ويٺو هو. تخيل سندس قبضي ۾ هو ۽ رنگ سندس غلام هئا.

سندس دوست قاسم هڪ شخص کي ساڻس ملايو. ملڻ واري جو نالو رشيد هو. عاشق پنهنجي طبيعت جي لحاظ کان اهڙي ملاقات سبب خوش ڪونه ٿيو. اُن وقت ئي محسوس ڪيائين ته رشيد سندس ڪم ۾ رخنو وجهندو. هُن رشيد جي طبيعت ۾ هڪ عجيب قسم جي تشنگي محسوس ڪئي، گفتگو ۾ بناوتي ناهم نوهم ۽ تصنع گهڻو هئس. هر ڳالهه لاءِ ڊگهي تمهيد ڪرڻ ۽ عربي فارسيءَ جا اجايا لفظ ملائي سنڌي ڳالهائڻ سندس مشغلو هو. اُنڪري هو رشيد مان

پهرئين ڏينهن ئي بيزار ٿي پيو. عاشق جي اڳيان گهڻو ڳالهائڻ ۽ خود ثنائي جهنگلي‌پڻي جي برابر هئي. هُو خود گهٽ گفتگو ڪندو هو ۽ گهڻو وقت تخيل جي گهوڙي تي سوار ٿي پرستانن جا سير ڪندو هو.

رشيد هر طرح خود ثنائي ۽ گهڻي ڳالهائڻ جو مريض هو. آنڪري آنهن ابتدائي ڏينهن ۾ ئي عاشق لاءِ مشڪل پيدا ٿي پيئي. هُو خاموشيءَ سان ڪم ڪندو رهيو، پر سندس انديشو صحيح نڪتو جڏهن ٻئي ڏينهن رشيد اسٽوڊيو ۾ آيو. عاشق اول ته ڪيس ڏسي گهبرائجي ويو، پر پنهنجي چهري تي اهڙو ڪوبه تاثر ڪونه آندائين.

"سوچيم ته اڄ شام جو هوا خوريءَ لاءِ شهر کان ٻاهر هلجي،"

ائين چئي بنا آڄ جي ڪرسيءَ تي ويهي رهيو. عاشق ائين نٿي چاهيو، پر مروت ۽ اخلاق جي تقاضا سبب مجبور هو. هن پاڻ تي جبر ڪيو. هو ماضيءَ ۾ به هميشه پنهنجو پاڻ تي جبر ڪندو آيو هو. هر ڳالهه تي هُن پاڻ تڪليف سٺي هئي ۽ هر پيڙي هن برداشت ڪيو هو. رشيد هن سان گهڻو گهرو ٿيو، پر ڪجهه وقت کان پوءِ ڪيس عاشق ۽ نجمه جي معاشقي جي خبر پئجي ويئي. نجمه جيڪا هڪ معمولي خاندان جي ڇوڪري هئي، جنهن عاشق کي پسند ڪيو هو ۽ شايد عاشق به ڪيس پسند ڪيو هو، جنهن لاءِ رشيد جو خيال هو ته هوءَ عاشق جي سماجي حيثيت ۽ ذهني معيار کان گهڻو گهٽ هئي. خاص طور هن نجمه کي دولت جي ساهميءَ ۾ توريو، ته به هلڪي ٿي پيئي ۽ شخصيت جي ڪسوٽيءَ تي لڳايائين ته هُوءَ ڪيس پنهنجي زال کان به گهڻو گهٽ نظر آئي.

رشيد ائين ڇو ڪيو؟ ڪن ماڻهن جي سوچ جي واڳ وڏي ٿيندي آهي. هر ڳالهه ۾ اونها هليا ويندا آهن. ڪڏهن سيروٽي سان پنهنجو پير ڦٽي پيا هاءِ هاءِ ڪندا آهن. بهرحال رشيد سمجهو ماڻهو هو ۽ نفسيات جا ڪي ڳرا پستڪ به پڙهيل هو. آنڪري ڪو مسئلو درپيش اچڻ وقت انهن پستڪن جي مدد به وٺندو هو. هن عاشق ۽ نجمه جي معاشقي بابت غور ڪيو ۽ نيٺ هو سوچڻ لڳو ته آخر نجمه ۾ ڪهڙي خوبي هئي. هُوءَ هڪ عام ڇوڪري هئي. ڪيئن

عاشق جهڙي ذهين ماڻهو جي اعصابن تي سوار ٿي ويئي هئي!

سنهڙي سيپڪڙي، جنهن ۾ نه رنگ نه روپ! رشيد جو ذهن وري پنهنجي زال ڏي هليو ويو. هُن ٻنهي کي پرکيو ته نتيجو ظاهر ٿي پيو. سندس زال ڪيڏي نه سمارٽ هئي! سونهن سوڀيا، لباس، مڪ چڪ ۽ ايٽيڪيٽ جي مدنظر سندس زال ته بلا هئي! اِها سوچ ڪري رشيد جي چپن تي مُرڪ پکڙجي ويئي.

'هون'، هُن ڪنڌ لوڏيو. مُصور صاحب کي وهنڊڙ نديءَ جو سير ڪرائبو. ڪيس ضرور بيٺل ڏنڊ مان ٻاهر آڻبو' رشيد ڇا سوچيو هو؟ اِهو سڀڪجهه هُن ڇو سوچيو هو، تنهن بابت ڪجهه چوڻ عام ماڻهوءَ جي وس کان ٻاهر آهي. ها، هُن نجمه کي ميري بيٺل ڏنڊ تي سمجهيو. آنڪري هُن پنهنجي زال کي وهنڊڙ نديءَ جو لقب ڏيئي مقابلي ۾ ڏڪي ڇڏيو. مقابلو شروع ٿي ويو. هر ڪنهن ڏٺو ته نجمه پٺتي رهجي ويئي، ۽ سندس زال بازي کٽي ويئي. رشيد حالات کان بي خبر هو. هُو آبشار جي مزاج کان واقف نه هو. هنکي نديءَ جي وهڪري جي تيزيءَ جو پتو نه هو. هُو وقتي ڪاميابيءَ تي نازان پئي ڏٺو. هن عاشق کي نجمه کان پري ڪري ڪيس پنهنجي رفيقہ حيات جي هنج ۾ کڻي آڇليو هو. نه رڳو ايترو، پر عاشق کي پيارن دوستن جي حلقي مان به ڪڍي وڌو ۾ ڪامياب ٿي ويو هو. هُو عاشق کي تمام ويجهو ٿي ويو. اُن کي هُن پنهنجي ڪاميابي پئي ڄاتو. هُو اڃان ڪاميابيءَ جي نشي ۾ چُور هو ته ڪنهن، الائي ڪنهن، سندس ڪن ۾ ڦُوڪ ڏني ۽ هنجا نشا ٽٽي پيا. سندس زال ۽ عاشق جا تعلقات مشڪوڪ پئي لڳا. 'تعارف' 'چاهت' پئي محسوس ٿيو. رشيد خود محسوس ڪيو ته ٻنهي جي تعلقات ۾ هڪ تڙپ شامل ٿي ويئي هئي. هن 'روميو جوليٽ' جو قصو اڪين سان پئي ڏٺو. ڪيس ڪنهن ٻڌايو ته سندس زال مصور جي اسٽوڊيو ۾ به وڃڻ لڳي هئي، بلڪ خود تصوير بڻجي ويئي هئي.

آهي تعلقات جن تي ناز ڪيو ٿي ويو، تن ۾ ڏار پئجي ويا. رشيد محسوس ڪيو ته جنهن هٿيار سان هن دوستن کان دوست کٽي ڇڏڻ ٿي گهريو، سو هٿيار، آ گهاڙي تلوار وانگر خود مصور جي هٿ ۾ اچي

ويو هو، پر اُها اگهاڙي تلوار جنهن کي پين لفظن ۾ عورت چيو ويو آهي، رشيد لاءِ، اَن اگهاڙي تلوار کي مُڏو ڪري مياڻ ۾ وجهڻ نهايت ضروري ٿي پيو ـــ عورت، هڪ اگهاڙي تلوار.

عاشق- به رشيد جي ذهني چڪتاڻ کي محسوس ڪيو هو. رشيد جي ورتاءُ ۾ ڦيرو اچي ويو. هنجي ٠صنوعي گفتگو ۾ويتر مصنوعيت شامل ٿي ويئي. عاشق پنهنجي دل تي اهڙا زخم ڪابو ويٺو هو، هُن نئين زخم سهڻ لاءِ پاڻکي تيار ڪري ورتو. هيءُ زخم تلوار جو نه هو، هيءُ زخم چانديءَ جو نه هو، هي زخم ظاهر تعلقات جو هو.

هُن تي، هِن ڪشيدگيءَ جو چڱو اثر پيو، پر ذهانين ڪان نينهن سکيل هـو آن ڪري ٻڙڪ به ٻاهر نه ڪڍيائين. ها، قاسم اڳيان هـُو اندر جا وڍ لڪائي نه سگهيو. اهـو قاسم جنهن رشيد جو عاشق سان پهرين پهرين تعارف ڪرايو هو.

قاسم سڀڪجهه ڄاڻو ٿي.

قاسم

ها، مون سڀڪجهه ڄاتو ٿي.

آءٌ شروع کان ڪيس 'سائين' چوندو آيو آهيان. ڪيس جڏهن به زلف جي پيچ ۾ ڦاسندي ڏٺو اٿم، ته پهرياڻين اعتبار ئي نه آيو هوندم. ناٿو رڳو عاشق ڪونه اٿس، پر قدم قدم تي سندس ڏالي اُفواهه اُٿيا آهن. سندس دل جو حال، سندس زبان مان ٻڌڻ جا ڪيترائي موقعا مليا اٿم، پر سندس دوستن جي واتان جيڪي ٻڌم سو گهڻو مختلف هو. اُنهن دوستن جي نظر ۾ ته هـُو مور ڳو دوستيءَ جي قابل ئي نه هو. مون ڏٺو ته هـُو اڏول هو. جنهن هنڌ ويٺو رهيو آتان هڪ انچ به نه چريو. ڪنهنجي اڳيان نه جهڪيو. ڪڏهن ڪڏهن چوندو هو ته هي سڀ معمولي ڳالهيون آهن.

هڪ ڀيري ڪيس پنهنجي ناڪاميءَ جو ٻڌايم ته ڪلي چوڻ لڳو، "معمولي ڳالهه آهي."

”منھنجي جذبات جو معاملو آهي ۽ اوهين چئو ٿا تہ معمولي ڳالھہ آهي،“ مون چيو. اُن تي خود پنھنجي هڪ ناڪاميءَ ۽ محروميءَ جو حال ٻڌايائين تہ مونکي ئي روئڻ اچي ويو. چوڻ لڳو، ”اڙي! روئين ٿو، زندگيءَ ۾ ائين ٿيندو ئي رهيو آهي. ڏس آءٌ ڪيئن کلان پيو.“

مون چيو، ”مون سان جيڪڏهن ائين ٿئي تہ آءٌ جيڪر صدمي کان مري وڃان.“

”جيئڻ سک،“ سائين چيو،”مرڻ جي تہ ڪا مُند ئي ناهي.“ مونکي اُن ڏينهن خبر پيئي تہ صدمي سهڻ جي هُن ۾ ڪيتري قوت هئي. مون سندس همت کي آفرين چيو. زنده رهڻ لاءِ هنجا آدرش نهايت اعليٰ هئا. سندس اندر جو ورد ڪڏهن ڪڏهن ظاهر بہ ٿي پوندو هو. هڪ ڏينهن چوڻ لڳو، ”ڏس، ڪڏهن ڪڏهن جيئڻ لاءِ اَن کي بہ ڪُئو سمجهڻو پوندو آهي.“

”ڇا مطلب؟“

”تون اُن آهين، پر آءٌ تو کي ڪُئو سمجهندو آهيان.“

”مون اوهانجو مطلب ڪونہ سمجهيو!“

”سمجهي ويندين،“ کلي چيائين. پوءِ هڪ ڏينهن واقعي مون سمجهيو. جڏهن ذاتي قسم جون ڳالهيون ڪندي اولاد جو ذڪر آيو تہ چوڻ لڳو، ”اُن- تون ئي تہ منھنجو ڪُئو آهين.“ آواز ڳرو ٿي ويس. مون محسوس ڪيو تہ اڄ هُو شڪست کائي ويو هو. سمجهيم تہ اڄ ضرور ڳوڙها ڳاڙي ويهندو پر نہ— ائين ڪونہ ٿيو. مونکي اَن ۽ ڪُئي جي مناسبت سمجھہ ۾ آئي. آءٌ اُن جيڏو هوس، جنھنکي هن ننيڙي ڪُئي جي برابر پئي ڄاتو.

اسانجو هڪ ٻئي تي پورو اعتماد هو، جيتوڻيڪ اسانجي دوستيءَ کي گهڻا لوڏا آيا، غلط فهمين جا طوفان آيا ۽ دشمنين جا واچوڙا اُٿيا، پر دل ۾ هميشہ هڪ ٻئي لاءِ محبت رکي سون. هميشہ هڪ ٻئي کي دعائون ڪيوسين. هڪ ڏينهن چيائين ”جڏهن بہ تون مونکان ڌار هوندو آهين، تہ هميشہ تنھنجي خيريت لاءِ دعائون گهرندو آهيان. پيو ڪير تولاءِ ائين دعا جا هٿ ڪڻندو هوندو؟“

”ماءُ پيءُ.“

”ها، آهي مونکان هڪن ڪيا ڻهم ۾ اڳرا آهن.“

گهڻو وقت ٿي ويو جو آءٌ ڪن سببن ڪري ساڻس ملي نہ سگهيس. اڪثر خط لکندو هو، پر پوءِ خط لکڻ بہ ڇڏي ڏنائين. مون محسوس ڪيو تہ هُو ضرور ڪنهن ڇوڪريءَ جي پيڙن جي وچ ۾ قاتل آهي. خبر نہ ٿي پيم تہ ڪنهنجي زلف گرهہ گير جي پيچ ۾ قابو ٿيو هو. هُو مونکي وساري ويٺو هو ۽ هڪ بہ پيرا تہ هُن مون سان اهڙو ورتاءُ ڪيو، جو آءٌ ڏاڍو ڏکي ٿيس. اُن ورتاءُ مونکي گهاءُ وجهي ڇڏيا. اهڙا گهاءُ جو پاڻکي نہ پيو سڃاڻان. هُو هڪ ماڻهوءَ سان گڏ وڃي رهيو هو ۽ مونکي سوچ جي ڪوڙڪي ۾ قاسائي ويو. مون ڄاتو ٿي تہ هُن سان گڏ جيڪو وڃي رهيو هو سو هڪ پاڇي کان وڌيڪ ڪجهہ نہ هو. ساڻس گڏ وڃڻ واري جي بوتي جي پنيان لڪل شخصيت ڪا بي هئي. اُها ڪهڙي شخصيت هئي جنهن پيءُ پٽ کي هڪ ٻئي کان ڇني ڏار ڪري ڇڏيو هو؟ اُها ڪهڙي پري چهره هئي جنهن هڪن سنئين سڌي ماڻهوءَ کي پنهنجين ڏنڊ جهڙين گهرين اکين ۾ ٻوڙي ڇڏيو هو؟ اُها ڪهڙي وينگس هئي جنهنجي وارن جي وانگوڙي ۾ هي وينجهار ونگجي وس کان بيوس ٿي پيو هو! مون آن چنڊ جي ٽڪري کي پنهنجي ذهن جي پردي تي نہ ڏنو تہ بي طرح ڳولا ڪيم، نيٺ منهنجي نظر تصور ڏي تصور ۾ هڪ سڃاتل چهري تي وڃي پيئي. هڪ ڏينهن کيس چيم، ”سائين پنهنجي دنيا ۾ موتي اچو.“

”ڇا مطلب؟“

”مطلب اِهو آهي تہ ريج آخر ريج آهي. ريج مان ڇا حاصل ٿيندو،“ مون چيو.

”آءٌ ڪجهہ حاصل ڪرڻ نہ ٿو چاهيان.“

”ها، مونکي خبر آهي، هرتازو زخم اوهانکي عارضي سڪون وانگر محسوس ٿيندو آهي پر اِهي ماڻهو....“

”تنهنجو اندازو غلط آهي.“

”خدا ڪري غلط هجي.“

اُن هفتي مون کيس هڪ خط ڏنو. ”ڏسو، هي خط به غلط آهي ڇا؟“ هُو خط پڙهندو ويو ۽ سندس چهري جو رنگ بدلجندو ويو. خط کي مروڙي ائين ڪٽي ڦٽو ڪيائين، جيئن ڪو ٻار راڌ ڪي ڪي ڪاوڙ مان ڦِٽي اُڇلي. ٿوري دير زمين ۾ نهاريندو رهيو ۽ منهنجي پاڪر ۾ ائين ڪِري پيو، جئن ٻار ماءُ جي هنج ۾ ڪِري ٿو چوي، ’امان، مونکي معاف ڪر.‘

آواز ۾ لرزش اچي ويس، ”هي خط مون لاءِ نئون آهي، پر خط جو احوال نئون نه آهي.“

”صدما سهڻ ۾ته اوهانکي لطف ٿو اچي، پر خدا جي واسطي....“

”جوابدار ڪير آهي؟“

”جوابدار آءٌ آهيان. پر مون ائين ته ڪونه چيو هو ته جنهن سان آءٌ اوهانجي ملاقات ڪرايان تنهنجي ڪري اوهين مونکي هي صدما سهايو....“ ڪجهه ترسي وري سندس مونڊ ڏسي چيم، ”جيئن ٿوڪ سان ڪلي تختي مان پار هلي وڃي، اوهان به ائين ڪيو آهي.“

”منهنجي قسمت ۾ اِهو صدمو سهڻ لکيو هو،“ سائينءَ چيو. آءٌ سمجهي نه سگهيس ته اِهو صدمو هنڪي ڇو ۽ ڪيئن رسيو. وري چيائين، ”هاڻي تقريباً اِهو قصو ختم ٿيو جاڻ.“

”معاف ڪجو، جيڪڏهن خدا ٿو ڀلائي ته اِهو چوٿون نمبر قصو هو.“

”ها.“

”پراڻي صدمي کي نئين قصي جي ابتدا سان ميساري به سگهجي ٿو،“ مون چيو.

”پنهنجين فرضي محبوبائن بابت ته ڪجهه چئو.“

”حضور، اسين اوهان وانگر نه آهيون. پهرين جيڪو نظر جو تير ڪاڏوسون اُن ڪان ئي اجان سنئين لڱين ڪونه آهيون.“

هڪڙي ڏينهن مون پنهنجن دوستن جي حلقي مان اهڙي ڳالهه ٻڌي جو آءٌ تپي باهه ٿي ويس. پنهنجن ڪنن تي اعتبار نه آيم. آءٌ سوچي به نٿي سگهيس ته جنهن معمولي ڇوڪريءَ کي پولي سڏيندو هوس، تنهن تي اسانجو حضرت عاشق روزِازل هر ڪ هاري ويٺو هو.

پاڻ گهڻو چيائين ته اهو الزام آهي پر مونکي اعتبار نه آيو. نجمه ۾ چا رکيو هو. هُوءَ تمام معمولي ڇوڪري هئي، پر ڏيکاري گهڻي ڏيڻ جي ڪوشش ڪندي هئي. عام طور مشهور هو ته هنجو سچو خاندان علم ۽ فن جو گهوارو هو، جنهن ۾ لُڏي لُڏي هُوءَ جوان ٿي هئي. مونکي ته هنجي معصوميت به نقلي پئي لڳي.

”سائين، جيڪي ڪجهه مون ٻڌو سو سڀ سچ آهي؟“

”نه،“ هن چيو، ”سڀ سچ نه آهي. ماڻهو جيڪي ڏسن ٿا ته اُن کي پنهنجن لفظن ۾ پيش ڪندي وڌاءُ به ڪري وجن ٿا.“

”منهنجو ڪوبه ڏوهه ڪونهي،“ وري چيائين.

”ڏوهه هميشه عورت جو هوندو آهي.“ مون چيو.

”نجمه خود عشق جو اظهار ڪيو،“ هن چيو، ”بس، وڌيڪ ڪجهه به نه سمجهه.“

”هُن ڇاتو ٿي ته اوهين شادي شده آهيو؟“

”ها.“

”پوءِ هنجو مقصد واضح آهي،“ مون چيو، ”آءٌ انهيءَ سلسلي ۾ فڪرمند آهيان.“

”توکي حسد ٿو ٿئي.“

”اوهين ڪو چڱو ڪم ڪريو ۽ مونکي حسد ٿئي! اهو ڪوڙو لڳي ٿو؟“

مون ڪيس پنهنجي حال تي ڇڏي ڏيڻ مناسب سمجهيو، ڇو جو ذاتي معاملن ۾ دخل اندازيءَ تي پاڻ ناراض ٿي ٿيو. مونکي به يار- جي ياريءَ سان ڪم هو، حالانڪ دل چوندي هئي ته:

جڪرا جيئين شال، ڪنين مدو نه سڻان.

به ٽي ڀيرا مون خود نجمه کي هنجي چائنٽ پار ڪندي ڏٺو هو.

نجمه

ممڪن آهي هنجي چائنٽ آڪرندي مونکي ڪنهن ڏنو هجي. پر مون اهڙو گناهه نه ڪيو هو جو ائين بدنام ٿي وڃان.

آن ڏينهن منهنجي پيڻ چيو، "نجمه، خبر اٿئي خالده جي شادي ڪنهن سان پئي ٿئي؟"

"نه."

"اهڙي شخص سان جنهنجا پٽ به خالده کان وڏا آهن." پيڻ چيو.

"عورت ڪيترو نه ڪيري پيئي آهي!" مون چيو.

"ادي، مرد ڪيري پيو آهي،" پيڻ چيو. "عورت ويچاري مظلوم آهي. هُن تي هر دؤر ۾ ظلم ٿيندو رهيو آهي. هر دؤر ۾ هُوءَ پهاج جا ڏنب سهندي رهي آهي. هر دؤر ۾ هنجي خواهشن جو جنازو ڪڍيو ويو آهي."

مون چيو، "ءَ هر دؤر ۾ پهاج بنجي پنهنجي پيڻ تي ظلم به نه ڪندي رهي آهي."

"سنپالجانءِ، متان ڪڏهن تون به به- تنگي ڦاسي پوين."

پيڻ جا اهي لفظ منهنجي سيني مان تير وانگر پيسٽ پار ٿي ويا.

اڳتي هلي ڪجهه حالات اهڙا ٿيا جو مونکي پنهنجو انجام نهايت پيانڪ نظر اچڻ لڳو. منهنجي جڏهن هُن- سان پهرين ملاقات ٿي، ته مون ائين محسوس ڪيو ته هُو ئي منهنجي دل جي دنيا جو 'دليپ' هو. جيتوڻيڪ هنجو نالو عاشق هو، پر شروع ۾ مونکي منجهس اهڙي ڪابه نشاني نظر نه پئي آئي.

مون هنکي پهريائين هڪ دعوت ۾ ڏٺو. هُو هر مهمان کي کلي ڪيڪاري رهيو هو. سندس مسڪراهٽن جي بهار سڄي دعوت ۾ پهريون نمبر هئي. مون پهرين نظر ۾ هنکي پنهنجي دل جي دنيا ۾ آباد ڪري ڇڏيو. آن رات موٽڻ تي مون محسوس ڪيو ته عاشق

منهنجن اعصابن تي سوار هو ۽ ڪنهن به طرح ذهن مان نٿي نڪتو. سندس مسڪرائيندڙ چهرو سڄي رات اکين اڳيان پئي ڦريو ۽ سندس اکين جي چمڪ مونکي سچ پچ بي اختيار بڻائي وڌو هو.

منهنجي بيقراريءَ کي منهنجي نندي ڀيڻ زيب هڪدم پروڙي ورتو. مون گهڻو لڪائڻ جي ڪوشش ڪئي پر هن مونکي مڃائي، منهنجي پيٽ مان راز ڪڍي ورتو.

”تون ته چري آهين،“ زيب چيو. ”الائي ڪير هو، جنهن کي ڪٿي دل ۾ جاءِ ڏني اٿئي.“ زيب جي ائين چوڻ سان منهنجي دل تي ته چنبو ڪونه پيو، اٿلندو پنهنجي جذبات ۾ عجيب اٿل پٿل محسوس ڪيم.

هڪ ڀيرو وري هو مونکي شهر جي بارونق بازار ۾ ڪتابن جي دڪان تي نظر آيو. هڪ به ڀيرا چور نظرن سان مون ڏانهن نهاريائين، پوءِ چپ چاپ خريداريءَ ۾ لڳي ويو. مون چڱيءَ طرح سندس شخصيت جو جائزو ورتو. آن ڏينهن شاهين مون سان گڏ هئي. آن مونکي ٺونٺ هڻي سجاڳ ڪيو. هو ڪتاب وغيره وٺي هليو ويو. شاهين مونکي ٽوڪيو، ”چري، ائين ڪنهن مرد ڏي گهور ڪري نهاربو آهي ڇا؟“

”شاهين، اهو ڪير هو؟“

”ڪير به هجي.“

”پليز.“

”چو اچي چڙتي تي آهين،“ شاهين چيو. ”اٿئي ڇا دلچسپي؟“

”فرض ڪر....“ مون چيو.

”هان!“ شاهين جو وات ڦاٽي ويو.

پوءِ جڏهين گهر پهتاسون ته هو سمجهائڻ لڳي، ”اڙي، هو تصوراتي دنيا جو واسي سو تنهنجي دل جي دنيا کي ڪيئن آباد ڪري سگهندو؟ هو ڪٿي تنهنجي تمنائن جي طوفانن جي سٽ جهلي سگهندو؟“ وري مونکي چاڙهيءَ هينان هٿ ڏيئي چيائين، ”پر ته به خبر وٺجي ته ويڪنسي آهي يا نه؟“

”شاهين ڊيئر....“

”ڀيرين انعام ڏي،“ شاهين چيو.

مون سندس ڳل تي چمات هڻي ڪڍي. ”اهو اٿئي انعام.“ مونکي عجب لڳو، شاهين کي هن بابت سڀڪجهه معلوم هو، پر شادي ٿيل هئس يا نه سو معلوم نه هيس. پر هن وعدو ڪيو ته هوءَ پنهنجي ياءُ جي وسيلي اِها خبر رکندي.

آءٌ خوشيءَ کان ديواني ٿي ويس ۽ شاهين کي چنبڙي پيس. پر ٻن ڏينهن کان پوءِ شاهين جڏهن مونکي ٻڌايو ته عاشق شادي شده هو، ته منهنجي اکين اڳيان آءِنده اچي ويئي. شاهين ڪلي چيو، ”پر هتي ڪنوارن واڱر رهي ٿو، ممڪن آهي ته ٻي....“

”نه نه!“ آءٌ ڪنهن عورت تي ظلم ڪرڻ بابت سوچي به نٿي سگهان.“ مون چيو. اندر واري اذهن لفظن چوڻ ۾ ذرو به پنيرائي نه پئي ڪئي. مون تمام وڏي دعري ڪئي هئي. الائي چا ٿيو. جو ڪن ڏينهن کان پوءِ مونکي ڪا طاقت عاشق جي در تي پهچائي چڪي هئي. هُن پنهنجي تازي ناول جي ڪاپي مونکي ڏني. سندس آڱريون منهنجين سنهڙين آڱرين کي ڇُهي ويون. هاءِ هاءِ، آهو ڇُهاءُ منهنجي زندگيءَ جو عظيم سانحو بڻجي ويو. مون هنجي محبت ۾، جيڪا پوءِ چرچو بنجي پيئي، دنيا کي وساري ڇڏيو. آءٌ هنجي محبت ۾ انڌي ٿي پيس. هنجي هر لفظ ۾ جادو لڪل هو. ها، پيو نه ته هڪ شادي شده مرد سان ڪيئن لنئون لايان ها. مونکي اهو به وسري ويو ته آءٌ هڪ شادي شده عورت تي به ظلم ڪري رهي هيس. مون هُنجي پيار ۾ سڀ اخلاقي قدر ۽ انسانيت جا سبق فراموش ڪري ڇڏيا هئا. هُو هو به اهڙو، پري کان ڏسجيس ته هر ڳالهه کان لاتعلق پيو لڳي. سندس پُرڪشش ۽ مختصر گفتگو مونکي موهي وڌو ۽ ٻن چئن ملاقاتن ۾ آءٌ هنجي بلڪل قريب پهچي ويس.

... نيٺ هڪ ڏينهن مون هڪي هڪي ڪيس چئي ڏنو. ”ڪاش، تون شادي شده نه هجين ها.“

”پوءِ تون ڇا ڪرين ها؟“

”آءٌ...“ آءٌ شرمائجي ويس. هو خاموش رهيو. فريبي —— هنجي خاموشيءَ ۾ ڪيترو نه فريب ۽ مڪر سمايل هو. هن مونکي

'ها' ۽ 'نہ' جو ڪوبہ جواب ڪونہ ڏنو ۽ آءٌ هنجي پڪيڙهل فريب جي چار ۾ ڦاسندي ويس. ايستائين جو هنجو نالو محبت جو ٻيو ڀائو بنجي پيو. منهنجي پيڻ منهنجي رازدار هئي، پر هُنجي ڪابہ صلاح ڪارگر نہ ٿي. پيڻ جو خيال هو تہ عاشق مون سان شادي نہ ڪندو. مون الائي ڇو اُميد نہ لاٿي هئي. عاشق مونکي ڪيتريون سوکڙيون ڏنيون. آن ڪري پاڻ خوش فهميءَ جي ڪوڙڪيءَ ۾ وڪوڙجي ويس. پنهنجي حال سارو مون بہ ڪيس ڪي تحفا ڏنا، تن جو هن الائي ڪهڙو مطلب ڪڍيو.

مونکي آهو تاڪ منجهند جو وقت ياد آهي. جڏهن مون هُن فريبيءَ جي چائنٽ تي قدم رکيو. هُن هڪ اهڙي مسڪراهٽ سان منهنجي آجيان ڪئي، جنهن منهنجو صبر ڪسي ورتو، آءٌ ڊوڙي وڃي ڪيس چنبڙيس. هن فريبيءَ منهنجين ٻانهن کي پنهنجي ڳلي ۾ هار بنائي ڇڏيو. منهنجي جسم ۾ باهہ وٺي ويئي. هُن مونکي خوب پيار ڪيو. اوچتو منهنجين اکين ۾ لڙڪ ڏسي حيرانيءَ مان پڇڻ لڳو،
”نجمہ، هي ڇا؟ تنهنجن اکين ۾ لڙڪ.“
”لڙڪ ئي قسمت ۾ لکيل آهن،“ مون چيو. ”تون اڳهي سگهين ٿو منهنجا لڙڪ؟“ هنجي گرفت ڍري ٿي ويئي. آن ڏينهن هن مونکي پنهنجي نا هيل تازي تصوير ڏيکاري، جنهن ۾ هڪ ٻڙي گرداب ۾ ڦاٿل ڏيکاريل هئي ۽ هڪ مرد ۽ هڪ عورت هٿ هٿ ۾ ڏيئي ڪناري تي بيٺل هئا.
”منهنجي دل وٺہ بدران، نئولي ٿو ڪرين.“
”نئولي!“
”اِها نئولي نہ آهي تہ ٻيو ڇا آهي؟“ مون سڏڪندي چيو.
”اوهين ٻئي هڪٻئي جي سات ۾ ڪناري تي بيٺا آهيو ۽ منهنجي ٻيڙي گرداب جي حوالي آهي.“
”نجمہ!“
”اِهوئي مطلب آهي نہ؟“
”نجمہ!“

”مون لاءِ اشارو ڪافي آهي، آءٌ مصور جي زبان خوب سمجهان ٿي.“

”نجم، منهنجو اِهو مقصد نه هو.“

”ها ها، مقصد سمجهي سگهان ها ته ڇو برباد ٿيان ها.“

منهنجن سڏڪن تي ايترو چيائين، ”نجم مونکي افسوس آهي.“ جڏهن آءٌ خاموش ٿيس ته چيائين، ”نجم، منهنجين مجبورين کي ڏس.“ مون کيس اڻ سڌيءَ طرح شادي لاءِ چيو، پر هُن ڪو واضح جواب نه ڏنو. حقيقت ۾ هنجي آنا ڪاني منهنجي تباهيءَ جو باعث ٿي.

اُن ڪانپوءِ هُو ڪنهن شاهڪار تصوير جي تڪميل لاءِ ڪنهن پرفضا مقام تي هليو ويو ۽ ڪافي وقت ساڻس ملاقات نه ٿي. پوءِ وري ٻڌڻ ۾ آيو ته هُن مصوري ڇڏي ڏني هئي. هڪ سال ڪانپوءِ جڏهن مونکي مليو ته مون هنجي اکيان آخري پيرو محبت جي جهولي پکيڙي. هُو چڱيءَ موڊ ۾ هو. ڳالهه ڳالهه تي پئي مرڪيو ۽ منهنجي دل پئي خوش ڪيائين.

”نجم، تون منهنجي پوزيشن کي نٿي سمجهي سگهين.“

”اِها عورت جي خامي آهي.“

”آءٌ چاهيان ٿو ته اسين دوستن وانگر رهون.“

”دوستن وانگر!“ مون چيو.

”ها، دوستن وانگر،“ هن چيو. ”تنهنجي شادي ڪنهن سان به ٿئي، پر اسين دوستن وانگر رهي سگهون ٿا.“

”گناهه جي ترغيب ڏيڻ جي ضرورت ناهي.“ منهنجو منهن ڳاڙهو ٿي ويو.

”نجم، مونکي سمجهڻ جي ڪوشش ڪر. منهنجو مطلب اِهو ناهي جيڪو تون ٿي سمجهين.“

”هڪ مشرقي عورت ائين ڪڏهن به نه ڪندي،“ مون چيو.

”هڪ مشرقي عورت پنهنجن مائٽن کان لڪي، غيرمرد سان ملڻ ۾ عيب نٿي ڄاڻي پر....“

”آءٌ بلڪل ڪونه ملنديس.“ سندس ڳالهه ڪاٽي چيم.

اُن ڪانپوءِ هو تقرير ڪندو رهيو: ”جڏهن تون مشرقي عورت جو لبادو تي اوڍين، تڏهن مڪمل مشرقي عورت بڻج. نير مشرقي عورت جو ڪردار چو تي ادا ڪرين. مون توکي دوستن وانگر ملڻ لاءِ چيو هو، نه ڪنهن گناهه جي ترغيب ڏني هئي. دوستن وانگر ملڻ لاءِ ضروري نه آهي ته بند ڪمري ۾ ملجي. آءٌ شادي شده مرد آهيان. تون عورت تي ڪري هڪ عورت تي پهاج بڻجڻ تي گهرين. نه ملندين، نه ملج، توکي اختيار آهي.“ ائين چئي هو پنهنجي تازي ناهيل تصوير ڏي منهن ڦيرائي ويهي رهيو.

مون برقعو ڪنيو ۽ ٻاهر نڪرڻ لڳس! اهو سوچيندي آءٌ هن بي مروت جي چائنٽ آڪري آيس، مايوس ۽ نامراد بڻجي. آءٌ چاڻان تي ته هُو اڄ ڪلهه ڪنهن ڏي مائل آهي. مونکي رشيد سان سندس دوستيءَ جي اصلي حقيقت به معلوم آهي. پر خير—

رشيد

هاڻي ٿو محسوس ڪريان ته عاشق جو مون ڏي مائل ٿيڻ ڪهڙي سبب هو. مون تاريخ، ادب، فلسفي، طب ۽ نفسيات جو گهرو مطالعو ڪيو آهي، تنهن مان آءٌ هن نتيجي تي پهتو آهيان ته دنيا ۾ پنهنجي خوشيءَ کان وڌيڪ اهميت ڪنهن به شي کي نه ڏجي. ماڻهن جي ٽوڪڻ جي پرواهه نه ڪرڻ.

ماڻهن جي عادت آهي ته ڪنهن کي خوش نه ڏسي سگهندا آهن. منهنجي ذهني نشونما اهڙي نموني تي آهي، جو آءٌ ڪنهن حد تائين باغيانا خيالات رکان ٿو. ننڍپڻ ۾ مائٽن مونکي هر ڳالهه تي ٽوڪيو ۽ روڪيو، منهنجي هر قدم کي ناجائز ۽ نامناسب سڏيو ويو. تعليم ۽ تربيت جي سلسلي ۾ مائٽن جي آمريت جو شڪار ٿيڻو پيو، ڇا پڙهجي ڇا نه پڙهجي، اهو به حق مونکي نه هو. لباس ڪهڙو پائجي، تنهنجو به اختيار نه هئم. پابنديون ننڍپڻ کانوني بيزار ڪري وڌو، پر ٻڙڪ ٻاهر ڪيڻ جي به همت نه هيم.

نيٺ اها ڳالهه منهنجي طبيعت جو جزو ٿجي ويئي ۽ پرپٺ ڳالهائڻ جي عادت پئجي ويم. ماڻهن جي اڳيان سڀ وچاڻون وسري وينديون هيم.

منهنجي شاديءَ پيري منهنجو وڏن جي قائم ڪيل روايتن سان ٽڪر ٿي پيو. مون شاديءَ جي سلسلي ۾ خانداني روايت کي ٽوڙيندي، شهر وارن عزيزن مان هڪ تعليميافته ڇوڪريءَ جي چونڊ ڪئي، گهر ۾ زلزلو اچي ويو. اسانجي گهر ۾ ته نهيو پر ڇوڪرين کي پڙهائڻ ئي عيب سمجهيو ويندو هو، گهر ۾ ريڊيو ۽ فونو رکڻ ته پري جي ڳالهه هئي. خير مونکي ڪاميابي ٿي ۽ پنهنجي پسند موجب شادي ڪيم پر هائي خبر پيئي اٿم ته آءٌ غلط انتخاب ڪري ويٺو هوس شاديءَ کان پوءِ منهنجي لباس وغيره ۾ گهڻو فرق اچي ويو. اهو منهنجي زال جو خاص مشغلو آهي ته هوءَ ٻين کي پنهنجي پسند موجب لباس پائڻ تي مجبور ڪندي آهي. مون سندس اشارن تي نچڻ شروع ڪيو ۽ وقت بوقت اُنهيءَ ناچ کان بيزار به ٿيو آهيان، پوءِ به ڪٺي هُوءَ منهنجي ٿئي، سو ٿيو خير. ڪڏهن ڪڏهن ائين سمجهندو آهيان ته ڪو لڪل شيطان اسان ٻنهي جي وچ ۾ حائل ٿي ويو آهي.

مون جڏهن عاشق سان پنهنجي زال جو تعارف ڪرايو ته هوءَ هن ڏي جلد مائل ٿي ويئي. ائين لڳم جڻ هو ٻئي سالن کان هڪٻئي کي سڃاڻندا هئا. پهريائين ته مونکي اهو پنهنجو خام خيال محسوس ٿيو، پر آهستي آهستي ٻنهنجي ڪِئي، تي پڇتايم. صاف ڏٺم ته ڳالهه وڃ طبيب کان اُڪري چڪي هئي.

منهنجي طبيعت ۾ هڪ ڳالهه هي به آهي ته آءٌ پنهنجي دوست کي ٻين کان پري ڪرڻ جي هرڪا ڪوشش ڪندو آهيان. عاشق کي نجمه کان ڇڪي پاڻ ڏانهن آڻڻ جو اهوئي هڪ طريقو بچيو هو ته ڪيس پنهنجي زال سان ملايان. ڇيو اٿن ته عورت عاشقن جي ڪمزوري آهي، تنهن ڪري مون پنهنجي سوچ موجب ائين ڪيو. مون چاهيو ٿي ته عاشق جو اهڙو ڪوبه دوست نه هجي، جنهنکي، هُو مونکان وڌيڪ چاهي. ان ڪري پهريائين نتيجي جي سوچ به نه ڪيم.

منهنجو مطالعو تمام وسيع آهي. خاص طور مون انساني نفسيات

تي گهڻا ڪتاب پڙهيا آهن. گهڻي علم نقصان به گهڻا ڏنا آهن. علم جي روشنيءَ ۾ زال کي قبضي ۾ رکڻ جي هرڪا ڪوشش ڪئي اٿم. ٻار ٿيا ته به زال سڄي منهنجي نه ٿي. وري جڏهن عاشق سان ملي ته مور ڳو منهنجي شخصيت گم ٿي ويئي. ڪڏهن ڪڏهن زال جي خوشيءَ لاءِ عاشق کي وٺي اچي حاضر ڪندو هوس ته به ڏنم ته منهنجي درد جو علاج نه ٿيو. گذريل سال ڪان خاص طور هن مسئلي کي سلجهائڻ ۾ لڳس.

آءٌ ڪي ڏينهن ٻاهر هوس. مونکي ته معلوم ٿيو ته عاشق-اچڻ وڃڻ ڇڏي ڏنو هو. مون سمجهيو ته ٻاهر هليو ويو هوندو، پر خبر پيئي ته هو شهر ۾ موجود هو. مونکي فڪر ٿي پيو. مون هن سان هلي وڃي دوستيءَ جو ناتو ڳنڍيو هو.

آءٌ جڏهن ساڻس مليس ته هو منجهيل ۽ بيزار پئي لڳو. 'ممڪن آهي منهنجي زال جي زبان مان ڪو اهڙو لفظ نڪتو هجي، جنهن کيس ڏکويو هجي' مون سوچيو. 'يا نجمه جي شاديءَ سبب خيالات جا طوفان اُٿيا هجنس.' خير آءٌ سمجهي نه سگهيس. مونکي به پورو منهن ڪو نه ڏنائين. سندس بيزار مسڪراهٽن ۽ تمام گنڀير گفتگو مونکي ڪانئس اُٿي گهر موٽي اچڻ تي مجبور ڪيو. مون ساڻس ملڻ گهٽو گهٽائي ڇڏيو. ان ڪانپوءِ هو مون وٽ هڪ ڀيرو به نه آيو. آءٌ سڄو وقت گهر ۾ پيو هوس ته ڪنهن ڏينهن هو مون سان ملڻ اچي، پر هو نه آيو.

زال جو رخ ڏنم ته اُهو به نيڪ نه هو، هوءَ چڻ پنهنجي پوزيشن بچائڻ ۾ پوري هئي. ها منهنجي زال هڪ معزز ۽ شادي شده عورت آهي، هنڪي پنهنجي پوزيشن صاف رکڻ گهرجي نه ته سندس سماجي حيثيت تي ڪيڏو نه خراب اثر پوڻ جو امڪان آهي.

عاشق

مونکي پنهنجي سماجي حيثيت جي ڪا پرواهه ڪانهي. چاڪاڻ جو

آءٌ تمام جذباتي آهيان، پر ڪن جذباتي موقعن تي منهنجو چهرو جذبات کان بلڪل خالي بہ نظر ايندو آهي. جيڪڏهن عورت هڪ ڪشش آهي، تہ آءٌ ننڍپڻ کان اُن ڏي ڇڪجندو رهيو آهيان. آءٌ اُجان ڏهن سالن جو مَس هوس، جڏهن مونکي اِها بہ خبر نہ هئي تہ عورت ڇا آهي. مرد ڇا آهي. تڏهن بہ مون پاڻکي هڪ عورت ڏي مائل ٿيندي محسوس ڪيو. سچو وقت اُن وٽ گذارڻ پسند ڪندو هوس. هُنجي هر چُربُر وڻندڙ هئي، هر گفتو دل ۾ چڀي وڃڻ وارو هو. ايترو تہ نرميءَ سان ڳالهائيندي هئي، جو منهنجو سڄو ڌيان پاڻ ڏي ڇڪي وٺندي هئي. منهنجي دل ۾ هن لاءِ جيڪي جذبات هئا، سي اڄ بہ آهن. آءٌ انهن جذبن کي لفظن جو جامو پهرائي نٿو سگهان. هن وٽ گهڻو اچڻ وڃڻ ماڻهن پسند نہ ڪيو. ڪنهن ڪجھہ چئي ڏنو. چند لفظن منهنجو سينو چلي ڇڏيو. اڄ بہ سوچيان ٿو ’ياخدا، هُنن ڇا چيو هو؟ هُنن آهي لفظ ڪٿان آندا هئا. ماڻهو ٻئي جي پيٽ تي الزام ڪيئن ٿا هڻي سگهن!‘ پر هنن مون تي احسان ڪري وڌو هو. هنن مونکي پهنجي محبت جو مقرر ٿيل نالو ڏيڻ جو حوصلو ڏنو. هنن کي ڪهڙي خبر تہ هڪ نوجوان عورت ۽ هڪ ڏهن سالن جو ڇوڪرو پاڻ ۾ ڪهڙيون ڳالهيون ڪندا رهيا هئا. اُن عظيم عورت هنن ڳالهين جو مناسب جواب ڏيئي ڇڏيو. مونکي چوڻ لڳي، ”پُٽ، رات جو ماني کائي گهر سمهي پوندو ڪر. روز رات جو ڪچهري ڪرڻ لاءِ هتي اچڻ ضروري ڪونهي. اونده، اوجهڙ ۾ نانگ بلائون پيا پٽ تي هلن.“

آهي نانگ ڪهڙا هئا، آهي بلائون ڪهڙيون هيون جن مونکي ڏنگڻ جي ڪوشش ڪئي هئي. جن هنن معزز هستيءَ جو سينو چلي وڌو هو. جيڪا منهنجي اکين ماءُ کان گهٽ معزز نہ هئي، جيڪا ماءُ کان گهٽ محترم نہ آهي، ۽ جيڪا ماءُ کان گهٽ مقدس نہ رهندي. ها، هُوءَ منهنجي لاءِ سيڪجهہ هئي. اُن وقت ڪيس اولاد نہ هو. اڄ بہ هوءَ ملندي آهي تہ سندس چهري جو تقدس منهنجي لاءِ سرور جو باعث ٿيندو آهي.

ويهہ سال گذري ويا آهن، پر اُن محبت جي گرمائش، منهنجي

زندگيءَ جو بي بها سرمايو آهي.

ننڍپڻ ۾ ڪي واقعا اهڙا ٿين ٿا جي انسان کي سڄي زندگي ياد رهن ٿا. آءٌ شايد پهرين يا ٻيو درجو انگريزي پڙهندو هوس. اسانجي جاءِ جي پرسان هڪ ڪامورو رهندو هو. هڪ ڌيءَ ۽ هڪ پٽ هوس. شايد زال تي اعتبار ڪونه هوس، آفيس ويندو هو ته ٻاهران در کي ڪڙو ڏيئي هليو ويندو هو. ڪاموري جي ڌيءَ کي پيار مان سڀ 'آئي' ڪري سڏيندا هئا. هڪ ڏينهن 'آئيءَ' بند ٿيل در مان ڪلفي وٺڻ لاءِ پنهنجي ساهيڙين کي سڏ ڪيا. ڪلفيءَ واري ڪونه ٻڌا. گهٽيءَ مان پاڻيءَ وارو ڪنواتي کڻي اچي لنگهيو، آن کي در کولڻ لاءِ چيائين. آن به صاحب جي ڊپ کان در ڪونه کوليو. اتفاق سان منهنجي ڪن تي آواز پيو. آءٌ حاتم ثاني بڻجي، وڏيون ٻرانگهون ڀري در کولي واپس پنهنجي گهر اچي نڪتس. آئي به منهنجي پٺيان اسانجي گهر هلي آئي. هاءِ هاءِ، ڇا عمر هئي، دل تي غمن جو بار نه چڙهيو هو. ڪنهن سان دشمني نه هئي، ڪنهن جي تيرِ نظر گهائل نه ڪيو هو. تڏهن به اسانجي بورچيائيءَ مونکي ٺوڪ هڻي ڪڍي. انهن ڏينهن مونکي ائين لڳو ته آئي سچ پچ ڏاڍي سٺي آهي. هوءَ منهنجا بلور ۽ رانديڪا کڻي هلي ويندي هئي ته مونکي خوشي ٿيندي هئي. آئيءَ جو پيءُ بدلي ٿي ويو. بس آهي ڏينهن ۽ هي ڏينهن، نه تو ڏٺي نه مون ڏٺي. هاڻي جڏهن وڏو ٿيو آهيان، تڏهن ٿو بورچيائيءَ جي اشارن جو مطلب سمجهان —— بلڪل.

آءٌ جڏهن وڏي وڏو ٿيس، ته دل ۾ هوو ڙو به مٺو مٺو درد محسوس ٿيڻ لڳم. خاص طور اُها رات نه وساري سگهندس، جنهن رات شهر جي نئين سئنيما ۾ نئين فلم "داستان" ڏسڻ لاءِ ويو هوس. فلم جي هيروئن عاشقن جي دلين جي راڻي ثريا هئي. آءٌ اڪيلو هوس. فلم ڏسي ٻاهر نڪتس، اڃان اکين ۾ ثريا جي تصوير ۽ ڪنن ۾ ثريا جو سريلو آواز ڀري رهيو هو ته ڪنهنجو آواز ڪن تي پيو، "ٻڌو." ها مون ٻڌي ورتو. اهڙو سريلو آواز ڪير نه ٻڌندو. اُهو آواز ثريا جي آواز کان به سريلو لڳو. آءٌ شرمائيندي اڳتي وڌيس ته ڏٺم هڪ برقعي پوش ۽ هڪ ننڍڙي ڇوڪري منهنجي

اڳيان هئي. مون هنن جو حڪم ٻڌو ۽ ٽانگو هٽ ڪرڻ ۾ دير نه ڪئي. هو چڙهي ويٺيون. برقعي پوش پنهنجو چاڊبوڪيءَ ۾ ونهتل چهرو مونکي ڏيکاريو ۽ چوڻ لڳي، "تنهنجو گهر مارڪيٽ ڏي هجي ته اسان سان گڏ هل." آءُ ٻڌندي ترندي هاڌوڪار ڪري ٽانگي ۾ چڙهي ويٺس. سڄي وات عجيب ڪشمڪش ۾ هوس. ٽانگو مارڪيٽ چوڪ طرف مڙيو ته مون لهڻ لاءِ احتجاج ڪيو، پر ڇوڙين واري ٻانهن مونکي پڪڙي ورتو. آءُ ڏڪي خاموش ٿي ويس. مون ۾ چمڪندڙ اکين ۾ عجيب ڪشش ڏٺي، اُن کي او هين وٺي سو نالو ڏيو. اُنهن ۾ ڪشش وارين تلوارن جي ڀري هيٺ آءُ ڪنهن نامعلوم محلي ڏي وڃي رهيو هوس. اهي تلوارون ڪنهن فلمي پريءَ جي نظرن کان گهٽ گهائل ڪندڙ نه هيون.

جڏهن هنکي سندس گهر پهچائي پيادو هيرآباد ڏي موٽي رهيو هوس، ته مون محسوس ڪيو ته هاڻي قصي جي ابتدا ٿي چڪي هئي. هاڻي ڪنهن فلمي هيروئن بابت سوچڻ وقت جو زيان هو. منهنجي هيروئن مونکي ملڻ جو وقت ڏيئي چڪي هئي. هوڏانهن منهنجو امتحان ويجهو اچي رهيو هو ۽ ڪتاب ته هوئن ئي منهنجو منهن ڏسڻ لاءِ سِڪي رهيا هئا.

ٻن ڏينهن کان پوءِ وعدي موجب، بيگاهه وقت تي وڃي سندس دروازو کڙڪايم، منهنجي هيروئن دروازو کوليو. مونکي ايتري سهوليت سان ٻه-ڏاڪڻ تان کڻي ڪٽي ورتائين، ڇڪ آءُ ڪو هلڪڙو رانديڪو هوس. ها اُن وقت هُنجي مقابلي ۾ آءُ هڪ ٻه رانديڪو، جنهنکي هن راند لاءِ منتخب ڪيو هو.

منهنجي هيروئن اُن ڪمري ۾ مونکي ڀريائين هڪ آرام ڪرسيءَ تي ويهاريو، پوءِ-پوءِ، مونکي اُتان کڻي ورتائين، کڻي پنهنجي هنج ۾ ۾ وهاريائين. آءُ هنجي هنج ۾ عجيب لڳي رهيو هوس. آها چيپات ۽ اُهو ڪنوارو سُرور لفظن ۾ بيان نٿو ڪري سگهان. ڊپ ۽ لطف جي گڏيل جذبات کان آءُ پگهرجي پيو هوس. پيو مونکي الائي ڇا ٿيو هو —! عجيب ڇوڪري هئي.

اُن وقت منهنجي عمر تيرهن چوڏهن سال هئي ۽ منهنجي

هيروئن ٻاويهن يا ٽيويهن سالن جي پٺي لڳي . منهنجي شادي اڳ ۾ ئي ٿيل هئي. پر شاديءَ جي مقصد جي رڳو ايتري خبر هيم ته زال گهر ۾ اچي ماني پچائيندي آهي ۽ بس. پاڻهي ٻار پيدا ٿيندا آهن، پر جي ٻار نه ٿيا ته چئبو ته خدا نٿو ڏي . منهنجي شادي ماڻٽن پنهنجي خوشي ڏسڻ لاءِ ڪئي هئي ۽ مونکي به آفرين ڏيو جو نون ڪپڙن جي خوشيءَ ۾ موڙ ٻڌي گهوٽ ٿيس. انهيءَ حساب سان منهنجي رت جو دؤرو تيز ڪرڻ جو پهريون اعزاز منهنجي هن هيروئن کي مليو. هن پنهنجي پيار جا بي انداز ٽپا، منهنجي ڇهري ۽ هٿن تي هنيا. ٽافيون به ڪارايائين . يقيناً هنکي منهنجي ڪمسنيءَ جو احساس هو . ٽافين جي لالچ نهايت مناسب هئي. پوءِ معلوم ٿيو ته لالچ ڏيڻ هنجي خاندان جي روايت هئي . ڪنهن پکيءَ کي ڪوڙڪيءَ ۾ ڦاسائي، آن کي ننڍيون وڏيون لالچون ڏيئي، قبضي ۾ ڪري، نيٺ پر - ڪاٽي ڇڏيا ويندا هئا. ڪيترو به آهو بيوس پنڇي پک ڦڙاڙي، ته به آزادي ممڪن نه هئي. سواءِ ڪنهن غيبي امداد جي.

هڪ ڏينهن هُوءَ چوڻ لڳي، ”منهنجي شادي ٿيڻ واري آهي. شاديءَ کان هفتو اڳ آءٌ توکي هتي رات جو ملنديس. پوءِ توکي هڪ خاص ڳالهه ٻڌائينديس. ايندين نه؟ تون منهنجي ڳالهه ٻڌندين نه؟“

”ها،“ مون سندس هنج ۾ ليٽي ليٽي، ڪنڌ لوڏي چيو. ”ڳالهه چونه ٿا ٻڌندس.“

”ڏس متان نه ٻڌين؟“

”آءٌ ٻوڙو ٿوروئي آهيان.“

”آءٌ توکي ٻوڙو ڪري ڇڏينديس.“

”ڪيئن ٻوڙو ڪندين؟“ مون اچرج منجهان پڇيو.

”هينئر توکي ڪونه ٻڌائينديس.“ هُن چيو. اُن رات پوئين شو ختم ٿيڻ تائين آءٌ هن جي هنج ۾ ننڍڙي ٻار وانگر پيو رهيس. هُن مونکي ايترو پيار ڪيو جو مون سمجهيو ته هُوءَ مونکان سواءِ رهي نه سگهندي.

هُنجي شاديءَ کان پورو هڪ هفتو اڳ مقرر رات، آءٌ چور دروازي کان داخل ٿيس. سياري جي رات هئي. سندس گهر جا

سڀ ڳالهيون مٺيون ننڊ ۾ هيون. مونکي ڏسي ڇهري تي جيڪا مٺي مُرڪ آندائين، آن کي ڪاش آءٌ اڄ به وساري سگهان. واقعي مرد ڪيترو نه بيوقوف ٿئي ٿو.

هُن مونکي ڀاڪر ۾ ڪٺي ورتو ۽ ائين منهنجي ڪنڌ ۾ ٻانهون ويڙهي ڇڏيائين، جيئن ارڙ نانگ پنهنجي شڪار کي وڪوڙي وجهي. سندس ٽنگون منهنجين ٽنگن ۾ ويڙهجي ويون. چپ منهنجن چپن ۾ مضبوطيءَ سان ڦٻي ويا. عجيب ميناج هوس چپن ۾. عجيب نشي ۽ لذت جي ڪيفيت سبب منهنجو توازن ئي قائم نه رهيو. اکيون کوليم ته هنجي ڀاڪر ۾ پيو هوس.

منهنجي رت- جو دؤرو تيز ٿي چڪو هو. هنجي سيني جي گرمائش منهنجي جسم ۾ باهه لڳائي ڇڏي هئي. هُنجي اکين ۾ ستارا چمڪي رهيا هئا ۽ منهنجي ساهه جي سُرهاڻ هنجي اهڙي حالت ڪري ڇڏي هئي، جو هنجو هٿ منهنجي قميص جي ٻٽڻ ڏي هليو ويو.

”توکي خبر آهي شاديءَ کان پوءِ ڇا ٿيندو آهي؟“

”نه“ مون چيو.

”تون شادي شده آهين، توکي اِها به خبر ڪونهي!“

”آءٌ ننڍڙو آهيان.“

”پر آهين ته وهم جو ڳنڍڙو“ هن چيو. ”هليا ته آءٌ توکي ٻڌايان.“ ائين چئي، هن هٿن سان منهنجي جسم جو سروي ڪرڻ شروع ڪيو. ائين لڳم ڄڻ مونکي ڪنهن زمين تان مٿي کڻي ورتو هجي. جڏهن هُنجا هٿ بي قابو ٿي ويا، تڏهن آءٌ به ڇڙواڳ بنجي پيس. اسين بلڪل ننڍڙا ٻار ٿي پياسين، جهڙا ماءُ جي پيٽان ڄاول ٻار. اسان ’ليڊي چيٽر ليز لور‘ ناول جا ڪردار ’ڪوني‘ ۽ ’ميلرس‘ بنجي پياسين. مون ڀاڳ کي هڪ نئين دنيا ۾ محسوس ڪيو. جيڪا اڳ مون اصل ڪونه ڏٺي هئي. منهنجي هيروئن مونکي جيڪا اهميت ڏني هئي، تنهنجو مول مقصد اِهو هو. مونکي خمار جي ڪيفيت هئي ۽ وهائي ۾ چڪ پئبل هئم. هُن مونکي آهستي آهستي ڪري هنائي پري ڪيو.

”شاديءَ کان پوءِ ائين ٿيندو آهي.“ هن منهنجي ڳل تي ٺڪي ڏيئي چيو.

”ڀلو ڇا ٿيندو آهي؟“

”اُوئان اُوئان،“ هن چيو. ”پوءِ ٻار ڄمندو آهي.“

”گهڻا؟“ مون ائين ئي پڇي ورتو.

”ڪيترا ئي.“

”تون ڪيترا ٻار ڄڻيندين؟“

”هڪڙو،“ هن چيو. ”پوءِ نمبروار....“

”پنهنجي ڀرئين ٻار جو نالو ڇا رکندئين؟“

”هٽ شرير—“ هن مونکي ڪلهي تي ڌڪ هڻي چيو.

”هائي آءٌ وڃان؟“ مون آيي ٻيهندي چيو.

”ٿورو ترس.“ ائين چئي، هن هڪڙو هانگ ڪانگ جو نهيل رومال ۽ جرمنيءَ جي سيمنٽ جي شيشي ڏني. وڃڻ لڳس ته دريءَ جي اوٽ مان نيڻ- نهار تائين مونکي ڏسندي رهي. ايستائين جو آءٌ گهٽيءَ جو موڙ مُڙي فلم تان مونتدڙ تماشبين سان شامل ٿي ويس.

وقت درياهن جا رُخ- موڙيو ڇڏي. انسان ويچارو ڪهڙي وٽ آهي. آءٌ ڪن آڻ - ڌر سببن ڪري گهڻو وقت پنهنجي هيروئن سان ملي نه سگهيس. هُنجي شادي ٿي ويئي. آءٌ تربيت لاءِ ڪراچيءَ هليو ويس. هڪ ڀيرو آيس ته معلوم ٿيو هوءَ پنهنجي گهوٽ، مٿي جي موڙ سان گڏ ڳوٺ هلي ويئي هئي. سال ڪان پوءِ هڪ ڀيري ڪيس اڪيلي ڇهن ستن ڇوڪرين سان شاپنگ ڪندي ڏٺم، پر پنهنجي دستوري حضور شرميءَ سبب ڪيس ويجهو وڃي نه سگهيس. اُن ڪانپوءِ ڇهه ست سال ڪراچيءَ ۾ رهيس. ايم. اي. به ڪيم ۽ شوق خاطر مصوريءَ جو مشغلو جاري رکيم. اُنهن ڏينهن هڪ خانگي ڪاليج ۾ نوڪري به ڪندو هوس. ائين سمجهو ته نئين زندگي شروع ڪئي هئم.

ڪاليج ۾ ڀرئين ڏينهن بي. اي. جي ڪلاس ۾ ڀرئين قطار ۾ پنهنجي هيروئن ڪي ويٺل ڏسي قدمن ۾ لرزش اچي ويم. اُن وقت

جي ڪيفيت لفظن ۾ بيان ڪرڻ منهنجي وس کان ٻاهر آهي. منهنجي ڪنن ۾ سندس لفظ وڄڻ لڳا:
”شاديءَ کانپوءِ ائين....“
اُهو ليڪچر الائي ڪيئن ڏنم. ڪامن روم ۾ پهتس ته عجيب حالت هيم. اکيون بند ڪري ڪرسيءَ تي ڪري پيس.
اُنهن ئي ڏينهن منهنجي قاسم سان واقفيت ٿي، جنهن تي آءٌ ناز ڪريان ٿو. قاسم ۾ هڪ سچي دوست جون خصوصيتون هيون. اڄ به آءٌ هُنجي محبت ۽ سچائيءَ تي فخر ڪريان ٿو. هو هڪڙي ڏينهن ڪامن روم ۾ آيو ۽ چيائين، ”سائين، جلدي هلو.“
آءٌ اُن ’جلدي هلو‘ جي اثر هيٺ هن سان هليو ويس. هن مونکي هڪ ڪيفي ۾ پنهنجي هڪ دوست رشيد سان ملايو. هوٽل مان اُٿڻ وقت بل ڏيڻ ۾ رشيد بيجا تڪڙ ڪئي ۽ پنهنجو پتون ڏيکارڻ جي آجائي ڪوشش ڪيائين. آءٌ گهبرائجي ويس. ٿورن ڏينهن ۾ خبر پئي ته هي ڪرمفرما ادب ۽ تاريخ توڙي ٻين علمن ۽ فنن جي اهميت، اصليت ۽ ماهيت کان واقف هجڻ جو دعويدار هو. جملي آسماني، زميني ۽ خلائي علم هُنجي اڳيان عاجز هئا.
قاسم کي چيم ’چڱو نه ڪيو آنئي.‘ منهنجو انديشو صحيح نڪتو، رشيد تيزيءَ سان مون ڏانهن وڌيو ۽ هفتي کان پوءِ مونکي پنهنجي گهر دعوت ڏيئي وني ويو. اُتي پنهنجي زال سان منهنجو تعارف ڪرايائين ته منهنجو وات ڦاٽي ويو.

منهنجي وچايل هيروئن منهنجي اڳيان بيٺي هئي.

تنوير عباسي

ڊائريءَ جا ڪجهه ورق

(ننڍڙيون ڪهاڻيون)

ماڻهن ۾ نه آيو

هڪ سيد ڪان ٻئي سيد جو پڇيم. چيائين، "اڄڪلهه شيخن ۽ واڻين سان ٿو گهمي. اسان سيدن مان نڪري ويو آهي."
مون جواب ڏنس، "چڱو ٿيو. ماڻهن ۾ نه آيو."

پير

اسانجي تَرَ جو ڊنگ پير، جنهنڪي لکها مريد آهن منهنجي اسپتال ۾ آيو. موذوت ويٺل سڀ مريض اٿي بيٺا. ڪي ڪيس پيرين پوڻ لڳا، ڪي سندس هٿ چمڻ لڳا. هڪ شخص، جيڪو پنهنجو ڇوڪرو موذوت علاج لاءِ وٺي آيو هو، سو سندس پيرن تي ڪري پيو ۽ نيزاري ڪري چوڻ لڳو ته، "هنجي مٿي تي دعا جو هٿ گهماءِ ته چاق ٿئي." پير ڏاڍي تڪبر مان ٻار جي مٿي تي هٿ رکيو. مان ڪرسيءَ تي ويٺي، واڻڙن وانگر پنهنجي اسپتال ۾ آيل اٿل، پٿل ڏسي رهيو هوس ته پير چيو، "منهنجي طبيعت ته ڏسو.... ۽ ڀلائي ڪري اهڙي دوا ڏيو، جو مان جلدي ٺيڪ ٿي وڃان. اليڪشن ۾ بيٺو آهيان، ڏاڍو ورڪ ڪرڻو اٿم."
اڻين ڇئي پنهنجي ٻانهن وڌائي منهنجي آڏو ڪيائين. مون سندس نبض تي هٿ رکي، سندس هٿ ڏي به ڏٺو، (جيڪو ڪجهه

منت اڳ هُن ڇوڪري جي مٿي تي گھمايو هو) ۽ ان ڇوڪري جي مٿي ڏي ٻه – ۽ پوءِ مون سندس اکين ۾ نهاريو. هو شايد منهنجي خيال کي پروڙي ويو ۽ ڪٽي اکيون هيٺ ڪيائين. منهنجي آڱرين سندس نبض جي رفتار يڪدم تڪڙي ٿيندي محسوس ڪري ورتي.

اجازت

هڪ رٽائرڊ آفيسر، وڏو زميندار ۽ اعليٰ خاندان جو سوداڻي ماڻهو منهنجو مريض آهي. هن جڏهن پهريون دفعو مونکي مشوري لاءِ گهرايو ته مون ڪيس ڪجهه دوائون تجويز ڪيون. هن نسخو ورتي، چيو، "ڇڱو ڊاڪٽر صاحب. اسان 'وڏي ڊاڪٽر' سان صلاح ڪري پوءِ هي توهانجو نسخو استعمال ڪنداسين."

مون تعجب وچان کانئس پڇيو، "ڪهڙو وڏو ڊاڪٽر؟ – فلاڻو –" ۽ ڪراچيءَ جي هڪ وڏي فزيشن جو نالو کنيم، جيڪو سندس علاج ڪندو هو.

"نه سائين – مان استخارا ڪندو آهيان، اسانجو وڏو ڊاڪٽر اهو آهي." مٿي ڏي اشارو ڪندي چيائين.

ٻئي ڏينهن چيائين، "سائين، اسانکي اوهانجي نسخي جي اجازت ملي وئي. اڄ کان استعمال ڪرڻ شروع ڪنداسين."

ٽئين ڏينهن سندس ماڻهو ڀڄندو آيو. وٽس پهتس ته ڏسان ته منهن سڄيو ٻيو اٿس، بدن تي ٻاڙها ڏڙڳ، ڏڙڳ، چيو، "ڊاڪٽر صاحب، دوا پاڻ نه پڳي. منهنجي طبيعت نازڪ آهي، الرجڪ ريئڪشن (Allergic Reation) ٿي پيو آهي. پراڻي مريض هئڻ سبب هنکي دوائن ۽ انهن جي اثر جي به پوري معلومات هئي.

مون، مرڪي چيو "وڏي ڊاڪٽر ڪيئن موڪل ڏني؟" ۽ پوءِ هڪ سئي هڻي ڇڏيمانس جنهن اهو اثر زائل ڪري ڇڏيو.

مان حلال ڪمائيندو آهيان

اج هڪ ڊاڪٽر مليو، جيڪو شاگرديءَ جي زماني ۾ سنهڙو هو، ۽ هاڻي تمام ٿلهو ٿي ويو آهي. مون کان پڇيائين، ”تون روز بروز سنهو ٿيندو ٿو وڃين؟“ مون مرڪي چيو، ”مان حلال ڪمائيندو آهيان“ ۽ پوءِ سندس منهن ۾ نظرون کپائي چيم، ”۽ تون روز بروز ٿلهو ٿيندو ٿو وڃين؟“ هن جواب نه ڏنو ۽ نا هٿ ملائڻ جي هليو ويو.

ڪرڪيٽ جا قانون

— مقامي بيٽسمين هِٽ هڻي بال - کي انهيءَ ننڍڙي ۽ اونهي تلاءُ ۾ وجهي ڇڏيو، جيڪو باؤنڊري لائن ۾ هو، فيلڊر ٻڏل بال - کي ڪڍڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا، ۽ ٻئي بيٽسمين رنز ٺاهي رهيا هئا. ٻهرين ڊوڙندا رهيا، ۽ پوءِ اطمينان سان آهستي آهستي هلي رنز مڪمل ڪرڻ لڳا. ٻئي ڌر - جي ڪئپٽن اعتراض ڪيو، ته ڪيس ڪرڪيٽ جي قانون جو ڪتاب ڏيکاريون، جنهن ۾ لکيل هو ته: جيستائين بال باؤنڊريءَ تائين نه پهچي، ڪيچ نه ٿئي، وڪٽ ڪيپر يا بالر جي هٿ ۾ نه پهچي وڃي، بيٽسمين رنز ٺاهي سگهن ٿا. ٻڏل بال نه ملي سگهيو، ۽ مقامي ٽيم ٻه سؤ هڪ رنز تي اننگ ختم ڪرڻ جو اعلان ڪري ڇڏيو. ٻي ڌر - جا بيٽسمين ڪيڏڻ آيا، مقامي فاسٽ بالر ڊگهو اسٽارٽ ورتو، ڊوڙندو آيو، اچان وڪٽن کان پري ٿي هو ته ڪابي طرف مڙي ويو ۽ ميدان جا ڇهه ست چڪر هڻي، وري وڪٽن ڏانهن آيو، پر وري ساڄي پاسي مڙي ميدان جا چڪر هڻڻ لڳو. ٻئي ڌر - جي ڪئپٽن جي احتجاج تي ڪرڪيٽ جي قانون جو ڪتاب وري سامهون رکيو ويو — لکيل هو: بالر جيترو ڊگهو اسٽارٽ چاهي وٺي سگهي ٿو. تنهنڪري بالر، جيڪو ڊگهي ڊوڙ - ۾ انعام حاصل ڪري چڪو هو ۽ دراصل ڪرڪيٽ جو رانديڪر نه هو، اٽڪل پوڻا ٻه ڪلاڪ اسٽارٽ وٺڻ ۾ مصروف رهيو ۽ شام ٿي وئي، ۽ ڪرڪيٽ جي قانون مطابق گهٽ روشنيءَ ڪري راند ختم ٿي وئي — ميچ - ’ڊرا‘ ٿيو.

— شفيق الرحمان

(اردو ڪهاڻي ’ڊينيوب‘ ’اردو ڊائجسٽ‘ تان ورتل)

غلام نبي مغل

سؤ ڳالهين جي هڪ ڳالهه

”آهستي آهستي ڳالهايو،“ نائڪ جيڪو پريان ويٺو هو، تنهن زور سان چيو. ”نئون صاحب آهي متان ڪاوڙجي پوي.“

ٻيا ٽئي پٽيوالا نائڪ ڏانهن ڏسڻ لڳا. ساعت ڪن لاءِ چپ ٿي ويئي. نائڪ جي پيشاني تي ور- هئا، جنهن مان سندس ڏڪار ظاهر پئي ٿيو، ڪيس نه پئي وڻيو ته ڪو هرو ڀرو ڳالهائي.

”اسڪول ۾ ڪونه ويٺا آهيون جو گوڙ نه ڪريون.“ هڪڙي چٽي چيو.

”مان ڪر هاڻ نائڪ هيڊ ماستر ٿي پيو آهي.“

”پيٽان شرم ڪريو شرم،“ نائڪ ڪاوڙجي پيو. ”الائي ڪهڙي تخم مان آهيو.“

اينتري ۾ صاحب جي گهنٽي وڳي. گهنٽيءَ وڄڻ شرط نائڪ ائين چست ۽ ڦڙت ٿي بيٺو، ڄڻ گهنٽيءَ جو آواز سندس بت جي رڳ رڳ ۾ سؤ ميل ڪلاڪ جي رفتار سان زوُن ٿي ڦهلجي ويو. ٻين پٽيوالن جون بدني مشينون شايد ڪجهه ڍريون هيون، جو سندن بُت ۾ چستي آئي پر گهٽ رفتار سان. شايد سڌو ڪنڪشن نائڪ سان هو. نائڪ پردو هٽائي صاحب جي ڪمري اندر داخل ٿيو ته ڪيس پنهجو منتظر پاتائين.

”ٻاهر مهرباني ڪري گوڙ نه ڪريو.“ صاحب آهستي سان چيو ۽ وري ڪنڌ جهڪائي سرڪاري فائلن جي اکرن جي ٻيلن تلاءَ ۾ ٻڏي ويو.

نائڪ هڪ عجيب ۽ اڻجاتل تاثر وٺي ٻاهر نڪتو. سڀني نائڪ جي منهن ڏانهن گهوُريو.

”خير؟“ هڪ پڇيو.

”مڙيئي ڪا چنبڙ پئي آهي.“ مڱسو جيڪو سيني ۾ حرامي هو تنهن چيو.
”پيڻ .... مات ڪر،“ نائڪ ڪاوڙ منجهان چيو. ”تو وانگر بيزتو نہ آهيان. هو ويچارو گگدام آفيسر آهي، چئي پيو تہ مهرباني ڪري گوڙ نہ ڪريو.“
”مهرباني ڪري....!“ يارو ۽ لفظ ،مهرباني، تي گهڻو زور ڏنو.
”اها مهرباني آهي ڏکي، پر ڪبي.“ لالوءَ چيو.
”چڱو هاڻ مات ڪريو.“ نائڪ پنهنجا اختيارات استعمال ڪيا.

جڏهن ڪان نئون صاحب آيو هو تہ پٽيوالن کي هڻ تڻ ٿي پئي. هر ڪنهن جي مرضي هئي تہ پاڻکي سرخرو ڪري، پر نائڪ در تي ائين وينو هو ڄڻ خزاني جو ناڳ. ڄڻ ڪنهن تازي ساماڻل چوڪريءَ جو پيءُ. يارو ۽ مڱسو ٽوڪون بہ ڏاڍيون هڻندا هئس، پر مٿس اثر ڪي ڪين ٿيندو.
هڪ ڏينهن ٽپهريءَ جا ٽي ڪن ٿيا هجن، صاحب آفيس جو ڪم ختم ڪريو وينو هو رڳو چئن وڄڻ جي انتظار ۾ هو.
”سائين، اڄ پانيان ٿو اوهين ٿڪجي پيا آهيو؟“ نائڪ موقعو وٺي ڳالهايو.
”ها مڙيئي ٿورو مٿي ۾ سور اٿم.“ صاحب ائين ئي چئي ڏنو.
”سائين، پوءِ هلي بنگلي تي آرام ڪريو. هاڻ ضرورت بہ نہ آهي اوهانجي....“
”چئين بجي کان پهرئين آفيس ڪين ڇڏيان.“ صاحب تمام آهستي سان چيو. وري ٿورو مرڪي چوڻ لڳو، ”کهڙو بنگلو آهي، پن ڪمرن وارو ڪوارٽر آهي.“
”سائين جت بہ آفيسر رهي سو بنگلو آهي.“ صاحب نائڪ جي ڳالهہ تي وري مرڪي ڏنو. نائڪ کي ڄڻ وڏيڪ ڳالهائڻ جي اجازت ملي. ”سائين، اوهان کان پهرئين شيخ صاحب هوندو هو، ڏاڍو لائق آفيسر هو. نيڪ نمازي. اوهان واري بنگلي ۾ رهندو هو. ڪنهن بہ ڪٿي ڪوارٽر چيو تہ اصل چڙهي ويندو هو.“

صاحب هاڻ ڪلڻ لڳو، ”هُو پلي بنگلي ۾ رهي، پر پاڻ ڪوارٽر ۾ رهون ٿا.“

”سائين، الله اوهانکي اقبال تي رسائي. آءٌ به پنجويهن سالن کان اوهان صاحبن جي قدمن جي خاڪ تي رهيو آهيان، مون ته اهو ڏٺو آهي الله ۽ آفيسر جي من ۾ الائي ڇا آهي. ماڻهو هڪڙو سوچين، هو الائي ڪهڙي ڳالهه تي سرچي.“

”اوهين شايد آفيسرن جا ستايل ٿا نظر اچو؟“ صاحب اوباسي ڏيندي چيو.

”نه سائين!“ نائڪ پوري پروسي سان چيو، ”اِهو آفيسر جو لائق ئي نه آهي ته هُو پنهنجي در- جي سپاهين کي نقصان رسائن. آءٌ اوهانکي ٻڌايان ته جڏهن آءٌ روينيو ۾ هوندو هوس، ته اسانوٽ جو ڪيو صاحب هوندو. سائين، اهڙي جهڙي جي همت ئي ڪانه ٿيندي هئي جو سائس به اکر ڳالهائي وڃي. اصل شينهن مڙس هو. اسٽاف وارن جو مُٺ وهندو هو، گارين ڏيڻ جو اهڙو هو جو ڪنهن گورنر کي به ڪين ڇڏيندو. مونکي گار ڪونه ڏيندو هو، رڳو ائين ڪڏهن خوش ٿي چوندو هو، 'پيٽسان تون وڏو حرامي آهين، تو کي گار ڏيندي زبان ئي ٿڪي وري.'“

صاحب تمام آرام سان ويٺي نائڪ جون ڳالهيون ٻڌيون. شايد وقت پئي گذاريائين.

”سائين، آءٌ سندس ٻارن ۾ ويندو هوس. سائين ماڻهو جو اخلاق ئي آهي جو ڪيس ڪٽ به ويهاري ته پٽ به وهاري. مون به هُن مڙس آفيسر سان ڪڏهن ٻيائي ڪانه ڪئي.“

”ٺيڪ آهي،“ صاحب چيو، ”نوڪريءَ کي ڪيترا سال ٿيا اٿو؟“

”سائين پنجويهه سال گذريل نومبر ۾ پورا ٿيا.“

”ٻار ڪيترا اٿوَ؟“

”سائين، ٻه شاديون ڪيون اٿم.“

”ڪيئن به!“ صاحب حيران ٿي ويو.

”سائين، پهرئين گهر مان ڪو ٻار نه ٿيو. لاچار ٻي شادي

ڪيم، سا به جو ڪيو صاحب مهرباني ڪئي، ڪرم ڪيائين. پنهنجن زيردست آفيسرن کي پارٽ ڪري منهنجي به شادي ڪرايائين. "
"پارٽ ڪيئن؟"
"سائين، منهنجي شاديءَ جو خرچ تعلقي جي عملدارن پريو، ۽ رب جي رضا اهڙي ٿي جو پهرئين سال ئي پٽ ڄائيم. پوءِ ته سائين پهرئين زال کي به اچي ريس ٿي. ٻنهي زالن ڄڻ شرط رکيا، هينئر ٿي پٽ پنج ڏيون اٿم. مالڪ جي مهر آهي ۽ اوهان صاحبن جو ڪرم آهي جو پيا جيئون."
"پلا نائڪ پگهار ڪيترو اٿئي؟"
"سائين، اڳئين پيري جيڪو ريٽي جو ساليانو اضافو مليو هو، تنهن سان ملائي ٻنجانوي رپيا ٿيا آهن!"
"انهن پئسن ۾ گذارو ٿئي ٿو!"
"سائين، اوهان سان ڪوڙ ڪهڙو. اوهين مالڪ آهيو، اوهانجي در تي بيٺا آهيون، پلا بک مرنداسين. مالڪ سڀني کي پيو ڏئي. سائين، اسانجو فرض آهي ته اوهان سان ڪا ڳالهه نه لڪايون. الله اوهانکي اهڙي هند آندو آهي جت اوهين ته ڇا، پيا به اوهانجي زير سائي پيا چڱا ڏينهن گذاريندا.
"تنهنجو مطلب ته رشوت...."
"نه سائين، اها رشوت ٿوري ئي آهي."
"چڱو هل ٻاهر، منهنجي مٿي ۾ سور پئجي ويو آهي."
"پاروءَ کي سڏيان، ٻه ٽي زور ڏي سائين جن کي سڀ، آفيسر ڪائنس زور ...."
"مهرباني ڪري مونکي اڪيلو ڇڏ."
نائڪ ڪمري مان ٻاهر نڪتو ته پيا ٻنبوالا ڦري آيس.
"ڪر خبر، صاحب سان ڏاڍي ڪچهري پئي ڪيائين."
"چورا، هي صاحب ڏکيو صاحب اٿو. سمجهه ۾ نٿو اچي ته ڪهڙي ڳالهه تي وٺيس."
"نهي ويندو." موسي چيو.
"ڏکيو." نائڪ وراڻيو.

چار لڳا. آفيسر صاحب اٿيو. سڀ پٽيوالا انهيءَ اوسيئڙي ۾ هئا ته صاحب بنگلي تي ڪنهنڪي ٽو وٺي هلي. پر صاحب ٻاهر نڪتو ۽ بنا ڳالهه ٻولهه جي نڪري ويو. پٽيوالن جي چهرن ڳاڙهي چٽي وئي. انهيءَ تي سڀ پٽيوالا ماٺ ڪري، وات ڦاڙي، اکيون ڦاري ائين بيٺا رهيا ڄڻ سامهون ڪو جنازو پئي ويو. اُت ياروءَ جي رڳ ڦڙڪي ۽ ڊوڙ پائي وڃي صاحب سان گڏيو ۽ چيائين، "سائين، ڪاغذ مونکي ڏيو آءٌ کڻي هلان."

صاحب جواب ڪونه ڏنس. پر ڪيس منٿ ڪن ڏسندي چيائين، "منهنجو ڪوارٽر کهڙي پاسي آهي، هن قطار ۾ آهي نه؟"

"سائين، هلو آءٌ ڏيکاريان." ياروءَ جهپ هڻي صاحب جي هٿ مان ڪاغذ ورتا ۽ صاحب جي پٺيان هلڻ لڳو. "سائين، اوهانجو بنگلو هن پاسي واري ڪوارٽرن جي ڇيڙي تي آهي."

"تون به پٽيوالو آهين؟" صاحب پڇيو.

"ها قبلا، نوڪر يارو." يارو ڄڻ وڇائجي ويو. انهن چئن اکرن ۾ ياروءَ پنهنجي سموري زندگيءَ جو خلوص، تجربو ۽ وفاداري، پنهنجي اندر مان ڪڍي کڻي صاحب جي حضور ۾ رکي.

"ڪڏهن کان نوڪريءَ ۾ آهين؟"

"سائين، شيخ صاحب جي وقت کان."

"شيخ نصيب علي جي وقت ۾ بيٺو آهين؟"

"ها سائين، ڀلو ماڻهو هو."

"ڇو گذاري ويو ڇا؟"

"نه سائين، جيئرو آهي. الله وڏي حياتي ڏيس."

"الائي تون پيو چئين ته ڀلو ماڻهو هو.... مون سمجهيو...."

"سائين، ڏاڍو دلير آفيسر آهي. هٿ سيني جو مٺُ وهندو هو. شل نه ڪنهن تي ڏمرجي، اصل قيامت آڻيو ڇڏي. پر سائين، ڳڻ ڏسوس جنهن تي مهر ڪري ته اصل و رسائي ڇڏيس. سائين، آفيسر آهي ماءُ پيءُ جي برابر. اسين آهيون اوهان جا ٻچا، اوهانجي در جا ڪتا آهيون. جي ٽُڪر ڪاڻوسين ته مجال آهي جو ڪو اکر اوهانجي خلاف چئي وڃون ڀل سر وڃي ته هليو وڃي پر وفاداريءَ ۾ فرق

نہ ايندو. سائين، ڍل ڀين ڪان پڇجو ڪٿي. شيخ صاحب تي هڪ دفعو رشوت جو الزام هئي پوليس اچي ڪڙڪي هئي. شيخ صاحب پئسا ڪٿي مونکي ڏنا. الائي سؤ جا ٻہ نوٽ هئا يا ٽي، مون ڪٽي وات ۾ وڌا ۽ چٻاڙي ڪائي ويس."

"ڪائي وئين!" صاحب پڇيو.

"ها قبلا،" ياروءَ جو جوش وچان آواز ٻرجي ويو، "سائين، صاحب نہ سر جون بازيون لهڻيون. پوليس مونکي گهٽوئي ماريو، ڪٽيو، پر سائين، اهو منهنجو شان نہ آهي تہ آفيسر خلاف ڪا ڳالهہ چئي وڃان. اهو اسان وٽ موسو حرامي اٿو- سائين، آءٌ ٽي ڏينهن لاڪپ ۾ پيو هوس."

"اهو سامهون وارو ڪوارٽر آهي نہ؟" صاحب پڇيو.

"ها سائين، بي ڳالهہ تہ سائين...." يارو وري شروع ٿي ٿيو.

"چڱو هاڻ تون وڃ ... آءٌ پاڻ پهچي ويندس."

"سائين، ڪو گهر جو ڪم ڪار...."

"نہ ادا، مهرباني...." صاحب ايترو چئي اڳتي هليو ويو ۽ يارو 'نہ ادا مهرباني' جي چار ۾ ائين وڪوڙجي ويو، جڻ تپ چڙهي ويو هجي.

ٻن ٽن ڏينهن ڪانپوءِ جي ڳالهہ آهي تہ ٻنپهرن جي وقت، صاحب گهر ماني کائڻ ويو هو. آفيس بہ خالي هئي، رڳو هڪ عينڪي ڪلارڪ ويٺو هو. ٻاهر پٽيوالن جي ڪچهري مَتي پئي هئي.

"نائڪ، ڪر خبر صاحب ٺهيو يا نہ؟" موسي پڇيو.

"ادا، الائي ڪهڙي نموني جو صاحب آهي. مون ڪٿي ڇڏيءِ تماشا. الائي آنيسٽ آهي يا مٿان آنيسٽ آهي. يا...."

"يا ماڳهين چالو...." موسي ورندي ڏنس.

"ڇورا ڏاڍو حرامين آهين."

ايتري ۾ اندر ويٺل عينڪي ڪلارڪ پنهنجي ڇپي ڳچيءَ کي سڌو ڪري سڏ ڪيو، "موسيا- او موسيا."

موسي بڌو اڻ ٻڌو ڪري ڇڏيو.

”ڇورا سڌيئي پيو نہ،“ نائڪ چيو.

”ڪير؟“ موسي بيزار ٿيندي چيو.

”اهو پٺاڻ، عينڪ وارو،“ يارو آهستي سان چيس.

”بابو مون وارو پلو ماڻهو هو. هي تہ صفا پوڪ آهي.“ موسي چيو.

”ڇڏيو اُن اُن.“ نائڪ چيس. موسو ٻري سور سان اٿيو ۽ اندر ويو.

”هن صاحب جي تہ خبر ئي ڪانہ ٿي پوي،“ يارو چيو. ”ڀلا ڪو پئسي وارو آهي ڇا؟“

”الله کي خبر،“ نائڪ چيو. ”آهي بہ نندڙو نينگر، اڃا ڪا طلب بہ نہ ڏيکاري اٿس، گهر جو خرچ بہ چڱو چوکو ٿو ڏسجي. نڪي ڪا سروس ايتري اٿس جو ڇهن پائي اڳ ڪمايا اٿس، هاڻ حج ڪريو ويٺو بزنس ڪري ۽ آنبستي هلائي. پر نڪي ڪي لک، تا ڏسجن ۽ نڪي وري ڏاڙهي ئي نهيس ٿي تہ....“

”ڳالهہ سمجهہ ۾ اچڻ جهڙي ئي نہ آهي!“ موسي آفيس مان ٻاهر نڪرندي چيو، ”ٻي ڳالهہ تہ شوقين آفيسرن وارو لڇڻ بہ ڪونہ اٿس. گهٽوئي انهيءَ رات منجهہ ڪڏيو مانس تہ 'سائين اڪيلا آهيو، اڃا ٻار ڪونہ آندا اٿو، چئو تہ ڪٿي ڪو ٽڪو پنجو ڪريون' ٻڌايو مانس تہ 'اهڙيون آٿي ڏيانءِ- جو اصل الله پاڻ ويهي گهڙيون آهن.'“

”پيٺان ڏاڍو حرامي آهين. ڪونہ رهئين آخر،“ يارو چيو.

”پوءِ سوچيو ڀلا؟“

”ڇا جو ميان، ٽيڙ مڙيئي پورا سارا آهن. اهو رڳو ڏسڻ جو ڏيل آهي. ما ڳهين چئين تہ مهرباني ڪري منهنجي گهر تي نہ ايندو ڪر.“

”ادا ڪيترن صاحبن اسان تي مهربانيون ڪيون آهن. ڪڏهن اسين بہ تہ ڪنهن تي مهربانيون ڪريون،“ يارو چيو.

”ڇورا، منهنجي ڳالهہ ٻڌو.“ نائڪ سينگي جو پاڻ ڏانهن ڏيان ڇڪايو، ”سڀ ڳالهين جي هڪ ڳالهہ، تہ اسان بہ هي وار آهن

۾ آچا ڪونہ ڪيا آهن، پر پنجويهہ سال سروس ڪئي اٿئون. اڳي آفيسر تڏهن ٿيو هو، جڏهن سڀ ڏاڪا لتاڙيا هئا. پهرئين منشي، وڏو منشي، ٻوري هيڊ ڪلارڪ، سپريڊنٽ، پوءِ بہ وڃي ننڍو آفيسر ٿيندو هو، تنهن وچ ۾ همراهہ جا وار بہ اڇا ٿي ويندا هئا، پر هر ڳالهہ جو آزمودو هوندو هوس ۽ حرامي هلاليءَ جي سڃاڻپ. آفيسري رعب دٻدٻو. اسان تہ خير زيردست آهيون، پر پبلڪ جا ماڻهو بہ ويندي ڪنبندا هئا. صاحب اندر ويٺو هجي تہ فرلانگ ڪن پريان ئي سڌ پئجي ويندي هئي تہ صاحب آفيس ۾ ويٺو ڪم ڪري."

"ءِ هاڻ...."

"هاڻ ڇورا آهي مان سامائجن ئي نٿا، تہ نڪ آفيسر ٿيو پون. نہ ڪنهن ڪم جا نہ ڪار جا. پاڻ بہ بک مرن پنهنجي زيردست کي بہ فاقا ڪيرائين — يا وري وڃي جيسين نهن — لائين تي اچن."

"ها نائڪ، سؤ ڳالهين جي هڪ ڳالهہ...."

"ڇورا آٽي ٻيهہ، صاحب اچي ئي پيو. ڏس اڪيلو اڪيلو — آفيسري شان ئي ڪونہ اٿس، پوٽا بہ مس- ٿيا آهن، هليو آيو."

"صاحب پاڻ وارو" يارو جلدي چيو، "صاحب تہ لڳي ئي ڪونہ ٿو — انهيءَ ڪان تہ هيڊ ڪلارڪ لئہ وارو آهي. پنهنجي يا پرائي، پر صاحبي تہ ڏيکاري ٿو."

سنڌي ٻوليءَ سان هاڃا

— سنڌي ٻوليءَ کي اخبارون ڪيئن پيون بگاڙين، انهيءَ جو ڪجهہ اندازو هيٺين ٻن مثالن مان بہ ڪري سگهجي ٿو.

— مهر لطيف جي خلاف صداقت جي **ياده گوئي** فضول آهي.

سارنگ، جيڪب آباد- ١١- آڪٽوبر ١٩٦٩ع.

— تيل جا **ٻاري** ذخيرا تباهہ.

عبرت، حيدرآباد، ١٩- نومبر ١٩٦٩ع.

طارق اشرف

روپ ٻهروپ

ڪنهن ٻاهرين دَرَ جو ڪڙو ڪڙڪايو، ٻهرين ته سوچيم نه وڃان، ڇو ته ڏکي ڏٺي هينئر گهر موٽيو هوس، پر جڏهن ٻيهر ۽ پوءِ ٽيهر به ڪڙو ڪڙڪيو ته لاچار وڃڻو پيم.

دروازو کوليم، ڪنڌ ٻاهر ڪيئي ڏٺم، منهنجو هڪ پراڻو دوست بيٺو هو. هيءُ سرمائيدار ـ ڪميونسٽ آهي. سرمائيدار ـ ڪميونسٽ! نئون لقب آهي، ۽ لقب وانگر ماڻهو به عجيب آهي. جڏهن نوڪريءَ ۾ نه هوندو آهي، ته ڪميونسٽ هوندو آهي 'ٺپ ڪميونسٽ'، ۽ جڏهن نوڪري ملي ويندي اٿس ته خيال ـ ڪميونسٽن جهڙا پر ڪم ـ سرمائيدارن جهڙا ڪندو آهي. جڏهن کيس نوڪري نه هوندي آهي (هيءُ اڪثر نوڪريون مٽائيندو رهندو آهي) تڏهين سڀئي دوست هن سان همدردي ڪندا آهن، پر جڏهن هيءُ نوڪريءَ ۾ هوندو آهي، ته ڪنهنکي رُخ نه ڏيندو آهي، اِها سندس پراڻي عادت آهي.

مان کيس ڏسي زوري چپن تي مُرڪ آڻيان ٿو. مونکي ڏسي هنجي چپن تي به مُرڪ اچي ٿي (اِها مُرڪ سچي آهي، شايد منهنجي ڪريل حالت کي ڏسي آئي ٿس). مون سان ڀاڪر پائي ملي ٿو، سندس ٻانهن جي وچ ۾، سندس ٿلهي پيٽ جي زور سان (جيڪو نئين نوڪريءَ ملڻ ڪانپوءِ نڪتو آهي) منهنجو ساهه ٻوساٽبو محسوس ڪريان ٿو. ٻانهن ڇڏائي، ڊگهو ساهه کڻي، حواس درست ڪري، خير ۽ خيريت پڇان ٿو.

”ٻڌاءِ ڪهڙا حال آهن؟“

کلي ٿو (بنا سبب جي) ”سنا آهن،“ پوءِ مونکان پڇي ٿو، ”راجا، تون ڪٿي آهين؟ مان اڄ هتان لنگهيس، اوچتو تنهنجو خيال اچي ويو، سوچيم، توکي به ڏسبو وڃان.“

وري به زوري مُرڪان ٿو. ”تنهنجي مهرباني، وڏا احسان،

جو مونکي ياد ڪيئي."

"نه ادا، احسان وري ڇاجا. دوست آهيون، ڏک- سک ۾ گڏ رهيا آهيون."

(سک- جي ڳالهه ته ياد اچي ٿي، پر ڏک- ۾ ڪڏهن گڏ هو، اهو ياد نٿو اچي.) مونکي سمجهه ۾ نٿو اچي ته وڌيڪ ڇا ڳالهايان، بناسوچ جي پڇي ٿو ويهان، "ڪهڙا حال آهن ملڪ- جا؟" ڳالهه ڪري، وري به زوري مرڪان ٿو.

تڏو ساهه پري، نوڙهه تان پگهر اگهي، چڙي ٿو، "ڪهڙا ٿو حال- پڇين ميان ملڪ- جا. ڪٿي رهيو آهي اسانجو ملڪ، اسين ته جهڙا چور-. ظلم آهي اسان سان، پيڻ سان قهر آهي قهر." ڏک ۾ اکيون بند ٿو ڪري، تڏو ساهه ٿو کڻي، هيڏانهن هوڏانهن ڏسي چوي ٿو، "راجا، توهان ته وينا آهيو شهر ۾، توهانکي ڪهڙي خبر ته ملڪ- ۾ ڇا پيو ويهي واپري. ڳوٺن ۾ ته نڪري ڏس، ڪائڻ لاءِ ڪونهي، ماڻهو بک- پيا مرن."

اوڳرائي ٿي اچيس، منهن بڇڙو ڪري ٿو. پوءِ پنهنجي نڪتل پيٽ تي هٿ ڦيرائي ٿو، شايد پيٽ ۾ گڙ بڙ اٿس. ڪجهه دير ماٺ رهي چوي ٿو، "يار-، حيدرآباد جي ماني آهي ناهوڪي. سو هينئر هوٽل ۾ مرغي کاڌم، پليٽ جي مٿان پليٽ، پانيان ٿو به مرغيون ته چٽ ڪري ويس. اڌيءَ مهل ته پتو نه پيو، هاڻ پيٽ ۾ پيا ولوڙ- پون."

مان ڪجهه نه چئي، ڦڪي مرڪ مرڪي، سوچيان ٿو. 'ڪاش مرغيءَ جي هڪ 'ٽنگ-' جا پئسا تون قوم جي ڪنهن گهرجائو فرد کي ڏئي سگهين ها.'

هو وري ڳالهائي ٿو، "ها، سو مون ڳالهه پئي ڪئي. راجا، ٻاهر نڪري ته ڏس. اسانجي سنڌي قوم جي حالت ڇا آهي. آنگ- تي ڪپڙو ڪونهي، اگهاڙا پيا ٿين.... ڪپڙي جي ڳالهه نڪتي ته ياد پيو اٿم. يار-، هيءَ قميض- ڏس، ٿيهين رپئي وال ڪپڙو ورتو اٿم. هڪڙي دوست چيو ته سٺو ڪپڙو ڪونهي، تون پڌاءِ. توکي مڙئي ڪپڙي جي چڱي چاڻ آهي."

سوچيان ٿو، ’مون ته ڪڏهن سٺو ڪپڙو پاتو ڪونهي، چاڻ ڪيئن ٿيندي.‘ دل جي ڳالهه نه ڇٽي، چوانس ٿو، ”سٺو آهي، تمام سٺو.“

”ها، مان به اِهوئي چوان ٿو ته ناهوڪو آهي. پيٽسان اِهي دوست به کهڙا آهن. ٻُڪ- مرون ته خوش ٿين، سکيو ڏينهن اچي، ته سڙيو مرن.“ واچ- ڏانهن ڏسي چوي ٿو، ”چڱو جاني، گرمي ڏاڍي وڌي وئي آهي، وڃي ٿو ڪنهن ائيرڪنڊيشنڊ سئنيما ۾ فلم ڏسان. فلم ته ڪونه وٺي، مڙيئي وقت گذارڻ آهي، ورنه قوم جي حالت ڏسي هاڻ ته ڪا شيءِ نٿي وڻي.“

مُرڪڻ چاهيان ٿو، پر نٿو مُرڪان، هٿ ملائي موڪليان ٿو. هو نوڙهه تان پڳهر اگهندو، تڪڙو تڪڙو گهٽيءَ جو موڙ مٽيو وڃي.

روز وانگر اڄ به صبح کان مونجهه محسوس ڪئي اٿم. ڇا ڪريان_؟ ڪجهه به ته ڪري نٿو سگهان. نوڪري ملي ڪونه، رکيو- بچيو پئسو اٿم ڪونه. سواءِ فڪرن جي ڪابه شيءِ نه بچي آهي. سوچيان ٿو، ’ڪجهه دير دل کي پرچائڻ لاءِ ڪنهن دوست وٽ وڃان.‘ ڏاڍو عجيب رشتو آهي. ڏاڍو مضبوط، ڏاڍو ڪمزور. ڏاڍو گهرو ۽ ڏاڍو بناوٽي. پر ڇا ڪجي، دوستن کانسواءِ سرجي به نٿي.

هڪ دوست جي آفيس ۾ وڃان ٿو- ورانڊو لتاڙي، سندس ڪمري پرسان اچي پهتان ٿو. نالي جي تختيءَ ڏانهن ڏسي، در ڏانهن وڌان ٿو. پٽيوالو دروازو کولي ٿو ڏي، چو ته مونکي سڃاڻي. منهنجو دوست ڪم ۾ مشغول آهي. ڪڙڪي تي ڪنڌ مٿي ڪٽي ٿو. مونکي ڏسي هانو- ڦاٽي رڙ ڪري ٿو.

”اڙي نوجوان، تون ڪٿي؟ زماني کانپوءِ آيو آهين.“ پاڪر پائي ملي ٿو، ڏاڍي محبت سان ـــ ڏاڍي بناوٽ سان.

مان سندس ميز جي سامهون، ڪرسيءَ تي ويهي ٿو رهان. پاڻ ٻن منٽن جي اجازت وٺي، پندرنهن منٽن تائين ڪم ڪندو رهي ٿو. پوءِ قلم بند ڪري، مون ڏانهن منهن ڪري، ڇپن تي مُرڪ-

آئي پڇي ته، "چا هلندو، گرم يا ٿڌو؟" پٽيوالي کي سڏي ٿو.

مان 'ها' چوڻ بدران چوان ٿو، "ڪجهه به نه."

"نه يار، اٿين وري ڪيئن."

'خاص ضرورت ڪانهي.' مان چوان ٿو.

لاچاريءَ ۾ ڪاهن کي مٿي ڪٽي ٿو. پٽيوالي کي چوي ٿو، "بس، اسانجو يار ڪجهه نٿو پئي." وري مونکي چوي ٿو، "عجيب ماڻهو آهين، ڪڏهن به، ڪجهه به، نٿو پئين."

سوچان ٿو، 'خاص ضرورت' جو مطلب، 'ضرورت ڪانهي' نه ڪونهي. پر مُرڪي خاموش ٿي وڃان ٿو.

هو منهنجي خاموشيءَ کان اڪتائجي ٿو وڃي، پڇي ٿو، "بيا ڪهڙا حال آهن؟"

سوچيان ٿو، 'اڃان نه پهريان حال به نه پڏايا اٿم' پر چوان ٿو، "نيڪ آهن. تون ٻڌاءِ، قوم جا ڪهڙا حال آهن؟"

منهن ڳاڙهو ٿي ويس، وات- مان گف وهڻ لڳس، چڙ ۾ چيائين، "اڙي يار- چڏ اِها ڳالهه. چو ٿو سئنل- سئور- جا ڳالهين. هن بد قسمت قوم جا ڪهڙا حال ٿو پڇين. هيءَ به ڪا قوم آهي، جنهنجا ليڊر آهن 'سيد' ۽ 'مير'. پيٽسائن کي ٽري نات ٽريءَ جي گولي هڻي مارجي. سوبه هڪ گوليءَ سان سڀني کي پورو ڪجي، چو پيون گوليون اجايون خراب ڪجن."

مونکي اِها ڳالهه نٿي وڻي. نه چاهڻ جي باوجود به چئي ٿو ڏيان، "ادا، اهي ٿي نه اسانجي قوم جا صحيح معنيٰ ۾ ليڊر آهن. انهن ڪجهه حاصل نه ڪيو آهي، بلڪ وڃايو آهي. هنن ڪڏهن پنهنجي مفاد خاطر ڪم نه ڪيو. اسين جيڪڏهن انهن کي گوليون هڻنداسين، ته پوءِ قوم جو ڪهڙو حال ٿيندو؟"

"نوجوان، تون پليل آهين. اِهي وڏا مفاد پرست آهن. پهرين ته انهن وزارتون هٿ ڪرڻ جون ڪوششون ڪيون، ۽ جڏهن نه مليون ته اپوزيشن ۾ ڀهچي ويا."

"پر انهن کي ته هر دور- ۾ وزارتن جي آڇ ٿي، پر انهن اصولن خاطر، قوم خاطر، ٺڏي ڇڏيون."

”ڀليل آھين. بابا، اِھا فقط پروپئگنڊا اٿئي. جڏھن وزارتون ڏنيون ملن تہ وري اھو ٿا چون تہ اسان پاڻ ڏتڏي ڇڏيون. قوم کي اھڙن غدارن جي گھرج ڪانھي. اسان جھڙن نوجوانن جي گھرج....“

ڳالھہ اڌ ۾ ڇڏي، ڊوڙ پائي در- کي بند تہ ڪري، جيڪو ھوا جي زور تي کلي پيو ھو.

منھنجي چپن تي مُرڪ اچيو وڃي (اصلي مُرڪ-) چوانس ٿو، ”ڇو، ڊڄين ٿو ڇا؟“

”نہ بابا، ڊپ ڇاجو.“ وري آھستگيءَ سان چوي ٿو، ”ڏس وقت ڪھڙو آھي. پيٽ گذر لاءِ نوڪري تہ ڪرڻي آھي.“ وري زور سان چوي ٿو، ”انھيءَ ڪري اسين سرڪار بھادر سان وفادار آھيون.“ دروازي ڏانھن ڏسي آھستگيءَ سان چوي ٿو، ”باقي ائين تہ اسين مولائي مڙس آھيون، سر تان سانگو لاھي ويٺا آھيون. پنھنجي قوم خاطر سوريءَ تي بہ خوشيءَ سان چڙھي وينداس، ۽ زبان مان ’اُف‘ بہ نہ نڪرندي. ادا، پنھنجي ھٿ ۾ تہ آھي قلم، قلم جي زور تي قوم کي جاڳايون پيا. باقي تلوار ڪڍڻ جو وقت اجا نہ آيو آھي. ۽ سچ پچ تہ ھن پاڙي قوم لاءِ تلوار ڪڍڻ بہ اجائي آھي.“

سوچيان ٿو – ’پاڙي قوم!، تون بہ تہ انھيءَ قوم مان آھين، مان بہ انھيءَ قوم مان. جڏھن تون ئي پنھنجي قوم کي پاڙي چوندين تہ ڌاريان چونہ چون.‘ اُتان ٿو. مونکي اُتندي ڏسي، آفيس جا ڪاغذ سيري پنھنجي اڳيان ڪري ٿو، ۽ چوي ٿو، ”يار ويھين ھا نہ.“

ڏانھس ڏسان ٿو. ”نہ، ٻئي ڪنھن وقت.“ ويندي ويندي پڇان ٿو، ”ڇو يلا اج ڪلھہ تنھنجي ڪا ڪھاڻي نٿي ڇپجي. تو کي اھي قومي ڪھاڻيون لکڻ بند نہ ڪرڻ گھرجن.“

”يار وقت نيڪ ڪونھي. ۽ ائين بہ سوچيان ٿو ڇو انھن مفت خور ايڊيٽرن لاءِ لکان. مان قلم پئسن سان وٺان، مس تي پئسا ڏيان، پئسن سان ڪاغذ اچن، لکڻ وقت ڪير پئسن سان وٺي پيان. ۽ ڪين ڏيان مفت. بابا، ھاڻ تہ جيڪو پئسو ڏيندو انھيءَ لاءِ لکبو. پگھر سان لکبو، رت سان لکبو، دل سان لکبو.“

مان ڪوبہ جواب نٿو ڏيان، آفيس مان نڪري ٻاھر اچان ٿو.

رهڻ تي هلندي پنهنجي قوم جو خيال اچي ٿو. اسانجي قوم جا ڀاڳ نه ڄاڻ ڪڏهن جاڳندا. سنڌ کي هڪ ليڊر جي ضرورت آهي، نه ڄاڻ اهو ليڊر ڪڏهن پيدا ٿيندو. ائين ته اسانوٽ ليڊرن جي ڪوٽ ڪانهي، پر انهن کي عوام ليڊر نه ڪيو آهي، ۽ نه ئي اهي عوام ۾ مقبول آهن. انهن کي، انهيءَ جي ضرورت به ڪانهي. انهن ۾ ’گنس‘ آهن، اهي پاڻمرادو ليڊر ٿي ويا آهن. هاڻ نه هاهڻ جي باوجود به انهن کي ’ليڊر‘ چيو ٿو وڃي.

سوچيان ٿو ته يونيورسٽيءَ وڃان، آتي ڪي دوست آهن، انهن سان ڳالهايان ٻولهايان، من- هن مونجهاري مان وقتي ڇوٽڪارو ملي. يونيورسٽيءَ جو سوچيندي ئي، شاگردن جي مختلف پارٽين جو خيال ٿو اچيم. ڀهرين هڪڙو شاگرد، ليڊر ٿيو. ڪجهه سنا ڪم ڪيائين، تالو ڪيائين ۽ شاگردن ۾ مقبول ٿيو. هن، ڪجهه شاگردن سان ملي هڪ پارٽيءَ جي پيڙهه وڌي. عهدا ٿورا هئا، جلدي پرجي ويا. آنهيءَ پارٽيءَ ۾ جن آميدوارن کي عهدا نه مليا، انهن پنهنجي الڳ پارٽي ناهي ۽ اهي به ليڊر ٿيا، باقي جيڪي بچيا، انهن وري الڳ پارٽي ناهي— ۽ اهو سلسلو جاري آهي.

آءٌ سوچ ۾ پئجي ويو آهيان، ته آءٌ ڪهڙي پارٽيءَ ۾ شامل ٿيان، سڀني کي سنڌ سان محبت آهي، سڀئي سنڌڙيءَ تي سر قربان ڪرڻ لاءِ تيار، سڀئي، سنڌين کي سنڌن پورا حق وٺي ڏيڻ جو عهد ڪيو آهي. سڀني جو نظريو به گهڻي ڀاڱي ساڳيو آهي. ظاهر ڏسڻ ۾ انهن ۾ ڪو به عيب ڪونهي. پوءِ آخر ڪنهنکي پنهنجو ليڊر چونڊجي! ڪهڙي پارٽيءَ سان همدردي ڪجي؟ پارٽيون گهڻيون— ليڊر به گهڻا.

مان شاگرد ليڊر نه آهيان، نه ٿيڻ جو ارادو اٿم. اڃا ڪنهن پارٽيءَ ۾ شامل ٿيڻ جو فيصلو به نه ڪري سگهيو آهيان. اِها ڳالهه ڪانهي ته مان انهن جي عزت نٿو ڪريان. عزت ڪيان ٿو— تمام گهڻي. پر ڪهڙي پارٽيءَ ۾ شامل ٿيان، اِهو فيصلو ڪرڻ ڏکيو ٿي پيو اٿم. ڪڏهن ڪڏهن هڪ بيوقوفيءَ جهڙي ڳالهه به سوچيندو آهيان. جڏهن اِهي چار پنج- ’مُکيہ‘ ليڊر پاڻ ۾ ٺهي نٿا سگهن، ته پوءِ

هي سنڌي قوم جو مستقبل ڪيئن ٺاهيندا! پر نه، مونکي اهو نه سوچڻ گهرجي، اها منهنجي سوچڻ جي ڳالهه ڪانهي. سوچڻ ڪم ليڊر جو آهي. مونکي فقط انهن جا پروگرام پڙهڻا آهن، ۽ وقت جو انتظار ڪرڻو آهي.

سامهون ڪان هڪ شاگرد ليڊر اچي پيو. گهڻي عرصي ڪان ھي ۽ شاگرد ڪونهي، پر آهي شاگرد ليڊر. شاگرد ليڊر رستي جي هڻ پاسي آهي ۽ مان هين پاسي، چاهيان ٿو ته هو مونکي نه ڏسي. مان ڪانئس ڊچان ڪونه ٿو، فقط ڪانئس بچڻ چاهيان ٿو. ڇو ته هو ملڻ سان چوندو: چانهه، پيار، ڪلهه ڪان ڪجهه نه ڪاڌو اٿم پيئيس ڪارائي. مان انڪار نه ڪري سگهندس، ڇاڪاڻ ته هو ليڊر آهي، ۽ مونکي ليڊر جو چيو مڃڻو آهي. اهو اسان تي فرض آهي ته اسين ليڊر جو پيٽ پريون. پر مون وٽ هينئر فقط هڪ رپئيو آهي، جنهن مان مونکي نه چاڻ ڪيترا ڏينهن گذارو ڪرڻو آهي. تنهنڪري مان هن ڪان پاسو ٿو ڪريان.

منهنجا قدم جلد جلد کڄن ٿا. خوش قسمتيءَ سان هنجي نظر مونتي نه پوي، مان شڪر ٿو ڪريان جو هن ڪان بچي ويس. ڇو ته ڏسي وٺي ها ته نه فقط منهنجو رپئيو وڃي ها، بلڪ ٽي چار ڪلاڪ به سندس پروگرام ٻڌڻ جي نظر ٿي وڃن ها. جڏهن به ڳالهائيندو آهي، ته ڇڻ اچ ڪيس ڳالهائڻ جو پهريون ۽ آخري موقعو مليو آهي. مان شايد سندس نه ڪنندڙ ڳالهين کي به برداشت ڪري وڃان، پر هو بين سيني شاگرد ليڊرن ۽ هر سياسي ليڊر کي گاريون ڏيندو آهي ۽ انهن کي ڌارين جا ايجنٽ چوندو آهي. مونکي سندس انهن ڳالهين تي سخت اعتراض آهي. پر هو ليڊر آهي، تنهنڪري مان فقط هنجون ڳالهيون ٻڌندو آهيان، ڇاڪاڻ ته اسانجي بڙي پلهي جي تميز اسان ڪان وڌيڪ اسانجي ليڊرن کي آهي.

هي شاگرد ليڊر يونيورسٽيءَ جي ٻن امتحانن ۾ پوزيشن به کڻي چڪو آهي، انگريزي لکڻ يا ڳالهائڻ ۾ پڙ آهي. کيس سٺيون ۽ وڏي پگهار واريون نوڪريون به مليون، پر ڪجهه وقت ڪري ڇڏي ڏنائين، سبب اهو ٻڌائين ته نوڪري ڪرڻ سان پنهنجي قوم

لاءِ 'ورڪ' نٿو ڪري سگهجي. اِها ڳالهه منهنجي سمجهه ۾ نٿي اچي، جيڪڏهن اسانجا سڀ پڙهيل لکيل، سٺين نوڪرين وارا نوڪريون ڇڏي، انهن 'ورڪ' ڪندا ته ڇا انهيءَ مان اسانکي فائدو رسندو؟ مون هڪ دفعي ڊپيل لفظن ۾ ڪيس اِها صلاح به ڏني هئي ته: هو ڪا چڱي نوڪري ڪري. سٺو پگهار ملندو، ٿوري پگهار مان پنهنجو گذر ڪري، باقي پگهار قومي ڪمن لاءِ ڏي. نوڪري ڇڏڻ سان ته سندس بار به قوم تي پوندو. منهنجي صلاح تي هن مُرڪي ڏنو. چيائين، "بهتري ڇا ۾ آهي، انهيءَ جي ڄاڻ مونکي آهي." واقعي هو ليڊر آهي، هن وٽ سوچڻ سمجهڻ جي قوت وڌيڪ آهي. مونکي هن تي شڪ نه ڪرڻ گهرجي.

سوچيان ٿو يونيورسٽي نه وڃان، هاڻ گهر موٽي وڃان. مونکي ايڏو پريشان ٿيڻ نه گهرجي. مان ڇو اڇي منجهيو آهيان. اسانجو مستقبل ته ليڊرن جي هٿن ۾ آهي. اهي اسانجا هڏ ڏوکي آهن، اسانجي پَري ڀلي لاءِ اهي سوچيندا. اسانکي فقط انهن جي لاءِ نعرا هڻڻا آهن، هر قرارداد تي 'قبول آهي' چوڻو آهي. سوچڻ ڪم اسانجو نه آهي.

سامهون هڪ نئين ماڊل جي ڪار بيٺي آهي. ڪار جي ماڊل مان سڃاڻان ٿو ته اِها ڪنهنجي آهي. اِها ڪار هڪ نئين قومي ليڊر جي آهي. هن قومي ليڊر جي اهميت ٻين ليڊرن کان وڌيڪ آهي. انهيءَ جا ڪجهه سبب آهن. هي شاگردن جو ليڊر به آهي، اديبن جو به. اديبن ۽ شاگردن کان علاوه جيڪي بچن ٿا انهن جو به. مذهب کي پسند نٿو ڪري، ڇو جو سندس خيال آهي ته مذهب ۾ سرمائيداريءَ جي پنيرائي ڪيل آهي. پاڻ پڪو ڪميونسٽ آهي. زور شور سان تحريڪن ۾ حصو وٺي ٿو ۽ پاڻ به تحريڪون هلائي ٿو. ٻين ليڊرن کان انهيءَ ڳالهه ۾ به مختلف آهي، جو مختلف جماعتن سان همدردي ۽ لاڳاپي جي باوجود به، ڪنهن به جماعت ۾ ڪو عهدو قبول نه ڪيو اٿس. سندس هڪ ويجهي دوست ٻڌايو ته عهدي وٺڻ سان هي ٻي جماعت جو اعتماد وڃائي ويهندو. هر جماعت واري کيس 'پنهنجو' سمجهي، سڀ ڪجهه کيس ٻڌائيندا آهن، ۽ صلاح مصلحت وٺندا آهن، هيءُ به انتهائي خلوص ۽ نيڪ دليءَ سان سڀني

جماعتن کي پنهنجو سمجهي سيٺي جون ڳالهيون هڪ ٻئي کي ٻڌائيندو آهي.

ڀرين کي گهٽ هئس، پر هائي وڏي ويو اٿس. سڄو ڏينهن ڊُڪ-ڊوڙ ۾ هوندو آهي، ڪار ورتي اٿس. ڪار وٺڻ جي اصول ته خلاف آهي، پر چئي ٿو ته ڪميونسٽ ملڪن ۾ گهرج وارن کي ڪارون هونديون آهن، هارين لاءِ ڪار غير ضروري آهي. هنن کي في الحال هر- وٺي ڏجن. وڏيڪ اِهو به چيائين، "مونکي ته ڪار جي ضرورت ڪانهي، پر تو کي ته خبر آهي، مان سڄو ڏينهن مزدورن جي ڪمن ڪارين جي پٺيان پيو ڊوڙان، تنهنڪري ڪار ورتي اٿم ته جيئن ويچارا مزدور به ڪار ۾ آرام سان ويهن، ۽ سندن ڪم به جلدي ٿي سگهن."

هيءُ ڀرين شهر ۾ رهندو هو، ننڍي جاءِ هئي، قومي ڪارڪنن جو ميڙ هر وقت لڳو پيو هوندو هو. جاءِ جي ڪميءَ سبب هاڻ شهر جي ٻاهرين علائقي ۾ بنگلو ٺهرائي پيو، ته جيئن مزدور ۽ هارين کي ويهڻ ۽ رهڻ جي سولائي ٿئي، ۽ اُهي به ننڍين جاين ۾ وڏي قوم جي ڀلائيءَ لاءِ ڪجهه سوچي نٿا سگهجي. وڏو بنگلو هوندو، وڏا ڪمرا هوندا، آرام هوندو ته سُڪون سان قوم جي مستقبل جي باري ۾ وڏيون ڳالهيون سوچي سگهبيون.

هو هڪ دڪان مان نڪري، موٽر ۾ ويهي ٿو. مان رستو مٽائي، ٻئي طرف هلڻ ٿو لڳان، ڇوته مونکي ڏسندو ته پنهنجي نئين موٽر جي باري ۾ ڳالهائيندو، بنگلي متعلق ٻڌائيندو، قوم جي بدحاليءَ تي اک مان ڏهه ڏهه ڳوڙها ڳاڙيندس، عوام جي بي همٿيءَ تي ڪاوڙبو. ۽ پوءِ داد طلب نگاهن سان مون ڏانهن ڏسندو، ۽ نه چاهڻ جي باوجود به مونکي مُرڪڻو پوندو.

هاڻ مان مُرڪڻ نٿو چاهيان. در حقيقت مون ۾ هاڻ ڪوڙي مُرڪ، مرڪڻ جي همٿ ڪانهي. چاڪاڻ ته مرڪ جو ناتو دلي خوشيءَ سان هوندو آهي، ۽ مونکي 'خوشي' جو انتظار ڪرڻو آهي.

محمد بخش سومرو

نهائين ڪان نينهن

هو جيئن ئي ڪلاس روم ۾ داخل ٿيو، سڀني ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين جو ڌيان پروفيسر صاحب سميت ڏانهس ڇڪجي ويو. ڪاليج جو نئون سيشن شروع ٿئي ٻه مهنا گذري چڪا هئا، اهڙي وقت ۾ نئين داخلا جو ته سوال ئي نه ٿي پيدا ٿيو، پر هو ٻئي ڪاليج کان Migration ڪري آيو هو آنرز ڪرڻ لاءِ. هن جي پهرين ڪاليج ۾ آنرز پڙهائڻ جو بندوبست ڪونه هو ۽ انهيءَ بنياد تي سندس مائيگريشن منظور ٿيو هو. آنرز ته صرف بهانو هو، حقيقت ۾ جنهن ڪاليج ۾ هو هاڻ آيو هو تنهن ۾ پڙهڻ جي سڌ کيس هميشه رهي هئي. هن پنهنجي نئين ڪاليج جي باري ۾ تمام دلچسپ ۽ رنگين ڪهاڻيون ٻڌيون هيون. ڪاليج جا ڇوڪرا تمام مذهب ۽ فيشن جا ڪوڏيا آهن، مخلوط تعليم آهي، ڇوڪريون پڻ فيشن ايبل ۽ شائسته آهن. ڪاليج جي ٻاهرين گيٽ کان اندر ٿيندي ئي کيس محسوس ٿيو ته جو ڪجهه هن ٻڌو هو، ڪاليج انهيءَ کان ٻه وڌيڪ رنگين هو. هن کي هڪ نئين دنيا ڏسڻ ۾ آئي هئي، هر طرف خوش ۽ هشاش بشاش چهرا وقت جي بي رحميءَ کان بي خبر ٽڪر ٽڪر ٿي ٽوليون ٺاهيو ڳالهين ۾ مصروف هئا. ڪو ٽيرس ۾ ويٺل هو ته ڪو ٽڪ شاپ ۾. ڪاليج جي ٻماڙ جهوني، پر پرشڪوه عمارت ۽ اڳيان هاڪيءَ جو گراسي گرائونڊ، ساڄي طرف ٽينس جا گرائونڊ، کٻي پاسي ٽيرس ۽ ان ۾ لڳل فوارو سهڻو ڏيک پيش ڪري رهيا هئا. پر ڪلاس روم ۾ داخل ٿيندي ئي جيئن سندس نظر سامهون ويٺل ڇوڪريءَ تي پيئي هو حيران رهجي ويو. هن رنگ ۽ بوءِ جي جهان ۾ هوءَ ڪيئن سادگي ۽ معصوميت جو جيئرو جاڳندو مجسمو معلوم ٿي. مٿي تي اڇو رئو، سادا ۽ باوقار ڪپڙا، ميڪ اپ کان آزاد چهرو، خوبصورت اکيون ۽ گلابي ڳل. ڪو ٻيو کيس ٻڌائي ها ته هو يقين نه ڪري ها ته

ڪو هن فيشن زده ماحول ۾ اهڙي چوڪري به ٿي سگهي ٿي، پر هاڻي يقين نه ڪرڻ جو ڪو سبب ئي ڪو نه هو. هو دل ۾ سوچي رهيو هو: ڇا ائين به ٿي سگهي ٿو؟ هوڏانهن هو پاڻ به سڀني جي توجه جو مرڪز بڻيل هو، سندس بي پرواهيءَ سان سنوار يل وار ۽ فيشن کان آزاد ڪپڙا اهڙيون شيون نه هيون جنهن تي ڪنهن جو ڌيان نه ڇڪجي ها، سندس اهڙي هئيت تي ڇوڪرا زير- لب مشڪي رهيا هئا. ڇوڪرين به هڪ نگاه- غلط انداز مٿس وجهي پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ مصروف ٿي ويون، پر زرينه جيئن ڪيس ڏٺو، هو ڪيس هڪ منفرد شخصيت معلوم ٿيو ۽ سندس بي پرواهيءَ سان سنوار يل وارن ته هيڪاري ڪيس دلڪش بڻائي ڇڏيو هو.

پروفيسر صاحب چٽ (Chit) ڏسي هنجو نالو پنهنجي رجسٽر ۾ داخل ڪري ڇڪو هو، هو "Thank you" چئي جيئن پنهنجي سيٽ ڏانهن وڌيو، غير ارادي طور سندس نظر زرينه تي وڃي پيئي، نظرون چار ٿيون ۽ هن پنهنجي دل سيني اندر ڌڙڪندي محسوس ڪئي. اڃا هو پنهنجي سيٽ وٽ پهتو مس هو، جو سڀني ڇوڪرن Introduction Introduction جو شور بلند ڪيو. پروفيسر صاحب به ڇوڪرن جي تائيد ڪئي. هاڻي زرينه کي معلوم ٿيو ته سندس نالو يوسف هو، هڪ زميندار جو پٽ آهي جيڪو ڪوئٽا کان آيو هو ۽ بس. هي ته رسمي تعارف هو، وڌيڪ ڇا معلوم ٿئيس ها. پوءِ پروفيسر صاحب شاگردن جو تعارف هن سان ڪرايو. "هي قيصر آهي، هي بشير چيمه، هي جاويد شيخ اٿيئي، هي آهن مسٽر تراب علي تراب، شاعر به آهن ته افسانا نگار به ۽ هي آهي .... ۽ .... ۽ ...." انهيءَ تعارف دوران هنکي زرينه جو نالو معلوم ٿيو.

پيو پيرڊ خالي هو. ڪلاس کان نڪرنديئي ڇوڪريون گرلز روم طرف هليون ويون ۽ ڇوڪرا به وڃي Terrace ۾ ويهي رهيا. هڪ ئي پيرڊ جي رفاقت کين ڇڻ ته ازلي دوست بڻائي ڇڏيو هو. هو نئون آيو هو تنهنڪري هر ڪنهن منجهس دلچسپي ٿي ڏيکاري، سندس حالات پڇيا ويا ۽ ڪيس پنهنجا حالات ٻڌايا ويا. ڪاليج جي باري ۾ کيس ڳالهيون ٻڌايون ويون عجيب، رنگين ۽ دلچسپ، هن

ڪان رهيو نه ٿيو پڇيائين، ”جنس- لطيف جو رويو توهان سان ڪهڙو آهي؟“ انهيءَ سوال تي سندس ٻن دوستن گڏجي هڪ ٽهڪ ڏنو. تراب علي تراب ٽڏو ساهه پريندي وراڻيو، ”يار پنهنجو حال ته ’ڏيکاري گره سو ڏوران ٿو نه ڏئي هٿ ۾ سو موران ٿو، چوي ٻيٺو چريا چپ چپ‘ وارو اٿيئي، هاڻ تنهنجي خبر پوي.“ قيصر چيو، ”ڏسجانءِ ڪنهن ’حوا‘ کي ڇيڙجانءِ نه، نه ته بسترو ڪولڻ جي فرصت به نه ماڻديئي. انهيءَ جرم جي سزا ڪاليج نيڪالي اٿيئي، ڪاليج نيڪالي“. دوستن جي گفتگو مان سمجهي ويو ته ڪاليج ۾ مخلوط تعليم ڪيتري حد تائين هئي پر پنهنجي ذهن کي سمجهائي نه سگهيو ته ائين ڇو هو؟ ڇوڪريون هڪ لفظ ڳالهائڻ ڪانسواءِ ڇو پنهنجي روم طرف هليون ويون هيون؟ ڇا ڪين ڇوڪرن تي اعتماد نه هو يا اجا تائين پنهنجي مٿان اعتماد ڪرڻ نه سکيون هيون؟ سماج مخلوط تعليم جي اجازت ڏني ٿو ته پوءِ هي بي اعتمادي ڇا لاءِ؟ هن انهن ڳالهين تي سوچڻ پئي چاهيو، پر سنگتين جي ڪل پوڳ کيس وڌيڪ سوچڻ جو موقعو نه ڏنو.

ڪاليج ۾ سندس هي ٻيو ڏينهن هو. هو جيئن ڪاليج گيٽ وٽ پهتو هڪ ڪار سندس پاسي کان نڪري وئي. کيس معلوم ٿيو ته زرينه هڪ امير پيءُ جي ڌيءَ هئي. غيرشعوري طور هنجي نظر پنهنجي پيرن طرف وئي، سندس بوٽ تي دز جو ٿهه چڙهيل هو. هو هڪ ڏيڍ ميل پنڌ ڪري ڪاليج پهتو هو. هڪ طنزيه مسڪراهٽ سندس لبن تي آئي ۽ هو اڳتي وڌي ويو.

ڪاليج ۾ آئي هاڻي کيس ڪافي ڏينهن ٿي چڪا هئا. پنهنجي سيني ڪلاس جي ساٿين جي باري ۾ هو ڪنهن حد تائين ڄاڻي چڪو هو، پر ڪلاس ۾ جنهن هستيءَ جي باري ۾ سوچيندي هنجو گهڻو وقت لڳندو هو سا هئي زرينه. هنجا والدين ڪير آهن؟ هوءَ ڇو ايتري سنجيده آهي، ڇا هوءَ مغرور ته ناهي؟ پر ٻئي لمحي سندس دل چوندي هئي: ’زرينه مغرور ٿي نٿي سگهي.‘ کيس ڪاليج ۾ داخل ٿئي هڪ مهيني کان زياده عرصو گذري چڪو هو. زرينه هاڻي سندس سوچ جو محور ٿي چڪي هئي. هر روز هوءَ سوچي ايندو هو: ’اڄ مان سائس

ڳالهائيندس. اڄ مان پنهنجي دل جي ڪيفيت انکي ٻڌائيندس. اهڙيءَ طرح ڏينهن مهينن ۾ تبديل ٿيندا ويا پر سندس سوچ جو مرڪز نه بدليو. هو هاڻي چڙ ته ٻن ٻيڙين ۾ سوار هو. هڪ طرف زرينه جي محبت هئي ته ٻئي طرف سندس اجنبيت. هڪ طرف ڪاليج جي فضا هئي، جنهن ور ور ڪري کيس هڪ آزاد پکيءَ وانگر اڏامڻ تي ٿي هرکايو، ته ٻئي طرف سندس پنهنجو ذهن هو جيڪو خالص مذهبي گهر ۾ پرورش پاتل هو. جتي تڪلفات هئا، حد بنديون هيون، ايتري حد تائين جو پنهنجي ڀيڻ سان به هو بي تڪلف نه هو. عورت کي سندس گهر واري ماحول ۾ مقدس اڇوت سمجهيو ويندو هو ۽ منجهس دلچسپي وٺڻ گناه. هڪ طرف سندس گهر هو جتي دير سان اٿندو هو ته کيس پنهنجي ماءُ جا دڙڪا ٻڌڻا پوندا هئا، جتي روز سندس ٻئي ڀيڻون صبح جو قرآن شريف جي تلاوت ڪنديون هيون، ٻئي طرف هيءَ ڪاليج جي فضا هئي، جتي ڇوڪريون رنگين انداز تون ناهيندي گهمنديون هيون ۽ جتي ڊراما ٿيندا هئا. يوسف پاڪي ڇڪيءَ جي ٻن پاسن ۾ پسندو محسوس ڪندو هو. هن چاهيو پئي ته زرينه کي هميشه لاءِ پنهنجو ڪري ڇڏي، پر ڪيئن؟ سندس ذهن انهيءَ موڙ تي اچي سندس ساٿ ڇڏي ڏيندو هو.

ٻن مختلف ماحولن جو سندس ذهن تي پيل اثر هڪ به ڏاري ترار ٻڌجي زرينه ۽ سندس وچ ۾ رڪاوٽ ٻڌجي بيٺو هو. هو روز ارادو ڪري ڪاليج ويندو هو ته اڄ ڪيئن به ڪري زرينه سان ڳالهائيندس پر جيئن ئي زرينه سندس سامهون ايندي هئي کيس پنهنجي نڙي خشڪ ٿيندي محسوس ٿيندي هئي. رنگ ڳاڙهو ٿي ويندو هوس ۽ پيشاني تي ڦگهر جا ڦڙا نڪري ايندا هوس ۽ هو ڪنڌ جهڪائي زرينه جي پر مان لنگهي ويندو هو. هاڻي نه صرف زرينه، پر سانس ڳالهائڻ ۾ ناڪامي به سندس سوچ ۾ شامل ٿي وئي. زرينه ۽ سندس تصور ڪان هن جيترو جند ڇڏائڻ جي ٿي ڪيئي اوترو ئي هوءَ سندس دل ۽ دماغ تي سوار ٿيندي ٿي ويئي. ڪڏهن ڪڏهن هو پنهنجي دل جي ڪنهن ڪنڊ پاسي هڪ جهيڻو آواز نڪرندو محسوس ڪندو هو. جو ڏسندي ڏسندي زور وٺي ويندو هو: تون گناه ڪري رهيو آهين،

تون پاڻ تي ظلم ڪري رهيو آهين، ڇا تنهنجي بيوه ماءُ تو کي انهيءَ ڪري پڙهڻ لاءِ موڪليو آهي جو تون عشق ڪندو وتين. سوچ ته سهين تنهنجي بيوه ماءُ، هڪ ننڍي ڀاءُ ۽ ننڍي ڀيڻ جو تو ڪانسواءِ ڪير سهارو آهي. والد جيڪڏهن ٿورڙي زمين نه ڇڏي وڃيئي ها، ته اڄ تون مزدوري ڪندي ڏسجين ها. هاڻي به تنهنجي حالت اها آهي جو جيستائين وقتي نوڪري نٿو ڪرين، تعليم جاري رکي نٿو سگهين. پر سوچ جي وهڪري به ڪڏهن محبت کي ماريو آهي.

هوڏانهن زرينه، يوسف جي ذهني ڪيفيت کان بيخبر سوچيندي هئي: يوسف ڪهڙو نه عجيب ڇوڪرو آهي! ڪڏهن ڪنهنجي طرف اک کڻي به نٿو نهاري. هونءَ، مغرور ڪنهن جاءِ جو، آيو آهي وڏو نواب صاحب، جڏهن سامهون ايندو آهي ڪيئن نه اڻچاڻ بڻجي هيڏانهن هوڏانهن ڏسندو هليو ويندو آهي. هوءَ يوسف کي ڏسندي هئي ته سندس دل چوندي هئي: ڪاش! اڄ هو مونسان به اکر ڳالهائي. يوسف جي خاموشيءَ کيس سوَن وسوسن ۾ وجهي ڇڏيو هو: ڪٿي هو ڪنهن ٻئي سان ته محبت نٿو ڪري. پر ٻئي پلڪ سندس دل چوندي هئي: نه ائين نٿو ٿي سگهي. وري کيس خيال ايندا هئا: شايد يوسف کي منهنجي ڪار ۽ اميري مونکان پري رکيو هجي. جڏهن هنکي خبر آهي ته هو هڪ امير زاديءَ سان شادي نٿو ڪري سگهي ته پوءِ هو مون ۾ دلچسپي ڇو وٺي. اهو خيال اينديئي ٻئي ڏينهن کان زرينه بس ۾ ڪاليج اچڻ شروع ڪيو. پهرين ڏينهن ته هنجون ساهيڙيون سندس زباني اهو ٻڌي: ڪار مرمت لاءِ ويل هئي، چپ ٿي ويون، پر جڏهن کيس ڪار ڪانسواءِ ڪاليج ايندي گهڻا ڏينهن گذريا ته ڪلاس وارن کي ڇڻ هڪ نئون موضوع ملي ويو. اسڪينڊل جي ڳولائڻ ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته ڪٿان ڪو سراغ ملي. اهو ته ڪنهنجي خواب ۽ خيال ۾ به نه هو ته ڪو زرينه يوسف جي ڪري ٿي بس ۾ اچي، تنهنڪري ڪو اسڪينڊل نه ٺهي سگهيو ۽ آهستي آهستي هي موضوع به ڪنهن ٻئي موضوع لاءِ جاءِ خالي ڪري ويو.

هو بي-اي آنرز جي ٽئين سال ۾ پهچي چڪا هئا. يوسف اڃا تائين پنهنجي نفسياتي ڪيفيت کان جند نه ڇڏائي سگهيو هو. اڄ به زرينه جي موجودگي سندس پنهنجي وجود کي گم ڪري ڇڏيندي هئي ۽ هو پنهنجو ارادو وڃائي ويهندو هو. هنڪي پڙ ٿيندو هو متان زرينه کي ميڻيان لڳي، متان زرينه پرنسپال کي داڻهن ڏيئي متان زرينه جي ڪنهن ٻئي سان محبت هجي.

وقت گذرندو رهيو. هڪ ڏينهن کيس محسوس ٿيو ته پرسان لنگهندي زرينه ڏانهس پيار ڀرين نظرن سان ڏٺو هو. ٻئي ڏينهن هن پنهنجي خيال جي پڪ ڪرڻ لاءِ زرينه ڏانهن اوچتو ڏٺو. هوءَ کيس ڏسي رهي هئي. يوسف جي اوچتي ڏسڻ تي هوءَ گهٻرائجي وئي، پر يوسف کي چڻ ته ٻنهي جهانن جو ڪو خزانو هٿ آيو هو. کيس يقين ٿي ويو ته زرينه به منجهس دلچسپي ٿي ورتي: هاڻي مان هن سان ضرور ڳالهائيندس، هاڻي مان پنهنجي دل کولي سندس اڳيان رکندس. کيس ٻڌائيندس ته تنهنجو تصور منهنجي اڪيلائپ جو ساٿي بڻجي چڪو آهي. هن پنهنجي دل ۾ فيصلو ڪيو. پر ٻئي لمحي جڏهن کيس خيال آيو ته هو گذريل ٻن سالن ۾ به هن سان ڳالهائڻ ۾ ڪامياب نه ٿيو هو ته بي اختيار کانئس کل نڪري وئي: بزدل تون ڇا دل کولي رکندين زرينه جي اڳيان. تون ته ساڻس ٻه اکر به نٿو ڳالهائي سگهين. سندس اندران آواز آيو: پر هاڻي مون محسوس ڪيو آهي ته هوءَ به مونکي چاهي ٿي. هاڻي اسانجي وچ ۾ ڪو به حائل ڪونهي، پوءِ مان ڇو نه ساڻس ڳالهائي سگهندس.

ٻئي ڏينهن انهن خيالن ۾ مگن جيئن ئي هو ڪاليج ۾ گهڙيو، کيس قيصر ملي ويو. ”اڙي يار ڪٿي آهين، هڪ نئين ڪيس آهي، اڄ ته توکي ڇيمه وٺ وٺي هلان، اسانجا سڀ ساٿي ٽيرس ۾ ويٺا آهن.“

”پر ڪجهه ٻڌاءِ به سهين ته ٿيو ڇاهي؟“ يوسف پڇيو.

”نه پيارا اڳين ڳالهه جو Suspense ختم ٿي ويندو.“ ائين چئي قيصر کيس ڇڪيندو ٽيرس ڏانهن وٺي ويو. ٽيرس ۾ سندس سڀئي دوست موجود هئا ۽ ڪنهن موضوع تي ڏاڍي دلچسپي سان ڳالهائي رهيا هئا. هو جنهن وقت پهتا، تراب چئي رهيو هو، ”ڏاڍي

پاڪباز ظاهر ڪندي هئي پاڻکي.... مان به سوچيندو هوس اهڙو سهڻو گل ڇهڇڻ کان ڪيئن بچيو هوندو.“ اهو ٻڌي يوسف چڙ ته چرڪ پريو. هونئن ته چوڪرا روز ڪنهن نه ڪنهن چوڪريءَ کي پنهنجي گفتگو جو نشانو بڻائيندا هئا، پر اج واري گفتگو جو انداز مختلف هو. سيڻي جي چهرن تي ناگواري بلڪ برهميءَ جا آثار هئا. چيمه چڙ ته هڪ فاتح جي حيثيت ۾ اڌهن سيڻي جي وچ ويٺو هو ۽ چشڪو وٺي وٺي پئي ڪين ٻڌايائين. هن به چيمه کان پڇو، ”ڪالهه مون پنهنجي هڪ دوست وٽ زرينه جو ڊار جي نالي لکيل خط اوچتو ڏسي ورتو. خط هن ريت شروع ٿئي ٿو.“ چيمه پنهنجي سيني تي هٿ رکي ايڪٽنگ ڪندي چوڻ لڳو، ”منهنجا پيارا ڊار...“

انهيءَ ڪانپوءِ هو ٻڌي نه سگهيو. ڪيس چيمه جو آواز تمام پري کان ايندو معلوم ٿيو. هو تصور ئي تصور ۾ زرينه ۽ ڊار کي پاڻ ۾ ڳل چرچا ڪندي ڏسي رهيو هو. ڊار زرينه کي چيڙي رهيو هو ۽ هوءَ ڊار کي. ”اڙي يار ڪٿي آهين،“ چيمه جي آواز تي هن چرڪ پري ڏانهس نهاريو، ”ڪٿي به نه.“ هن ورائيو، ”سوچي رهيو هوس چا ائين به ٿي سگهي ٿو!“

”هن دنيا ۾ ڪجهه به ناممڪن ناهي پيارا،“ چيمه چوندو ويو، ”هي پاڻکي پاڪباز ڊيڪارڻ وارا فقط پنهنجن ڪرتوتن لڪائڻ لاءِ ائين ڪندا آهن. تون پاڻ ئي سوچ، زرينه جوان آهي، حسين آهي، دولت مند پيءُ جي ڌيءَ آهي، هنجي پهلوءَ ۾ به هڪ دل آهي. چا هوءَ ٻين چوڪرين کان مختلف آهي؟“ چيمه جو پوئيون جملو ٻڌي ڪيس هڪ جهٽڪو لڳو.

”مونکي اج ڪجهه ڪم آهي يار. اج مان شايد پيرڊ اٽينڊ نه ڪري سگهان.“ اهو چوندي هو پنهنجي گهر ڏانهن روانو ٿيو. رستي ۾ چيمه جو آواز سندس ڪنن سان ٽڪرائجي رهيو هو: چا هوءَ ٻين چوڪرين کان مختلف آهي، چا هوءَ ٻين چوڪرين کان مختلف آهي. چ ـــ ر ـــ ر. بس جي بريڪن فضا ۾ شور مچائي ڏنو. هن چرڪ پري ٽپ ڏنو ۽ ڊرائيور ڪيس تکين نظرن سان ڏسندو بس

ڪيڏي ويڙ. هو پيهر هلڻ لڳو، پنهنجي روم ۾ پهتو، پر ڪيئن، اها ڪيس خبر نه پيئي.

زرينه ۽ ڏار جي اسڪينڊل جو هاڻي روز ڪو نه ڪو نئون گل ٽڙندو هو. ڪڏهن منير چوندو هو، "ڪالهه هو راويءَ جي ڪناري گهمي رهيا هئا." قيصر ٻڌائيندو هو، "هو ٻئي يونيورسٽي لائبريري ۾ روزانا شام جي وقت ملندا آهن." "مون ڪين ريگل ۾ ڏٺو هو." تراب علي تراب اطلاع ڏنو. هو اهو سڀ ڪجهه ٻڌندو هو پر ڪابه راءِ زني نه ڪندو هو. ٻڌي ٻڌي ڪيس به يقين ٿي ويو هو، پر اها به ڪيس چاڻ هئي ته هر ڪنهن دل ئي دل ۾ زرينه کي ٻئي چاهيو. گذريل ٽن سالن ۾ هو زرينه جي تعريف ڪنهن نه ڪنهن نموني ڪندا رهيا هئا. هن سوچيو: شايد زرينه جو حد کان زياده Reserve (محتاط) رهڻ ڪري ۽ سالن جي مايوسي ۽ محروميءَ جي احساس اهو رنگ اختيار ڪيو هجي. ٿي سگهي ٿو اهو سڀ ڪوڙ هجي. پر هڪ ڏينهن هن پاڻ زرينه ۽ ڏار کي يونيورسٽي لائبريريءَ ۾ گڏ ويٺل ڏٺو. هو دنيا و مافيها کان بي خبر هڪ ٻئي سان ڳالهائي رهيا هئا. لائبريري ۾ جيئن ته وڏي آواز سان ڳالهائڻ جي منع هئي، انهيءَ ڪري هو ڪجهه ٻڌي ته نه سگهيو، پر هن لاءِ ته اها به وڏي ڳالهه هئي جو زرينه ۽ ڏار اهڙي محويت سان ڳالهيون ڪري رهيا هئا.

زرينه سان ڪيس نفرت ٿي ويئي هئي. سندس سادگي ۽ حجاب ڪيس بناوت ۽ فريب نظر اچڻ لڳا، پر زرينه انهن سڀني ڳالهين کان بي خبر هئي، هوءَ يوسف کي چاهيندي هئي ۽ بس. يوسف ڪهڙي باهه ۾ سڙي رهيو هو ڪيس انجي ڪهڙي خبر. ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين جي وچ ۾ پيل ڪاليج جي قانون ۽ معاشري جي نام نهاد اخلاقي حدبندين اهڙو ڪو به وسيلو وٽس رهڻ نه ڏنو هو. جنهن ماحول ۾ يوسف مرد هوندي به پنهنجا جذبات هن تائين نه پهچائي سگهيو هو، اتي هوءَ هڪ ڇوڪري ٿي ڪيئن پنهنجي خودداريءَ کي ڇڏي ها.

امتحان جي اچڻ، سڀني شين کي پنهنجي لپيٽ ۾ آڻي ڇڏيو.

سڀ رنگينيون، شوخين ۽ ڪاليج جي سموري گهماگهمي کي امتحان جي راڪاس چڙهه نگري ڇڏيو هو. يوسف به ڪجهه وقت لاءِ محبت ۽ نفرتِ پنهنجي ڪان بي نياز ٿي ويو. امتحان ٿيا، انڪانپوءِ سڀئي شاگرد وڪيشن گذارڻ لاءِ پنهنجي پنهنجي گهر هليا ويا. يوسف کي پنهنجي ماءُ، پيڻ ۽ ننڍي ڀاءُ جي محبت زياده سوچڻ جو موقعو نه ڏنو، ته به ڪڏهن ڪڏهن هو زرينه جي باري ۾ سوچيندو هو، ته هوءَ ڪيس بي گناه نظر ايندي هئي. زرينه هن سان ڪڏهن ڪو قسم نه ڪنيو هو. ڪڏهن به پنهنجي محبت جو يقين نه ڏياريو هو. ويچاريءَ کي ته اها به خبر نه هئي ته يوسف کي ساڻس محبت هئي، اهڙي حالت ۾ جيڪڏهن هن ڊار کي پنهنجي لاءِ منتخب ڪيو هو ته ڪهڙي بُرائي ڪئي هئائين.

هاڻ هو ايم-اي جو اسٽوڊنٽ هو، ڪاليج جي فضا جو اثر مٿس سنڌس گهر واري ماحول جي اثر ڪان وڌيڪ ٿي ويو هو. هاڻي هن به هڪ ٽيڊي سوٽ سبرايو هو. هاڻ هو به پنهنجا وار سليقي سان سينگارڻ لڳو هو ۽ الائي ڇو زرينه کي هي سڀ ڪجهه نه وڻيو. هن يوسف کي اجا به انهي ساڳيءَ بي پرواهيءَ واري عالم ۾ ڏسڻ ٿي گهريو، ڪيس يوسف جو سمارٽ ٽيڊي سوٽ سنڌس انفراديت تي هڪ ڪاري ضرب ٿي لڳو. هنکي ائين ٿيڻ لڳو ته يوسف هاڻي اهو ساڳيو يوسف نه رهيو آهي پر هوءَ ڪري به ڇا پيئي سگهي. سنڌس دل ته چوندي هئي ته ڪيس روڪي سڀ ڪجهه چئي ڏئي، پر هو سنڌس لڳندو ڇا هو جو ڪيس روڪي هڪدم چئي ها: يوسف، نه بدلج يوسف. هو سنڌس ويجهو هوندي به ڪيترو نه پري هو. انهيءَ بيگانگيءَ ۾ سنڌس هي سال به ختم ٿي ويو. يوسف فرسٽ ڊويزن ۾ ايم-اي ڪئي ۽ ڪرڻتا وچڻ شرط ڪيس ڪاليج ۾ ليڪچررشپ ملي ويئي. سنڌس زندگيءَ ۾ هڪ سڪون ۽ اطمينان پيدا ٿي چڪو هو. هو زرينه ۽ ڪاليج جي زندگيءَ کي ذري گهٽ وساري ويٺو هو. ڪيس اها زندگي ڇڏئي چار سال ٿي چڪا هئا. سنڌس ننڍو ڀاءُ هاڻي ڪاليج ۾ پڙهڻ لڳو هو، هنجي ڀيڻ جي شادي ٿي چڪي هئي ۽ سنڌس پنهنجو مڱڻو به هڪ جاءِ تي ٿي ويو هو. زندگي هڪ هنڌ اچي چڙ بيهجي ويئي هئي، جو اوچتو سنڌس ملاقات حميد سان ٿي.

حميد جي بدلي ڪوئٽا تي ٿي هئي ۽ هو ٿورن ئي ڏينهن ۾ سندس دوست ٿي ويو هو. حميد جي ڪمري ۾ ڊار جو فوٽو ڏسي هنڪان رهيو نه ٿيو. حميد کان پڇڻ تي جڏهن خبر پيس ته حميد ۽ ڊار ٻئي پاڻ ۾ سؤٽ هئا، ته سندس وات مان بي اختيار نڪري ويو.

”ڇا ڊار ۽ سندس ڪلاس فيلو زرينه جي شادي ٿي ويئي؟“

”شادي، ڊار ۽ زرينه جي. تون چريو ته نه ٿيو آهين! ڊار ۽ زرينه جي شادي ڀلا ڪيئن ٿي سگهي ٿي. هوءَ ته سندس ماسي ٿئي، اها ٻي ڳالهه آهي ته هوءَ ڪانئس عمر ۾ ننڍي آهي. ۽ انهن ٻنهين اِها ڳالهه راز ۾ رکي هئي ته هي ماسي ڀاڻيجا آهن. در اصل زرينه کي ڊار جي ماسي سڏائڻ ۾ شرم ٿي محسوس ٿيو.“ حميد هڪ ساهي ڇئي ويو. انهيءَ لمحي يوسف کي پنهنجو مٿو ڦرندو محسوس ٿيو ۽ ٻئي لمحي ڪيس اميد جو هڪ ڪرڻو نظر آيو. هن جلدي پڇيو، ”۽ زرينه؟“ ”سندس شادي ته لاهور ۾ ئي ڊاڪٽر سعيد سان ٿي ويئي آهي،“ حميد وراڻيو، ”پر تون زرينه کي ڪيئن سڃاڻين؟“ ”هوءَ منهنجي به ڪلاس فيلو هئي.“ هن جهيڻي آواز ۾ جواب ڏنو.

اڄ آل پاڪستان تاريخ ڪانفرنس جو افتتاح هو. پنهنجي ڪاليج جي نمائندگي ڪرڻ لاءِ هو ڇئن سالن کانپوءِ لاهور آيو هو. گاڏيءَ مان لهي هو ٻاهر آيو. الائي ڇو سندس دل ۾ خواهش پيدا ٿي ته لاهور کي انهيءَ حالت ۾ ڏسي، جنهن ۾ هو ڪيس پنهنجي شاگرديءَ واري زماني ۾ ڏسندو رهيو هو. وٽس هڪ ننڍڙي سوٽ ڪيس کانسواءِ ڪو سامان ڪونه هو. هو بس تي چڙهيو. هر شي ڪيس ساڳي نظر آئي، ڪجهه به ته نه بدليو هو. چار سال اڳ واري زندگيءَ جو هر ورق سندس نگاهن جي سامهون هو. الائي ڇو سندس دل ڌڙڪڻ لڳي. ”يونيورسٽي“ ڪنڊيڪٽر آواز ڏنو ۽ هو جلديءَ سان بس جي دروازي وٽ آيو ۽ يونيورسٽي ڏانهن وڌيو. ساڳي يونيورسٽي، ساڳيو نظارو. پر نه هاڻ هو انهيءَ يونيورسٽي جو شاگرد هو ۽ نه ئي زرينه هئي، نه ئي اهو ماحول هو. ڪيس سڀ اُداس ڏسڻ ۾ آيا. هر طرف ڪيس اُداسي ئي اُداسي ڏسڻ ۾ آئي. هنکي ائين محسوس ٿيو ته ڄڻ ڪا شيءَ اندر ئي اندر ڀيڙهجي پيئي. هن هڪ ٿڌو ساهه کنيو ۽ يونيورسٽيءَ تي آخري نظر وجهي موٽي ويو.

مريم نوحاڻي

ڪيڏو ويجهو، ڪيڏو دور

عافيہ کي جنهن وقت، مسز امجد مسڪرائيندي پنهنجي خاص بي تڪلفانہ انداز ۾ چيو، ”عافيہ، اڄ ڪجهہ دوستن کي روزي افطار جي دعوت ڏني اٿم، تون بہ پنهنجي مڙس سميت ضرور شريڪ ٿج.“ ان وقت عافيہ تي ڄڻ تہ ڪا اوچتي آفت اچي پئي، سندس ٻهڪندڙ پيشانيءَ تي هڪدم پريشانيءَ جا گهنج پئجي ويا.

پر مسز امجد جي موجودگيءَ ڪري، هنکي پاڻ سنڀالڻو پيو، لاچار مرڪندي وراڻيائين، ”ها آپا، انشاالله اچبو.“

عافيہ جي وعدي ڪرڻ بعد، مسز امجد تہ مطمئن ٿي رواني ٿي ويئي، پر هوءَ خود عجيب الجهن ۾ پئجي ويئي، ڇو جو طبعاً هنکي اهڙيون دعوتون پسند نہ هونديون هيون، هونئن تہ هوءَ ڪافي رلڻي ملڻي هئي، پر جڏهين ملڻ جو ذريعو مخلوط دعوت(**Mixed Party**) جي صورت ۾ نمودار ٿيندو هو، تڏهين هڪ ئي وقت هنجي ذهن ۾ طرح طرح جا سوالات اڀري هنکي منجهائي ڇڏيندا هئا ـــ الائجي ڪير ڪير هوندو؟ خبر ناهي گهڻا ماڻهو هوندا؟ ضرور مرد بہ شرڪت ڪندا...؟ ڪهڙي قسم جو لباس پائڻ کپي؟ ڪيئن تيار ٿيڻ گهرجي؟ اتي خدا خبر ڪنهن ڪنهن سان ڳالهائڻو پوي....؟

مطلب تہ اهڙي قسم جا هزارين سوال سندس دماغ کي ايترو تہ ٿڪائي ڇڏيندا هئا، جو هوءَ هر دفعي ڪنهن بہ دعوت ۾ شريڪ ٿيڻ وقت، اهائي بيسود تمنا ڪندي هئي تہ، ’ڪاش! ڪير ڪو، نہ سڏي. آخر تنگ ٿي، سامان آرائش کي سهيڙڻ ۾ مصروف ٿي ويندي هئي، پر خيالن جو هجوم هٿوڙا بڻجي هنجي دل جي دروازن سان ٽڪرائيندو رهندو هو.

هڪ طرف هوءَ اهڙي اضطرابي ڪيفيت سان تيار ٿيندي هئي، تہ ٻئي طرف هنجي مڙس جي ٽڪڙ تہ هنجون متيون ئي منجهائي

چڏيندي هئي "عافيه، تون ڪڏهن وقت تي تيار ڪونه ٿين. آخر ٻيون به ته زالون آهن، سڀ پنهنجن مڙسن سان وقت تي پهچيو وڃن، توسان خبر ناهي ڪهڙي ماجرا آهي، دعوت نه ٿي مصيبت ٿي".

سندس مڙس جا اهي لفظ عافيه جي حساس دل جي نازڪ شيشي تي ائين ڪرندا هئا، جيئن ڪنهن پڙيل مٽ تي مسلسل پٿر ڪري رهيا هجن، ۽ آخر سندس اکين ۾ آب ڀرجي ايندو هو، جو ڪڏهن ڪڏهن ته ائين ڇلڪندو هو، جيئن مٽ سنگباريءَ جي سلسلي بعد شڪسته ٿي پوي ۽ پاڻي ريلا ٿي وهي. پر روئڻ بعد هنجو ذهني بوجهه ائين هلڪو ٿي ويندو هو، جيئن ڪو تيز طوفان پنهنجي تکي هوا سان بادل برسائي ختم ٿي ويو هجي ۽ فضا ۾ ٿڌي هير لڳي رهي هجي. اهڙي حالت ڪانپوءِ جڏهين هوءَ تيار ٿيندي هئي، ته هنجون خوبصورت اکيون، ڳاڙهاڻ سبباں اڳي کان گهڻيون مخمور معلوم ٿينديون هيون، ۽ هنجي چهري تي هڪ مخصوص معصومانه جاذبيت طاري ٿي ويندي هئي، جيڪا قدرت شايد عافيه کي ئي فطري حق طور عطا ڪئي هئي. عافيه کي اِها به چڱيءَ پرچاڻ هئي، ته جڏهين هوءَ محفل ۾ پهچندي هئي، ته حاضرين مان، هرهڪ جو ذهن متوجه ٿي ويندو هو، ۽ فضا معطر ٿي ويندي هئي. سندس واپسيءَ وقت ڪو عافيه جي معصوم حسن جو ماريل، ته ڪو لباس جو قائل، ڪو طبيعت جي تعريف ڪندڙ، ته ڪو انداز- گفتگوءَ جو گهائل، ته ڪو وري سندس پاڪيزگيءَ و تقويٰ جي تعريف ڪندي نظر ايندو هو. جڻ ڪو هڪ دفعو سندس ملاقي ٿيو، ته هميشه لاءِ محتاج ملاقات ٿي ويندو هو.

پر عافيه انهن سڀني ڳالهين کان بي نياز، هڪ سوال تي غور ڪندي موٽندي هئي، ته آئينده هوءَ پنهنجيءَ فطري ڪمزوريءَ تي غالب ايندي، ۽ ڪڏهين به دعوت ۾ شريڪ ٿيڻ وقت پريشان نه ٿيندي. پر جڏهين به ڪا دعوت ملي ته عافيه جو اهو ئي حال، نيٺ هوءَ هن نتيجي تي پهتي ته پنهنجو نفسياتي تجربو ڪري، پاڻ کي هن اوڻائيءَ کان نجات ڏياري. تعليم جي عرصي دوران نفسيات هنجو

خاص پسنديده مضمون هو، ۽ تعليمي دؤر کانپوءِ به نفسيات سان خاص دلچسپي هئڻ جي ڪري هُن، هِن علم جو مطالعو ڇڏيو نه هو. هنجو مطالعو فقط ڪتابن جي ورق گرداني‌ءَ تائين محدود نه هو، پر هوءَ هنجو عملي استعمال پڻ ڪندي هئي، ۽ هن علم جي بناءَ تي هرهڪ شخصيت جو صحيح جائزو وٺڻ هنجو محبوب شغل هوندو هو. اڪثر جڏهين هنجو جائزو صحيح ثابت ٿيندو هو، تڏهين هنجي خوشي‌ءَ جي ڪا انتها نه رهندي هئي.

سو عافيه جڏهين پنهنجي ذهن اندر پنهنجي مشاهدي ذريعي جهاتي پاتي، تڏهن هن اندروني اک سان ڏٺو ته ڪيس سندس شعور، تحت‌الشعور توڙي لاشعور ۾ ڪٿي به احساس ڪمتري يا احساس برتري جو نالو نشان نظر نه آيو، ڇو جو ٻالپڻي کان وٺي هنجي گردوپيش جو ماحول هنجي طبعي توازن جي برقراريت جو باعث هو. جلدئي، 'خود فهمي‌ءَ' جي هڪ جهلڪ هنجي منجهيل من کي مت ڏني، ته هوءَ پاڻ هڪ نهايت باريڪ بين نقاد آهي، جڏهين پاڻ بين جو ايتريقدر غور ۽ فڪر سان مشاهدو ڪري ٿي، تڏهين ڪيس به اهو احساس ٿئي ٿو ته پيا متان سندس متعلق ڪا راءِ قائم ڪن.

پر بيگم امجد جي دعوت ته هن لاءِ دستور کان به زياده تڪليف جو سبب هئي. ڇو جو رمضان جو مهينو عافيه پنهنجي گهر ۾ ئي گذاريندي هئي، ۽ افطار کانپوءِ سانجهي‌ءَ نماز جي 'فرضي سجدي'، ۾ پنهنجي دل جي سڪون کي تلاش ڪندي هئي.... سڪون.... آه....! اهائي هڪ نعمت، جيڪا بين سيني نعمتن عطا ڪرڻ جي باوجود 'نبض شناس خالق' انسان کي عطا نه ڪئي انهي‌ءَ لاءِ ته سڪون جي آرزو ئي، هن عقل تي اعتماد ڪندڙ انسان کي پنهنجي اصليت کان آگاه ڪندي.... سڪون جي تلاش ئي هن سرڪش ۽ باغي‌ءَ کي ٻيوس بنائي منهنجي آڏو آڻي بيهاريندي.... سڪون جي تمنا ئي، هنکي مصلحين ۽ راهبرين جي راه - تهذيب تي ڇڏيل نقوش پا تي پيشاني جهڪائڻ مجبور تي ڪندي ۽ نيٺ هو بي اختيار ٿي ڪنڌ جهڪائيندو، جتي سندس ساه جتي صدا ــــ

انا الله وانا اليہ راجعون جو آواز بنجي، قادر مطلق جي جو د و ڪرم کي جنبش ۾ آڻي، هنڪي اجر عبادت، بصورت سڪون ڏياريندي.
عافيہ اڪثر سجدي ۾ سڪون جي نعمت سان نوازبي هئي، ۽ اهڙي ڪيف سرور سان سرمشار ٿيندي هئي، جنهن ،جنت، کي هوءَ ڪنهن بہ قيمت تي ڪهڙي بہ جشن .خاطر قربان ڪرڻ لاءِ تيار نہ هئي.
دعوت .... مخلوط دعوت زالين مڙسين گڏ .... بيگم امجد جو اصرار.... عبادت جو احساس، سڀيئي خيال هن لاءِ ذهني آزمائش بنجي چڪا هئا. جيڪڏهن بيگم امجد ويندي ويندي هنکي اها لالچ نہ ڏئي وڃي ها تہ: تنهنجي ڪري بيگم عزيز کي بہ سڏايو اٿم، تہ هوءَ سڏ ٺاري بہ ڇڏي ها. پر بيگم عزيز هنکي ڏيءَ ڪري سڏيو هو. جنهن سان ملاقات هن لاءِ مامتا جو هلڪو عڪس هئي، جا هن خلوص جي ماريل واسطي هن جهان جي جنت ٿي تہ هئي، تنهن هوندي بہ سانجهيءَ جي نماز هن پنهنجي گهر ۾ ئي پڙهي، تنهن ڪانپوءِ هوءَ پنهنجي مڙس سان بيگم امجد جي بنگلي ڏانهن رواني ٿي ويئي.
رستي ۾ سندس مڙس جي خاموشي هنجي تاخير تي تنبيهہ هئي، هنکي خود بہ رکي رکي ندامت پي ٿي، ائين پي محسوس ڪيائين، ڄڻ هرڪو محفل ۾ موجود مهمان، دير سبب، هن ڏانهن شاڪي نظرن سان نهاري رهيو آهي. پر آتي پهچڻ تي خبر پين، تہ پاڻ آخري مهمان نہ هئا، اڃا فقط ڪجهہ مهمانن جو اجتماع هو، باقي هرهڪ وقت جي پابنديءَ کان بيخبر، پنهنجي پنهنجي سهوليت مطابق پهچي رهيو هو. هن هڪدم فاتحانہ انداز سان ڪلندي، پنهنجي مڙس ڏانهن نهاريو، جنهنجي گهري نظر هنجي نگاهن کي چيري هنجي دل ۾ پيوست ٿي ويئي، جنهنکي هن پنهنجي لاءِ شڪست سمجهو، ڇو جو اها نظر نہ هئي، پر تهذيب جي تباه حاليءَ تي ماتم ڪرڻ لاءِ اشارو هئي. هوءَ هڪ پيرو وري سوچ جي اٿاه سمنڊ ۾ غرق ٿي ويئي. آهائي سوچ، جنهنکي عام ماڻهو هنجو غرور سمجهندا هئا. هوءَ سوچي رهي هئي.... محفل ۽ مهمانن کان دور خيالات جي دنيا ۾ پهچي چڪي هئي.... اسلام ۽ وقت جي پابندي.... ڪيتريقدر

نہ هڪ ٻئي لاءِ لازم ۽ ملزوم آهن. اسلام جو هڪ هڪ رڪن وقت جي پابنديءَ جو مڪمل درس آهي. اسلامي تهذيب جي زوال جي باوجود اذان اڄ بہ وقت تي بلند ٿئي ٿي، نماز اڄ بہ وقت تي ٿئي ٿي، سحري ۽ افطاري اڄ بہ وقت مطابق ٿئي ٿي، پر هي مغرب جي انڌي تقليد ڪرڻ جي نشي ۾ چُور مشرقي انسان اهڙا تہ بيحس بڻجي چڪا آهن، جو نہ مڃن دين. فطرت جون دنياوي بهبود لاءِ آيتون آشڪار آهن ۽ نہ ئي وري هي مغرب جا چڱا اصول اختيار ڪرڻ لاءِ تيار آهن. ڪاش! ماضيءَ جي عظمت جو احساس هنن جي سُتل ذهنن کي ڇهنڊڙي بڻجي بيدار ڪري، يا موجوده زماني جي تيز رفتاري سُوئي بڻجي هنن کي سجاڳ ڪري.

عافيہ جي خيالات جو طويل سلسلو ڪڏهين بہ نہ ٽٽي ها، جيڪڏهين ”اسلام عليڪم“ جو اوچتو آواز هنکي هڪ نؤآمد مهمان کان باخبر نہ ڪري ها. هوءَ پنهنجي عادت کان مجبور، آيل بيگم صاحبہ جي ڀڙڪيل پوشاڪ ۽ سينگار جي جائزي وٺڻ ۾ محو ٿي وئي.

عافيہ تہ خير عادت ڪري هنجي شخصيت جي تجزيي ڪرڻ تي مجبور هئي، پر هوئين بہ معاشري جي هر عورت هر محفل ۾ هن بيگم صاحبہ جي لباس کي هڪ نظر ڏسي چپن ۾ مُشڪي، معنيٰ خيز نموني ۾ اکيون کڻي هيٺ ڪندي هئي. ڇو جو هوءَ بيگم صاحبہ عمر رسيده هئڻ سان گڏو گڏ، بيوه بہ هئي، پر هنجو شوخ لباس هميشه سترهن سالن جي دوشيزه جي لباس جهڙو هوندو هو. بيگم صاحبہ جي پيرسن ۽ امير مڙس پنهنجي جيئري ئي سڄي عمر انهيءَ لاءِ پاڻ پتوڙيو، تہ جيئن بيقدر متاع- حيات ٿي سگهي، سو پنهنجي محبوب شريڪ- حيات کي ميسر ڪري ڏئي، هن غريب شايد پنهنجي پيريءَ سبب اڳوات ئي سمجهيو هو، تہ متان سندس مري وڃڻ بعد سندس شوقين زال کي عمده لباسي جي حسرت نہ رهجي وڃي، سو هنکي جيترو عيش ٿي سگهي ڪرائي وڃان، جيئن معاشري جا قيد ۽ بند هن لاءِ بوجهہ نہ بڻجن. عافيہ کي هنجي آرائش ۽ زيبائش تي ڪوبہ اعتراض ڪونہ هو، هوءَ تہ اهڙن معاملن ۾ تمام وسيع النظر هئي، ڪڏهن بہ تنگ نظريءَ کان ڪم نہ وٺندي هئي ۽ اها هڪ

معاشري تخريب سمجهندي هئي، ته جيڪڏهن ڪا بيوه سنو وڳو پائي ته اُنهيءَ کي عيب سمجهيو وڃي، آخر بيواهن کي به سهاڳڻين جهڙو ساه آهي، اُهيئي آرزوئون آهن، ساڳيون تمنائون آهن، ساڳيا جذبا ۽ احساس آهن، پر هنجي تيز نظر، بيگم صاحبه جي جهرڪندڙ نڪ- جي هيري تي پئي، جيڪو بجليءَ جي روشنيءَ ۾ جهلڪا ڏيئي رهيو هو. هوءَ سهاڳ جي انهيءَ خاص نشانيءَ جي استعمال جي راز کي سمجهي نه سگهي، سواءِ ان جي ته هنجي حساس دل مان هڪ سرد آه نڪتي، هوءَ سوچ جي اٿاهه سمنڊ ۾ ٻيهر ٻڏي وئي.

چا عورت جي اِهائي اصليت آهي، ته اُهو مڙس، جو ساري عمر هنکي سُک ڏيندو رهيو هجي، جنهن هنکي ايترو پيارايو هجي جو هنکي ڪنهن به ناياب پوشاڪ جي پرواه نه رهي، تنهن مڙس جي ياد کي ايترو به حق نه هجي، جو ڪم از ڪم زال جي فيشن واريءَ راهه ۾ ديوار بنجي-؟ سوال به ته فقط هيري لاهڻ جو ئي هو، جو فقط فيشن جي تقاضا سمجهي پاتو ويو هو، جنهن کانسواءِ به ته ڪا خاتون خوبصورت معلوم ٿي سگهي ٿي، چا اها اُهائي مشرقي عورت آهي، جنهن متعلق خسرو چيو:

در محبت بازن- هندی کسے مقابلہ نیست
سوختن بر شمع مرده کار ہر پروانہ نیست

آهي به زالون هونديون هيون، جيڪي جيئري جلي پنهنجي محبت جي ناموس تاريخ ۾ امر ڪري وينديون هيون، هوئڻ به هنن جي جلڻ ۾ هن لاءِ ابدي زندگي هئي، چو جو بيوه کي جيڪو روز مهڻن ۽ طعنن خاطر موت مرڻو ٿو پوي، تنهنکان ته اِهو ئي بهتر هو، ته ٻاڻ ماري لازوال زندگي حاصل ڪئي وڃي، جنهن جو زنده مثال ستيءَ جو چکيا چڙهي پنهنجي ست قائم رکڻ هوندو هو. هنجي سوچ ٻيو رُخ اختيار ڪيو. هي ڪهڙو سفر هو، جو ٻه قدم هلي ختم ٿي ويو....؟ هيءَ ڪهڙي مسافت هئي، جا ڪن- پل- ۾ پوري ٿي وئي....؟ چا هر ڪو پنڌڻ ائين ٻڏبو آهي....؟ چا سڀ سفر جون راهون ايتريون مختصر آهن....؟ چا سڀ همسفر ائين ئي اجنبي بنجي وينداآهن....؟ چا عورت کي پنهنجي ڪمزوريءَ سبب اتي به مات

ڪائي پوندي آهي....؟ پر پوءِ هن سمجهيو، ته اِها عورت نه آهي، هيءَ ته فقط هڪ انسان جو پتڪيل پاڇولو آهي، جو ڪڏهين به پنهنجي اصلي قد و قامت نه ٿو حاصل ڪري سگهي. انهيءَ خيال سان گڏ هنجي دماغ ۾ بيگم عزيز جي شخصيت اُڀري، جنهن سان ملڻ لاءِ هوءَ هتي آئي هئي.... جيڪا هنجي خيال ۾ صحيح خاتون جو مڪمل نمونو هئي. جا اڃا تائين محفل ۾ نه آئي هئي، جيتوڻيڪ مهمان ٿوري ٿوري دير کانپوءِ آيا پئي. ڪي بيگم امجد جي هٿ سان تيار ڪيل طعامن جي تعريف جا ڏِڪ پريندا روانا ٿيا. بيگم امجد پنهنجي خوش خلقي ۽ مهمان نوازيءَ ڪري معاشري ۾ ڪافي مقبول هئي. اخلاقي خوبين کانسواءِ منجهس گهر گهرهستي ۽ سٺا طعام موجود ڪرڻ جون سڀ خوبيون موجود هيون، ان ڏينهن ته بيگم امجد پنهنجين سيني وصفن جو پورو پورو اظهار ڪيو هو. باقي رهيل مَهمان تبادلهءِ خيالات خاطر اچي ڊرائينگ روم ۾ جمع ٿيا. مهمان هڪ ٻئي سان مصروف ـ ڪلام هئا.... عافيه کي اڃا به بيگم عزيز جي آمد جي آس هئي. هنجي دل چئي رهي هئي ته سندس آس، نراس ۾ نه تبديل ٿيندي، ڇو جو جيترو هنکي بيگم عزيز سان ملڻ جو اشتياق هو، اوترو ئي بيگم عزيز به هُن سان ملڻ لاءِ مشتاق هوندي. اوچتو، بيگم امجد جي پاليل ڪتي 'اسڪاٽ' جي ڀونڪ جو آواز گونجيو. بيگم امجد وٽ ٻه ننڍا خوبصورت سفيد پاليل ڪتا هئا، جي 'اسڪاٽ' ۽ 'بيوٽي' جي نالي سان سڏبا هئا.

اسڪاٽ ۽ بيوٽيءَ جو جوڙو هميشه بنگلي جي دروازي تي درباني ڪندو ڏسڻ ۾ ايندو هو ۽ آيل مهمانن جو پيڇ لوڏي استقبال ڪندو هو. ڇو جو انسان جي هن ازلي دوست، جنهن لاءِ مشهور آهي ته بت- آدم جي بچيل مٽيءَ مان بڻايو ويو آهي ۽ انهيءَ ڪري وفادار آهي. هنکي قدرت هڪ عجيب و غريب حس سان نوازيو آهي، جيڪو انسان لاءِ عبرت جو سبق آهي. هنکي ڀرائي پنهنجي، دوست ۽ دشمن جي امتياز جي پوري پرک آهي. هنجي دوستيءَ جي نشاني پيڇ لوڏڻ ۽ دشمنيءَ جي نشاني ڏاڙهڻ آهي. بيگم امجد وٽ ايندڙ

سڀ دوست ۽ احباب انهن نندڙن ڪتن جي خوبصورتي ۽ مهذب طبع کان متاثر هئا.

اسڪات جي اوچتي آواز مهمانن کي چرڪائي ڇڏيو ۽ سڀ بيگم امجد ڏانهن سواليہ نظرن سان ڏسي رهيا هئا، تہ آهو ڪهڙو سبب آهي جيڪو اسڪات جهڙي خاموش مزاج کي ڪاوڙ تي آماري رهيو آهي؟ بيگم امجد تمام اطمينان سان ٻڌايو تہ، ”بيگم عزيز آئي هوندي، جنهنجي آمد اسڪات جي لاءِ اذيت جو باعث بنبي آهي.“ بيگم عزيز جي شخصيت کان آتي موجود مهمان واقف هئا. بيگم عزيز اها هستي هئي، جنهنجي پروقار شخصيت هر هڪ ملاقاتيءَ کي مرعوب ڪرڻ لاءِ ڪافي هئي . سفيد لباس پهريندڙ بيگم عزيز، پنهنجن برف جهڙن اڇن وارن سان جڏهن محبت پريو منهن ٻاهر ڪيندي هئي، تڏهن هر ڪنهن شخص کي هن شفيق هستيءَ جي شفقت جو يقين ٿي ويندو هو، هر ڪنهن جو روح هن ڏانهن ڇڪجي ويندو هو ، جيڪو سلام جي شڪل ۾ ظاهر ٿيندو هو، ۽ بيگم عزيز بہ هميشه خوش خير عافيت ڪري هر هڪ جو پڇندي، مسڪرائيندي رواني ٿي ويندي هئي.

اسڪات جي ڀونڪ، بيگم عزيز جهڙي نرم طبع ۽ جانورن کي پيار ڪندڙ خاتون لاءِ....! هڪ دفعو وري مهمانن جي ٻئي سوال جو سبب بني ۽ جيسين ڪا وڌيڪ گفتگو ٿئي يا سوال جواب ٿئي، تيسين حيرت زده مهمانن ڏٺو تہ بيگم عزيز تيزيءَ سان ڪمري ۾ داخل ٿي، چاريءَ جو دروازو بند ڪري ڇڏيو ۽ سيني سان سلام دعا ڪرڻ ۾ مشغول ٿي وئي. عافيہ سان ملي جيئن ئي هنجي پاسي ۾ قرب وندڻ لاءِ ويٺي، تہ وري اسڪات جي اونائي ٻڌڻ ۾ آئي. هينئر بيگم عزيز کلي رهي هئي ۽ سيني جي سامهون انهيءَ راز جو انڪشاف ڪرڻ لڳي، جنهنکي معلوم ڪرڻ لاءِ سڀ آتا هئا. حسب عادت بيگم عزيز مشڪندي سلسلهء ڪلام جاري ڪيو، ”اسڪاٽ جي دشمني مونسان نہ آهي، در اصل منهنجي ٽاميءَ سان آهي.“ تنهن تي سيني پڇيو، ”ٽامي ڪير آهي؟“

”ٽامي منهنجو پاليل ڪتو آهي، جو عابده جي شاديءَ

ڪانپوءِ منهنجي تنهائيءَ جو ساٿي آهي. سچ ته خدا جي هيءَ مخلوق
انسانن جي لاءِ روشني ۽ وفا جو سچو ثبوت آهي، انساني معاشري
جا افراد دوستيءَ جو دم ڀريندي به ڪنهن نه ڪنهن وقت ذاتي
اغراض خاطر خنجر ڪپائيندي دير نه ڪندا، جي تمام خيرخواهي
ڪندا ته به ٻن چئن ڳالهين کان نه رهندا، تنهن ڪانسواءِ
ڪُتي جون چار وصفون جيڪڏهن ڪنهن بني آدم ۾ هجن ته هو
صحيح معنيٰ ۾ انسان سڏائي سگهي ٿو. ڪتو وفادار آهي، ڪتو شب
بيدار آهي، ڪتو خدمتگار آهي، انسانن هٿان کهڪايل." بيگم
عزيز مُشڪي ڪتي جون وصفون بيان ڪري رهي هئي، پر
سندس چهري تي تنهائيءَ جي تلخيءَ جو تاثر باهه مثل ٻکي رهيو هو.
عافيه کي انهيءَ وقت عابده جي شاديءَ جي دعوت ياد اچي ويئي،
جڏهن بيگم عزيز پنهنجي هڪ ئي ڪوڏن جهڙي ڌيءَ کي پرديس
پرڻائي موڪليو هو ۽ هرڪو مدعو مهمان اهوئي چئي رهيو هو ته:
شاباس هجي بيگم عزيز جي دل کي، جنهن جوانيءَ جي بيوه گيءَ
ڪانپوءِ هن ٻارهن مهينن جي يتيم کي ساري ڄمار سيني سان ٻڌي
ٿيلهي پڙهائي لائق ڪري هيئن نانيءَ سان گڏ روانو ڪري ڏنو،
چو ٿي ڪٿي گهوٽ کي گهر-ناٺي ڪيائين ـــ؟ پر بيگم عزيز ته
زماني شناس زال هئي، دنيا جي لاهين چاڙهين، ڏکن ڏاکڙن ڪيس
آهو تجربو ڏنو هو، جيڪو شايد ئي ڪنهن سياڻي کي ورثي ۾
مليو هجي، تنهن، مهمانن کي ته اهو چئي راضي ڪري ڇڏيو
ته، "عابده جي بهتري انهيءَ ۾ آهي ته پنهنجي مڙس سان گڏ
وڃي رهي، منهنجي زندگيءَ جو مقصد ئي اهو هو ته پنهنجي مرحوم
مڙس جي هن امانت کي اعليٰ تعليم ۽ تربيت ڏيئي ڪنهن سٺي
شريڪ حيات جي سُپرد ڪري، پاڻ ڪنڊ وٺي الله الله ڪريان.
الله جو شڪر آهي جو اڄ مان پنهنجي انهيءَ فرض کان سبڪدوش
ٿي رهي آهيان، رهيو سوال اڪيلائيءَ جو، سا ته ازل کان منهنجي
تقدير ۾ لکيل آهي، نه ته جيڪر عابده جو پيءُ جوانيءَ ۾ ئي
جدائي جو داغ ڏئي نه وڃي ها."
مهمانن لاءِ ته ايترو جواب ڪافي هو، پر عافيه کي مغموم

بيگم عزيز پاسيرو وٺي وچي ڇيو هو ته: "عافيه، عابد کي ته پرڻائي موڪليان پئي، پر تون عابده جي ساهڙي آهين ته منهنجي به ڌي آهين، مونکي وساري نه ڇڏج؟" ائين چئي بيگم عزيز مامتا کان مجبور ٿي اچي آوچنگارن ۾ پئي هئي. عافيه تمام پيار سان ورائيو هو ته، "امي توهين ته ايڏا مضبوط دل آهيو، جو دنيا جي ڪنهن به سختي جي ڪابه پرواه ڪونه ڪندا آهيو، پوءِ اڄ ڇو هيئن روئي رهيا آهيو___؟ دعا ڪريو ته عابد جتي رهي آتي خوش رهي، ڀلا جي توهانکي عابده جي جدائي ايترو پريشان ٿي ڪري، ته ڪٿي ادا زاهد کي ڇئو نه توهان سان گڏ ٿي رهي."

بيگم عزيز جا سڏڪا هڪدم بيهي ويا ۽ نهايت ئي باوقار لهجي ۾ چوڻ لڳي: "عافيه، تو کي منهنجي طبيعت جي خبر به آهي، تون به ٿي ائين چئين___؟ انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ ڪونهي ته عابده جو مونکان ڌار ٿيڻ ائين آهي، جيئن ته ڪو روح جسم کان جدا ٿي رهيو آهي. پر مان عابده جي دشمن ڪونه آهيان جو پنهنجيءَ محبت کان مجبور ٿي ڪيس پاڻ سان گڏ رهايان...."

"پر امي، انهي ۾ دشمنيءَ جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟" عافيه بيگم عزيز کي وچم ئي ٽوڪيو هو.

"پٽ، تون نٿي ڄاڻين - جيڪڏهن ڪوبه ڪم قدرت جي قانون جي خلاف ڪبو، ته پوءِ سواءِ نقصان جي ٻيو ڪي ڪين هٿ حاصل ٿيندو. اهو جيڪو اسانجو دستور آهي ته ڌيءُ پرڻجي پرائي ٿئي، تنهن ۾ وڏي مصلحت رکيل آهي. زندگيءَ جو معاملو آهي، انهيءَ ۾ بيتابي ۽ عجلت چڱي ڪينهي.

"امي، مونکي خبر آهي، انهيءَ ڪري ئي ڙالون الله کان پٽ ڀنديون آهن، جو پٽ پرڻجي ڪنوار گهر وٺي ايندو، پر ڌي پرڻجي پرائي ٿي ويندي."

"ا.ان عافيه، ڌيءُ پرڻائي پاڻوٽ وهارڻ سان ٻنهي ڌرين لاءِ نقصانڪار آهي- ڪڏهين نائي ائين سمجهندو آهي ته هُن ساهرن ۾ رهي ساهرن تي وڏو ٿورو ڪيو آهي، سندس ڪابه ذميداري ڪانهي، چوڪريءَ جا مائٽ پاڻهي پيا پرگهور لهندس ۽ اڪثر

ساهرن جي چڱيءَ ڳالهه تي به پيو مدو پائيندو آهي. ڪڏهين ته وري ڇوڪري ماڻن جي زور تي پنهنجي مڙس کي ليکيندي نه آهي ساهرا سڄو بار ليتائي ڪٽي ناني تي وجهندا آهن، جيڪو بار ڪٽڻ هنجي وس کان ٻاهر هوندو آهي، ڇوڪري ايتري ته لاغرض ٿي ويندي آهي، جو اگهائيءَ سگهائيءَ ۾ به خاوند کي ڪم نه ايندي آهي. پوءِ پٽ اهڙيءَ شاديءَ مان ڪهڙو فائدو."

"ها امي، شادي ته ٻن دلين جي ميلاپ جو نالو آهي، هڪ ٻئي جي ڏک سک جي ساٿي بنجڻ جو سپنو آهي، لازوال ۽ پائدار محبت قائم ڪرڻ جي منزل آهي." عافيه بيگم عزيز جي ڳالهه کي وزن ڏيندي چيو.

"بيشڪ بيشڪ، ڪامياب شاديءَ لاءِ ضروري آهي ته ساهرا توڙي مائٽ پنهنجن ٻچن لاءِ ايتري قرباني ڏين، جو پنهنجن ٻچن جي خوشين کي پنهنجي محبت جي دعوا سان پائمال نه ڪن، خاص ڪري ماءُ تي وڏو فرض عائد ٿو ٿئي، جنهنجي بي‌مثال محبت جو خود خدا گواه آهي."

"مونکي عابده ڪا ڪڙي ڪانهي، جهڙا ڏولاوا ڏسي مون عابده کي ساڏيو آهي، تهڙيءَ ريت ڪا ماءَ پنهنجو ٻچو ڪونه پاليندي. مان اڄ نه مران سڀان مران، ڇو عابده جي عيش ۽ خوشيءَ ۾ غم ۽ ياس جو سبب ٿيان. مون ڪيس انهي لاءِ ڪونه نپايو هو ته وڏي ٿي سڄي حياتي منهنجيءَ قربت ۾ گذاري ڇڏي. الله ايمان جي سلامتي ڏئيمر، اجان ته عابده جهڙيون به پيون نپائي سگهان ٿي. جي دل چوندم ته وچي عابده کي ڏسي ايندس.

بيگم عزيز جي تجربي کي ڏٺي عافيه دل ئي دل ۾ تعريف ڪرڻ لڳي ۽ وڏيڪ سکڻ لاءِ چاڙي واٺي چوڻ لڳي، "پر امي، اتفاق آهي، خدا نه ڪري جي عابده کي ساهرا سکيو نه رکن ته پوءِ ـــ؟"

بيگم عزيز جواب ڏنو، پڇا، "آها ڏيءَ ڪيئن نساهرن سان رلي ملي رهندي، جنهن پنهنجي ماءُ کي ڪڏهين به سس يا ننان سان وڙهندي جهڙندي ڪونه ڏٺو هوندو، توکي ته سموري خبر

آهي ته مون ڪهڙي سهڻي نموني ساهرن سان وقت گذاريو، انهيءَ لاءِ ته عابده تي ڪو آنو اثر نه پيو. منهنجن هٿن ۾ پليل ڌي ڪڏهن به ساهرن کي پنهنجو دشمن ڪونه سمجهندي، باقي گهر ۾ ته به نڪر تڪربا ٿي آهن، ڏيءُ ماءَ به ڪڏهين ڪڏهين پاڻ ۾ ڪاوڙجي پونديون آهن، ايتري پڪ اٿم ته پاڻهي رُسي پرچي نهي ويندي. ”عافيه کي بيگم عزيز جون ڳالهيون جيئن جيئن ياد اينديون ويون، تيئن تيئن عورت جي عظمت ۽ تقدس جو احساس ٿيڻ لڳس، هو سوچي رهي هئي ته: ماءُ جي پيرن هيٺ جنت هئڻ جو رتبو عورت کي سندس انهيءَ عظمت باعث ته مليو آهي. هوءَ اجان کي وڏيڪ فلسفيانه نقطا سوچي ها، پر اوچتو هڪ وڏو ٺهڪ هنجي ڪن تي پيو، جنهن ڪان چرڪ پري هُن سندس چوڌاري وينل ماڻهن ڏي نهاريو، هن ڀانيو ته حاضرين هنکي هڪ ٺي طرف يڪ ٽڪ نهاريندي ڏسي ورتو هو ۽ ڪيس سوچ جي ڪُن مان ڪهلي ڪيڻ لاءِ زور سان ٺهڪ ڏيئي رهيا هئا. هوءَ ٿوري شرمسار به ٿي، پر حاضرين ته بيگم عزيز جي انهيءَ جملي تي ڪلي رهيا هئا، ته ”تامي هينئر به مونسان گڏ اچي رهيو هو. پر در ڪان ٻاهر نڪرڻ ڪانپوءِ چيو مانس، ’اڙي ڪبڏاڏهن ٿو هلين، آءُ ته اسڪات جي گهر ٿي وڃان‘ اهو ٻڌي هُن پوڇان پير ڪيا.“ حاضرين کي انهيءَ ڳالهه تي يقين نه پي آيو، ته هڪ ڪتو ڪو ايڏو سمجهه پريو ٿي سگهي ٿو، جو هڪ گفتي ٻڌڻ سان هيئن موٽي وڃي، پر عادت ڪان مجبور عافيه کي هڪدم خيال آيو ته هن جانور کي پنهنجي آقا جي قدمن جا نشان ڪيترڍقدر نه عزيز آهن، هو پنهنجي مالڪ جي نقش قدم تي هلڻ کي پنهنجي لاءِ سعادت ٿو سمجهي. ڪاش! پليل انسان هن حيوان جي انهيءَ عمل مان ٺي ڪي پرائين ۽ پنهنجي اصلاح ڪن.

هوڏانهن بيگم عزيز مهمانن کي تاميءَ جون پيون خوبيون ٻڌائي متاثر ڪري رهي هئي. ”اِها حقيقت اٿو، مان جيڏانهن به ويندي آهيان ته تامي پاڇي وانگر منهنجي پوئتان لڳندو آهي. مان ته پاڻيان تي ته منهنجي مري وڃڻ تي اهوئي وڃي پونڪي ماڻهن کي

اطلاع ڪري ايندو. پر بيگم امجد جي گهر ڪڏهن به مونسان گڏ ڪين ايندو آهي، جي ڪٿي پوئيان لڳندو ته به جيڏيءَ مهل ڏسندو ته مون اسڪات جي گهر جو رخ ڪيو آهي ته واپس موٽي ويندو آهي."

مهمان اڪيون ڦاڙي تاسيءَ جي عقلمنديءَ جون ڳالهيون ٻڌي رهيا هئا ۽ عافيه هنجي حيرت تي حيران ٿي رهي هئي، ڇو جو ننڍي هوندي هن گراموفون ۽ رڪارڊ تي اُها تصوير ڏٺي هئي ته هڪ ننڍڙو ڪتڙو تاڙيءَ کي ڪنڌ ڏيو ويٺو آهي. ۽ مٿان His Master's Voice (هنجي مالڪ جو آواز) جا لکيل لفظ ڏسي، هجي ڪري پڙهي، پنهنجي پيءُ کان تجسس مان پڇو هو، "بابا هن تصوير جو هيءُ ڪتو هيئن ڇو ويٺو آهي؟ ۽ مٿان وري هي اکر ڇو لکيل آهن؟" سندس پيءُ هنکي تمام سهڻي نموني ۾ سمجهايو هو، "بابا، هن رڪارڊ ۾ هن ڪتي جي مالڪ جو آواز پريل آهي. ڏٺيءَ جو آواز سڃاڻي، هيءُ اچي ويجهو ٿي ويٺو آهي. هنجو ائين ويجهو ٿي وهڻ ۽ ڪن ڏئي ٻڌڻ ايترو ته اثرائتو هو، جو رڪاردن ناهڻ واري ڪٽي اها پنهنجي واپاري نشاني بنائي."

ڪُتن پالڻ جي شوقين پيءُ ڪيس سمجهايو هو ته پُٽ، ڏس. ڪتو جانور ٿي ڪري به پنهنجي ڏڻيءَ جي آواز کي ايترو سڃاڻي ٿو، پر اسين ماڻهو ٻانگ ٻڌيو ڪن تار ڪيو ڇڏيون، جانور ۽ انسان ۾ ڪيڏو نه فرق آهي."

انهيءَ جملي هنجي ڪچڙي ذهن تي ايڏو ته اثر ڪيو هو، جو هوءَ ننڍي وهيءَ کان نمازي بنجي ويئي هئي. هنجي پيءُ جو اهو ئي مقصد هو. اها ئي تمنا هئي ته ڌيءَ ۾ دين جي لاءِ احترام پيدا ٿئي.

پيءُ هنکي وڏيڪ فلسفيانه انداز ۾ چيو، "پُٽ، هيءُ به هڪ عجيب جانور آهي، پنهنجي مالڪ سان ايڏي ته محبت هوندي اٿس، جو جيڪڏهن چتو ٿي پوندو، تڏهن به ڏٺي سڃاڻيندو." دانا پيءُ ڪيڏو نه دانائيءَ جو نقطو سمجهايو هو.

هنجي ديندار والد بزرگوار وٽ ته ڪتن جي چڱاين جا داستانن جا داستان هوندا هئا، جو اڪثر جڏهين پيا مائٽ هنجي

ڪتن پالڻ جي شرعي ممانيت وارو اعتراض ڪندا هئا ته هو هنن کي ڪڏهين اصحاب۔ ڪيف واري ڪتي جو قصو ٻڌائي مات ڪرائي ڇڏيندو هو، ته ڪڏهين وري نوح عليہ اسلام جي ڳالهہ ڪري خاموش ڪرائيندو هو، ته مٿس نوح نالو ئي انهيءَ ڪري پيو، جو هن هڪ بيچڙي خارش زده بيمار ڪتي کان نفرت جو خيال دل ۾ آندو. الله تعاليٰ ڪتي کي ڳالهائڻ جي سگهہ ڏيئي کيس ٻڌايو ته: اهو ڪتي کان نفرت ڪرڻ نہ آهي، پر ڪتي جي خلقيندڙ تان ڪيلڻ آهي. انهن لفظن خضرت نوح تي ايتري قدر ته اثر ڪيو، جو ايترو ته رنا جو مٿن نالو ئي 'نوح' يعني 'گريہ ڪندڙ' پئجي ويو.

ٻاراٽي وهيءَ جي انهن ڳالهين جي ڪري، ڌاميءَ جو غير معمولي حِس، عافيہ لاءِ بلڪل حيران ڪن نہ هو. انهن ئي خيالن دوران هن هڪ مهمان کي چوندي ٻڌو جو بيگم عزيز کي چئي رهيو هو.

”آخر ڌامي اسڪات کان ايڏو ڊچي ڇو ٿو؟“

”ڊچي ڪونہ ٿو، شرم ٿو اچيس.“ بيگم عزيز وراڻيو.

”سو وري ڇو-؟“ سڀني يڪ آواز وراڻيو.

هاڻي بيگم عزيز اها روئداد بيان ڪري رهي هئي، جيڪا سڀني جي دلچسپيءَ ۽ تعجب جو سبب هئي.

”جڏهين عابده جي شادي ڪانپور مون قلعي واري جاءِ ڇڏي، ۽ اچي هيءَ ڪئنٽونمنٽ وارو گهر وسايو آهي، تڏهين کان منهنجي 'عزيز خاندان' سان ڏيٺ ويٺ ٿي، جنهن هڪ دائمي دوستيءَ جو رنگ اختيار ڪيو. ڌاميءَ بہ جو ڏٺو تہ منهنجي مالڪياڻي جي بيگم امجد وٽ گهٽي اچ وڃ آهي، تنهن وري ناتو نبهائڻ خاطر اسڪات سان دوستي ڳنڍي، روزانا اسڪات ۽ بيوٽيءَ سان شام جو گهمڻ نڪرندو هو، تان جو سندس سنگت تمام پڪي ٿي ويئي. اسڪات ۽ بيوٽيءَ جو جوڙو ڏسي هن کان اڪيلائي گواره ڪا نہ ٿي ۽ هن کي بہ خواهش ٿي تہ هنجي بہ ساٿڻ هجي، سو ڪجھہ ڏينهن ڪانپور اچڪلهہ جي نوجوانن وانگر گهٽيون گهمي، پنهنجي ئي نسل جي هڪ ڪاري ڪتي کي 'ڏتاري ونئي آيو. مون بہ سندس جذبات جو خيال ڪري

ڪتڙيءَ کي ننهن سمجهيو ۽ ذالو رکيومانس 'بلئڪي.' ۽ سندس ڪاڏي پيتي جو خيال رکڻ لڳس."

"ڇڻ توهان هڪ سٺي سس جا فرائض سر انجام ڏيئي رهيا هئا؟" مسز قريشيءَ چيو.

"بيشڪ، بيشڪ، جي هرڪا سس رڳو هي سمجهي ته ننهن ته پٽ پويان ٿي اچي ۽ جي پٽ سان پيار اٿم ۽ پٽ جي پياري شيءِ کي ڇو ننديان، ته اسانجي معاشري جا گهڻا گهر بربادي‌ءَ کان بچي وڃن." بيگم عزيز هڪ نئون نڪتو سمجهايو.

۽ مهمان جيڪي ڳالهه ٻڌڻ لاءِ بيتاب هئا ڪيس ور ور ڏئي ٽاميءَ جي ڳالهه ٻڌڻ لاءِ چئي رهيا هئا، سو بيگم عزيز سلسلهءِ ڪلام جاري رکندي چيو: "ٽاميءَ کي به آيو ريچڪ ته جيڪا سوپ ڪٽي اٿم، سا اسڪاٽ ۽ بيوٽيءَ کي ڏيڪاريان، سو بلئڪيءَ کي وٺي وڃي اسڪاٽ ۽ بيوٽيءَ سان ملاراياڻين. پوءِ ته ٻئي جوڙا گڏ پيا گهمندا هئا. ٿورائي ڏينهن ڪين گذريا ته اسڪاٽ ڪارڙيءَ بلئڪيءَ ۾ اک وڌي".

"هي ته بالڪل اسانجي تباه شده، مغرب‌زده معاشري جي صحيح عڪاسي آهي، مرد جي ته فطرت ٿيندي آهي جو پنهنجي سهڻي موچاري زال هوندي، پرائي زال پسند ايندي اٿن." ڊاڪٽر جميلا ڪلندي چيو.

"پر پوءِ پنهنجي زال کي ملائيندا ڇو آهن پرائي مرد سان؟ ڪڏهين ڪيهه به باهه کان بچي سگهي آهي؟" ويٺل مهمانن مان هڪ عورت مردن کي وڏيڪ ڏوهاري ثابت ڪندي چيو.

پريان ويٺل مردن کان ڪٿي ٿي اها ڳالهه برداشت ٿي سگهي. انهن مان هڪ چيو، "انهيءَ ۾ مردن جو ڪهڙو ڏوهه، زالن کي ته پنهنجو خيال رکڻ کپي، پنهنجي عزت پنهنجي هٿ هوندي آهي، انهيءَ کي ڇو در در نيلام ڪجي."

بيگم عزيز بحث کي وڌندو ڏسي ڳالهه جو رخ هڪ وار وري بلئڪي ڏانهن ڦيري ڇڏيو، ۽ چوڻ لڳي، "بلئڪيءَ به ته ائين ڪيو، جو اسڪاٽ جو اڇڙو رنگ ڏسي پنهنجي ٽاميءَ کي وساري اسڪاٽ سان گهري پوڻ لڳي."

”ڪي زالون ٻه ته ائين ڪنديون آهن، پاڻ ساديون سوديون شڪل جون پر جي مڙس سادو هوندو ته ڪنهن گوري جي گولا شروع ڪري ڏينديون.“ مسز ڪريم چيو.

”خير پنجئي آڱريون برابر ڪونهن.“ بيگم امجد انهي معاشرتي بحث کي ختم ڪرڻ خاطر چيو.

بيگم عزيز سندس مقصد کي تاڙي ويئي، تنهن وري قصو بيان ڪرڻ شروع ڪيو، چوڻ لڳي، ”ثاميءَ ڪجهه ڏينهن ته برداشت ۽ ذت ذناءَ کان ڪم ورتو، جڻ پنهنجي دل کي پئي سمجهايائين ته ائين ڪيئن ٿو ٿي سگهي، ته سندس نسل جي ساٿڻ، پنهنجي کي ڇڏي ڪنهن ڌارئين ڏانهن ڌيان ڏي؟ يا ڪو دوست ائين ڪيئن ڪندو جو پنهنجي دوست کي ڌوڪو ڏي، پر جڏهين ڏنائين ته ڳالهه ٿي هٿان وڃي، تڏهين هڪ ڏينهن شاهراه تي ثامي اسڪاٽ کي جنبي ويو، هٽي رتورت ڪري ڇڏيائينس، ماڻهو ته ڪين هو جو ٻڇي-اڪي- چپي پيو زال کي سمجهائي.“

”فيشن وارا ٿا ائين ڪن، باقي ٻهراڙيءَ وارا هٽيو ڌڪ ڪاريءَ ۽ گبي کي ختم ڪريو ڇڏين، پوءِ وٺن جيل جا در ڏسندا.“ مسز رضويءَ ڳالهه ۾ دلچسپي وٺندي چيو.

پر بيگم عزيز پنهنجو بيان جاري رکيو، چوڻ لڳي: ”ڪجهه ڏينهن کان پوءِ بيوٽي ثاميءَ جو ساٿ ڇڏي ائين غائب ٿي ويئي، جيئن ٻاهران گهلي آندل زالون ناهه نه هئڻ سببان گهر ڇڏي هليون وينديون آهن، بلئڪيءَ جي وڃڻ ڪانپوءِ ثامي به راضي به رضا ٿي ويو، اهو سمجهي ته بلئڪيءَ کي در در ڌڪا کائڻ جي عادت هئي، انهيءَ ۾ سندس دوست اسڪاٽ جو ڪو قصور ڪونهي. هڪ دفعو وري ثامي ۽ اسڪاٽ جي دوستي وڌي وئي. هاڻي بيوٽي ٻنهي جي درميان ائين هلندي هئي، جيئن جديد معاشري جي ڪا زال ڪلب ۾ پنهنجي مڙس ۽ سندس دوست جي درميان اوچي ڳاٽ، آڪڙجي هلندي هجي.

”ذيت انهيءَ قربت مان جيڪو نقصان رسڻو هو، سو رسيو. ثاميءَ ۽ بيوٽيءَ جي گهرائپ وڌي ويئي. ثامي به ته آخر ڪاري نسل جو ڪتو هو، ڪني ٿي وساري سگهيو ته اسڪاٽ ڪنهن مهل

سندس غيرت کي للڪاريو هو، بلڪل انهن مردن وانگر جيڪي پنهنجي احساس ڪمتريءَ کي تسڪين ڏيڻ خاطر پرائين زالن کي پاڻ ڏانهن متوجه ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. ٿاميءَ به سوچيو ته هو ڪارو آهي ته مڙيئي خير آهي، پر پنهنجي پين خوبين سان بيوٽيءَ جهڙي سهڻيءَ جي دل کي ڏناري پنهنجو ڪري سگهي ٿو. ۽ اهڙيءَ طرح هن پاڻيءَ ته اسڪاٽ تي به واضح ٿي ويندو ته ڪنهنجي عزت سان ڪيڏنڻ ڪڍ چرچو ڪرڻهي. اسڪاٽ ۽ بيوٽيءَ جي رفاقت کي هوندن به گهڻو وقت گذري چڪو هو، تنهنڪري هنن ۾ تڪلف ختم ٿي ويو هو ۽ اسڪاٽ پڻ عام مردن وانگر جيڪڏهين هنکي بيوٽيءَ جي ڪا ڳالهه پسند ڪرڻ ايندي هئي، ته هنکي ڏاڙهي -چڪي هنگامو ۽ هور ڪري مايوس ڪري ڇڏيندو هو، پر برعڪس انجي، ٿامي هر وقت بيوٽيءَ جي نازبرداري ڪندو رهندو هو. آخر بيوٽيءَ جو به روح ٿاميءَ ڏانهن ريجهي ويو، ڇو جو جنس مونث جي غداريءَ جو سڀ کان وڏو سبب هنجي بيقدري ڪرڻ هوندو آهي."

"ها ها، اِها بلڪل حقيقت آهي." اتي ويٺل زالن بيساخته بيگم عزيز جي فلسفي جي حامي ڀري.

بيگم عزيز وڌيڪ بيان ڪرڻ لڳي: "ڪو وقت ته اسڪاٽ شريف مرد وانگر ڳالهه کي ٽاريندو رهيو، پر جڏهن ڏٺائين ته ٿاميءَ جي لڳايل چڻنگ بيوٽيءَ جي دل ۾ لاٽ- وانگر ٻرڪي پوڻ تي آهي، تڏهين پنهنجي حسب ۽ نسب جي غرور ۾ ٿاميءَ کي ڪمتر سمجهي، ٿاميءَ تي حملي آور ٿيو، ٿاميءَ کي به اِها ذلت برداشت نه ٿي، هٽي اسڪاٽ کي رتو ڇاڻ ڪري ڇڏيائين."

مهمان بيگم عزيز جي دلچسپ گفتگو کي بُت بڻجي ٻڌي رهيا هئا ۽ بيگم عزيز بيان ڪندي رهي، "هاڻ انهن ٻنهي دوستن جا تعلقات ڪشيده ٿي چڪا آهن، ايستائين جو نه ٿامي اسڪاٽ جي گهر ايندو آهي، ۽ نه اسڪاٽ ٿاميءَ جي، جڻ ته ٻنهي جي لاءِ حدبندي قائم ٿي چڪي آهي، جنهنکي هو ٽنا ٽوڙي سگهن، هنن جانورن جي سياسي حدبندي انهن انسانن کان بهتر آهي، جيڪي

موقعو وٺي هڪ ٻئي جي ملڪ جون حدون ٽپي، حدبندي ٽوڙي ڇڏيندا آهن، انهن ڪان ته هنن حيوانن جو عهد پختو آهي، جنهن تي هو باقاعده قائم آهن.“

”ها، هنن کي ڪنهن به لوهي تارن جي ضرورت ناهي.“ عافيه چيو.

بيگم عزيز چوڻ لڳي، ”اياچي هاڻي تمام محتاط ٿي چڪو آهي، هنڪي ناميءَ جي گهر جي هر فرد ڪان دپ ٿو ٿئي ته ڪٿي هو، جاسوس بڻجي نه سندس گهر ۾ داخل ٿيو هجي ۽ سندس حالات ڪان واقف ٿي بيوٽيءَ کي ڀيلائي نه وٺي وڃي.“

مهمان حيرانيءَ مان بيگم عزيز جو اجا منهن ٿي تڪي رهيا هئا، ته بيگم عزيز واچ ڏسي اٿي کڙي ٿي.

”اڙي، مونکي ته ڳالهين ڪندي خبر ئي ڪانه پئي، ته ڪو هيتري دير ٿي چڪي آهي.“ سڀني اٿي بيهي بيگم عزيز سان ٿورائتي نموني ۾ موڪلايو، پر عافيه بيگم عزيز کي، بيگم امجد سان گڏ ٻاهر اماڻڻ لاءِ اٿي. ٻاهر نڪرڻ وقت عافيه جي نظر اسڪات جي ڳاڙهين چمڪندڙ اکين تي پئي، جيڪو بيگم عزيز ڏانهن چاريءَ جي در پنيان شوڪي رهيو هو. بيگم عزيز رڙ ڪري چيو، ”بيگم امجد، پنهنجي اسڪات کي جهليو ته مان نڪري وڃان.“ بيگم امجد وڏي اسڪات جي آڏو ٿي بيٺي، عافيه ۽ بيگم عزيز تڪڙيون تڪڙيون دروازي ڪان ٻاهر نڪتيون. تنهن ڪانپوءَ بيگم امجد جيئن ئي در کولي ٻاهر ٿي نڪتي، ته اسڪات سٽ ڏيئي در مان ٻاهر نڪري ويو، جنهنجي پويان بيوٽي به لُوه- ڏيئي ٻاهر نڪتي. اسڪات جي پونڪ تي عافيه ۽ بيگم عزيز پريشان ٿي پويان نهاريو، پر بيگم امجد کي کلندو ڏسي پاڻ به مشڪڻ لڳيون. جيسين بيگم امجد اسڪات کي جهلي ئي جهلي، تيسين اسڪات جو بيوٽيءَ کي پنهنجي پويان ايندو ڏسو سو بيوٽيءَ ڏي وڏي کيس ڏاڙهڻ لڳو ۽ تيسين گيڙندو رهيو، جيسين بيوٽي ۽ پاڻ موٽي در اندر داخل نه ٿيا. عافيه بيگم عزيز کي کلي چوڻ لڳي، ”امي، اسڪات ته بيوٽيءَ کي توهان ڪان پردو ٿو ڪرائي.“

تنهن تي بيگم امجد ۽ بيگم عزيز پنهي چيو، ”سدائين بيوٽيءَ کي پردو ڪرائيندو آهي. هن دفعي الائي ڪيئن بيوٽي وجهه وٺي نڪري آئي.“

بيگم امجد چوڻ لڳي، ”اسڪات جو ته نمونو اهڙو آهي، جو ائين ٿو پاڻڇي ته هي جانور اڳئين جنم ۾ ڪو سمجهه وارو ماڻهو هو.“

تنهن تي عافيه چيو، ”آيا، جانورن کي به الله تعاليٰ مخصوص حِس ڏنو آهي، جنهن مطابق هو پنهنجو وقت گذارين ٿا. هنن جي پنهنجي دنيا آهي، پنهنجو معاشرو آهي، پنهنجو طور طريقو آهي، باقي اسانتي اهي حقيقتون تڏهين ٿيون عيان ٿين، جڏهين اسان انهن تي خاص غور ٿا ڪريون.“

انهن ڳالهين دوران عافيه جو مڙس به اندران ٻاهر اچي پهتو هو، جنهنکي ڏسي بيگم عزيز چوڻ لڳي، ”پنهنجيون ته ڳالهيون ڪٿڙ جون ڪين آهن، چڱو هاڻي خداحافظ، وري ڪنهن ٻئي دفعي ملاقات ٿيندي.“

عافيه به ”انشاالله“ چوندي موڪلايو ۽ بيگم امجد جو شڪريو ادا ڪندي پنهنجي مڙس سان ڪار ڏي وڌي.

ڪار ۾ حسب دستور سنجيدگيءَ سان انهيءَ عجيب وغريب واقعي متعلق سوچيندي رهي.

گذارش

— ماهوار سهڻيءَ جي خريدارن کي گذارش آهي، ته جيڪڏهن هو پنهنجي ايڊريس بدلائين يا جيڪي خريدار نوڪرين ۾ آهن، ۽ انهن جي بدلي ٿئي ته مهرباني ڪري اسانکي نئين ايڊريس لکي موڪلين. ٻي صورت ۾ اسين پهرين ڏنل ايڊريس تي پرچو موڪلڻ لاءِ مجبور آهيون.

— ادارو

شبير تُرابي

پلئہ پاڻي مٿان

مان پنهنجي خالي جهوليءَ ڏانهن ڏسندي رهيس، اکين مان ڳوڙها ڳڙندا رهيا، رشيد پنهنجي هٿن ۾ منهنجا هٿ جهلي ويٺو رهيو ۽ پاڻ به روئندو رهيو. مونکي اکين اڳيان اونده نظر اچي رهي هئي. رشيد کي روئندي ڏسي مان ضبط ڪري نه سگهيس، مان اوچتڪار ڏيئي داڻهن ڪئي، ”هاءِ رشيد، منهنجا ٻئي ٻار مري ويا. هاءِ هاءِ منهنجي دنيا تباه ٿي ويئي.“ مان مسلسل روئندي رهيس، مونکان وسري ويو ته مان ڪا پڙهيل عورت آهيان ۽ پنهنجي گهر ۾ نه پر اسپتال ۾ آهيان. مان فقط هڪ عورت هيس ۽ پار ڪڍڻ شروع ڪيم. چيم: منهنجي سس مونسان ظلم ڪيو. رشيد، تنهنجي ماءُ مونسان ناحق ڪيو. انهيءَ جي چوڻ تي آپريشن ڪرايم ۽ ٻئي ٻچڙا به وڃائي ويٺس.“

مونکي هينئر وڏيڪ خبر نه آهي ته ان وقت مون ڇاڇا چيو ۽ ڇاڇا نه چيو. مان ان وقت فقط هڪ ماءُ هيس جنهنجي اکين جا تارا اُجهامي چڪا هئا ۽ جنهنجي زندگيءَ جي روشني ختم ٿي چڪي هئي. جنهنکي دنيا ۾ اونداه کان سواءِ ڪجهه به نظر نه اچي رهيو. مان زارو زار روئندي رهيس.

اسپتال جي ڪمري ۾ نرسون اچي جمع ٿيون، مونکي صبر جي تلقين ڪرڻ لڳيون، پر اها ماءُ جنهنجي جهولي بلڪل خالي ٿي چڪي هجي، تنهنکي صبر ڪيئن اچي، منهنجين داڻهن تي ڊاڪٽر به آيو، جنهنجي اشاري تي نرسون مونکي جهلي بيٺيون ۽ هن مونکي انجيڪشن هنئي ۽ مان بي‌خبر ٿي ويس.

مان هوش ۾ آيس، پيو ڏينهن اُپري چڪو هو، منجهند ٿي رهي هئي. مونکي ياد آيو ته مان اسپتال ۾ هيس. اڳئين ڏينهن جي واردات ذهني طور منهنجي اکين اڳيان گذرڻ لڳي. ڪيئن سعيد

۽ بيبي سعيده کي ڪِلي لڳايو هئم ۽ پيار ڪيو هئم ڪيئن خوشيءَ خوشيءَ اسپتال مان نڪرڻ بعد ڪار ۾ ويٺاسون ۽ ڪيئن رشيد صدر ۾ ڪار تيز رفتار سان داخل ڪئي ۽ ڪيئن هوءَ ٻي ڪار ڀنيري هلندي اسانجي ڪار سان ٽڪر کاڌو، اکين آڏو سارو نظارو گذرندو رهيو. مان ٻئي هٿ بستري تي ڦيريا. بسترو خالي هئڻ جو احساس ٿيو، اُتي ويٺس. يادگيري آئي، اکيون نئين سر پُرجي آيون. هاءِ هي ڇا ٿي ويو. مان روئندي رهيس، گونگا ڳوڙها ڳاڙيندي رهيس. مونکي ياد آيو ته ٽڪر ٿيڻ بعد جڏهن مان ڪار مان هيٺ ڪري رهي هيس ته هڪ ٻار منهنجي هٿن ۾ آيو هو، جو سڏڪا ڀري رهيو هو ۽ جنهنکي مون بيهوش ٿيڻ کان اڳ ڇاتيءَ ۾ لڪائي ڇڏيو هو.

مون بيتاب ٿي هٿ وڌائي ڪال بيل وڄايو. هڪ نرس آئي، جنهن کان مون رشيد بابت پڇيو. نرس مونکي ٻڌايو ته هوءَ ساري رات منهنجي پير ۾ ويٺو رهيو هو ۽ صبح جو گهر ويو آهي. مان بيقراريءَ سان رشيد جو انتظار ڪرڻ لڳس. منهنجي من ۾ ڇورا ڪورا هئي ته اهو کهڙو ٻار هو، ان وقت ته زنده هو. اضطراب سبب روئڻ بند ٿي ويو، خاموشيءَ سان رشيد جو انتظار ڪرڻ لڳس. اٽڪل منجهند ڪانپوءِ رشيد آيو، هن مونکي ٻڌايو ته کيس ٻارن جي ڪفن-دفن جو بندوبست ڪرڻو هو. هن ٿي چاهيو ته مان ٻارن جي حالت ڏسان، انهيءَ ڪري هن منهنجي هوش ۾ اچڻ کان اڳ ئي کين دفن ڪرائي ڇڏيو هو. دنيا جي ٻين رسمن سان به منهن ڏيڻو هو، قريبن، دوستن ۽ احبابن جي عذرخواهي جهلڻ لاءِ گهر ۾ ته ڏو به وڃايو هئائين. منهنجي دل مان آه نڪتي. هاءِ، مان پنهنجي ٻچڙن جو آخري دفعو منهن به نه ڏسي سگهيس، صبر ڪيم، درد کي دل ۾ دبائي ڇڏيم، پڇيومانس، ”رشيد، بيهوش ٿيڻ مهل منهنجي سيني سان کهڙو ٻار چنبڙيو هو؟ انهيءَ وقت ته هو زنده هو، ڏڪي رهيو هو ۽ سڏڪا ڀري رهيو هو.“

”مون تو کي ڪالهه ٻڌايو هو ته هوءَ ٻي ڪار هڪ عورت مسز نسيم انور جي هئي. پاڻ ڪار بيهاري دُڪان ۾ خريداري ڪرڻ ويئي هئي،“ هن وراڻيو، ”ڪار ۾ سندس پٽ هو، جنهن ايڪسيلريٽر تي

پير رکيو هو، نسيم انور ڪار رورس گيئر (Reverse Gear) ۾ چاڙهي ويئي هئي. انهيءَ ڪري ڪار پوئتي هلي اچي اسانجي ڪار سان ٽڪرائي ۽ اهو ٻار اڇلجي اچي تنهنجي هنج ۾ پيو، جو تنهنجي هنج مان بيهوشيءَ وقت مليو.“

مون هٻڪندي پڇيو، ”اهو ٻار .... بچي ويو؟“

”ها، تنهنجي هنج ۾ هئڻ ڪري هنکي ڪو زخم نه رسيو، هو سلامت آهي ۽ اسانجي گهر آهي.“

”اسانجي گهر؟“ مون حيران ٿي پڇيو.

”ها، اسانجي گهر.“ مان خاموش هنجي منهن ڏانهن نهاريندي رهيس. ”نسيم انور کي مسٽر انور ڪان طلاق مليل آهي. هوءَ تمام ’فاسٽ لائيف‘ گذاري رهي آهي ۽ نهايت ’فارورڊ‘ آهي. شراب جي بلڪل عادي آهي، انور به ڪيس انهيءَ ڪري طلاق ڏني هئي، ۽ ڪورٽ سندن ٻار مس نسيم انور کي سپرد ڪيو هو. حادثي کان اڳ جنهن دڪان ۾ ويئي هئي، اهو شراب جو دڪان هو۽ پوليس ڊاڪٽر جي مشوري تي ڪيس ڪجهه ڏينهن لاءِ سينيٽوريم ۾ داخل ڪيو آهي. ٻار کي اڪيلو ڏسي مون ڪيس پوليس کان پنهنجي حفاظت ۾ رهائڻ لاءِ ورتو آهي.“

مون اضطراب ۾ هٿ سيني تي رکيو. گهڻو وقت خاموش رهي اچي ديوار کي ٽڪيندي رهيس، ڪجهه دير بعد رشيد کان پڇيم، ”گهر ڪيڏي مهل هلبو؟“

”هينئر ئي تا هلون،“ هن جواب ڏنو. ”تو کي زخم ڪونه رسيو هو، فقط شاڪ هو ۽ ڊاڪٽر گهر وڃڻ جي اجازت ڏئي ڇڏي آهي.“

مان جيتوڻيڪ بخار محسوس ڪري رهي هئس، پر ان نيا گي اسپتال ۾ وڌيڪ رهڻ نٿي چاهيم. رشيد ٽيڪسي ڪري مونکي گهر وٺي آيو. بنگلي ۾ داخل ٿيڻ وقت دل مان هڪ خاموش دانهن نڪري ويئي، چوطرف خاموشي طاري هئي. ڪٿي ننڍڙي ٻولن ٻڌڻ لاءِ لنوي رهيا هئا. پر هر طرف حسرت ئي حسرت هئي. خاموشي ئي خاموشي، منهنجي سس بيگم رضيه ارشاد جنهنجي بنگلي ۾ اسان تنگدستي سبب

رهائش لاءِ مجبور هئاسون، انهيءَ جا خادم چپ چاپ ڦري رهيا هئا. ڊائننگ روم مان فرنيچر ڪڍي ان ۾ موت جو پٿر ڪيو ويو هو، جتي منهنجي سس ڪجهه عورتن سان ويٺي هئي. مان انهن عورتن سان ملڻ جي همت نه ساري، انهن سان ڪانه مليس ۽ نه انهن کي عذرخواهي ڪرڻ جو موقعو ڏنم، سڌو مٿي پنهنجي ڪمري ڏانهن هلي آيس. ڪجهه دير ڪان پوءِ منهنجي سس آئي. سندس اکين ۾ پشيماني هئي، هن ٿي ته مونکي مجبور ڪيو هو ته مان آپريشن ڪرايان، جيئن وڏيڪ ٻار نه ٿين، هوءَ ٿي ته ٻارن کان بيزار ٿيندي هئي ۽ کين جراثيم ڪوٺيندي هئي، هن وڏي اڇي مونکي ڇاتيءَ لاتو. مان سندس سيني ۾ منهن لڪائي روئندي رهيس، رشيد ڪمري مان ٻاهر نڪري ويو، ڪجهه سڪون ملڻ بعد مان خاموش ويٺي هيس ته رشيد واپس آيو ۽ ساڻس هڪ ٻار هو، اٽڪل سعيد جو همعمر ۽ انهيءَ جهڙو، صورت ۾ سهڻو، پر منهن ۾ سعيد جهڙي شرارت نه هوس.

رشيد چيو، ”رقيه، هي آهي سهل اختر. بيگم نسيم انور جو پٽ.“

چوڪرو اڳتي وڌيو ۽ مون ٻيئي ٻانهون وڌائي کيس سيني سان لڳايو. نيڻن مان ڳوڙها وسندا رهيا. چوڪرو چپ چاپ منهنجي هنج ۾ ويٺو رهيو، منهنجي سس چيو، ”ڌيءَ، هاڻي صبر ڪر، صبر کان سواءِ ٻيو چارو ڪونهي، ڪنهنجو وس هليو آهي جو تنهنجو هلندو.“ مان هڪ ٽڪ سس جي منهن ڏانهن ڏسندي رهيس، سوچيم ته: هيءَ ڪهڙي منهن سان هيئن چئي رهي آهي. منهنجو باغ برباد ڪري هاڻي مونکي صبر ڪرڻ لاءِ ٿي چوي.

سهيل اختر اسانجي گهر ۾ رهيو، پر گهر ۾ اها چهل پهل نه رهي ۽ نه ئي اها رونق هئي جا سعيد ۽ ٻيبيءَ جي حياتيءَ ۾ هئي، سهيل اختر هوندن ڏاڍو پيارو ٻار هو، پر منجهس اها شوخي ۽ شرارت نه هئي جا ٽن چئن سالن جي ٻار ۾ هوندي آهي. گهڻو ڪري خاموش رهندو هو، کائڻ ۽ پيئڻ لاءِ به ڪا شيءِ گهري نه وٺندو هو. مان پنهنجو دک وساري هنجي ٻهلائڻ ۾ مشغول ٿي ويس، آخر

ننڍڙو ٻار هو ۽ اسانوٽ چند ڏينهن لاءِ مهمان. مان کيس پيار ڪندي هيس ۽ کيس پنهنجي هٿن سان کارائيندي پياريندي هيس. هن مونکي ٻڌايو ته ماڻس کيس 'اختر' ڪري سڏيندي هئي، مان به کيس اختر ئي ڪوٺڻ لڳس، رشيد به اختر ۾ دلچسپي وٺندو رهيو. آپريشن کان اڳ اسانجي ڪاڌ خوراڪ جو سلسلو منهنجي سس کان جدا هو ۽ مان ئي پنهنجو ڪاڌو تيار ڪندي هيس، اسپتال کان واپسي بعد مونکي ڪو هوش نه هو جو ڪجهه ڪاڌ خوراڪ جو خيال رکان، انهيءَ ڪري ڪاڌو بيگم صاحبه جي ڪِچن مان ايندو رهيو، منهنجي فقط اهائي مشغولي رهي ته ڏينهن جو اختر جي سنڀال ۽ پرورش ڪريان ۽ رات . ننڊ نيڻن کان موڪلائي چڪي هئي ۽ آرام حرام ٿي چڪو هو. رات بستري تي پاسا ورائڻ ۽ اوجاڳي ۾ گذرڻ لڳي. دنيا ۾ جيڪا ڪجهه دلچسپي رهي هئي، سا اختر ۾ سموئي رهي هئي، پر آخرڪار ڪيسين تائين؟

ستين ڏينهن بنگلي ۾ هڪ حسين عورت آئي ۽ رشيد تعارف ڪري ٻڌايو ته هوءَ بيگم نسيم انور هئي ۽ سهل اختر کي وٺڻ آئي هئي، هوءَ بيحد خوبصورت هئي ۽ نهايت شوخ ۽ چست لباس پاتل هيس، اختر آيو ۽ ڊوڙي "ممي ممي" ڪري کيس چنبڙي پيو ۽ هن کيس پيار مان پاڪر پاتو. مون دل تي ضبط ڪيو، ڏسندي رهيس. اکين کي روڪي ڇڏيم، درد دل کي نپوڙي رهيو هو، پر ڳوڙها پي ڇڏيم. دنيا ۾ جيڪا رهي کهي آس هئي، سا نراس ۾ بدلجي رهي هئي، نسيم انور اسانکي پنهنجي ايڊريس ڏني ۽ وري ملڻ جو واعدو ڪري اختر کي وٺي ويئي.

هاڻي منهنجي لاءِ ڇا رهيو؟ بنگلو کائڻ پي آيو، مونکان کائڻ پيئڻ اڳيئي وسريل هو، هاڻي تڙپڻ جي به فرصت ملي ويئي هئي. ڏينهن ۽ رات بيتابي ۽ بيقراري، نه ڪم آجهي نه ڪار. هونئن ته رات بستري تي پاسا ورائڻ ۾ گذرندي هئي ۽ هاڻي ته بسترو به باه مثل لڳندو هو. ساري رات بنگلي ۾ پيئي ڦرندي هيس ۽ چڙندي هيس، "يا خدا هي ڇا ٿي ويو. تو هي مون سان ڪهڙو قهر ڪيو. ڇا هن ظالم لاءِ دنيا ۾ مان ئي هڪ عورت هيس، ڇا دنيا ۾ ٻيون عورتون

ڪونہ آهن؟“ منهنجي زندگيءَ ۾ ڪيڏيون نہ بهارون هيون ۽ هاڻي هي خزائون! هيءَ ويران حياتي ڪيئن گذاري سگهبي، موںکي ممي ڪري ڪير پڪاريندو، ممي لفظ ٻڌڻ لاءِ ”ڪن“ حيران ۽ پريشان هئا، ذهن رات آهون ۽ دانهون هيون.

ٻچڙن بنا بي نور ۽ رنجور حياتيءَ کان موت بهتر، مان غمگين نظر پڙهندي هيس ۽ انجو پنهنجي زندگيءَ تي اطلاق محسوس ڪري روئندي رهندي هيس ۽ پٿرين سان سر ٽڪرائيندي رهندي هيس. اونداه ۾ روشنيءَ جو هڪ هلڪو ڪرڻو مهيا ٿيو هو سو پنهنجو نہ رهيو، هاڻي سراسر اونداه ئي اونداه هئي. رشيد منهنجي ٻهلائڻ جي ڪوشش ڪندو رهيو، پر جنهنجي دنيا ويران ٿي چڪي هجي تنهنکي قرار ڪيئن اچي. جڏهن بيبي سعيده کي ڪير پيارڻ جي مهل، ايندي هئي، تہ منهنجا گيچ ڳري پوندا هئا. اسڪول جي بس موٽڻ کانپوءِ جڏهن در اڳيان گذرندي هئي تہ بيخياليءَ ۾ در تي اچي بيهندي هيس، سعيد کي نہ ايندو ڏسي هيانو ڦاٽڻ لڳندو هو.

وقت گذرندو رهيو، باد سموم گهلندي رهي ۽ مان ڳرندي رهيس، هڪ ڏينهن خيال آيو مسز انور سان ملي اچان ۽ اختر کي ڏسي اچان من منهنجي روح کي ڪجهه سڪون نصيب ٿئي. مان نسيم انور جي ڏنل ايڊريس تي آيس، ڏٺم تہ هڪ ننڍڙو گهر هو جنهنکي ٻاهران ڇڳو رنگ وغيره ڏنل هو. در جي ٻاهران بہ ٽي ڏاڪا هئا ۽ مٿين ڏاڪي تي اختر ويٺو هو، ٻئي هٿ منهن کي ٻنهي پاسن کان ڏيئي، ٺونٺيون گوڏن تي رکي، اداس ۽ ملول. سندس پر ۾ هڪ ننڍڙو ڪتڙو ويٺو هو.

ٽپهري ٿي رهي هئي، اختر موںکي سڃاتو ۽ ڏسي مرڪيو. منهنجي ماءُ ممتا ڪري، لوڏو اچي ويو، مون وڏي ڪيس پيار ڪيو ۽ ماڻس جو پڇيو. ٻڌايائين تہ: گهمڻ ويئي آهي، گهر ۾ رڳو هڪ نوڪر هو، جنهنجي رحم ۽ ڪرم تي هو اختر کي اڪيلو ڇڏي ويئي هئي. اختر ڪتڙي کي هنج ۾ کڻي موںکي اندروني هليو ۽ وڃي ويهاسين، مان هن سان ڳالهائيندي رهيس. ڪافي رات گذري چڪي هئي پر نسيم انور واپس نہ آئي، مون نوڪر کان پڇيو، ”بيگم صاحبہ روز گهمڻ ويندي آهي ڇا؟“

”ها، روز ويندي آهي.“

”هو روز ايترو دير سان موٽندي آهي ڇا؟“

”نه ڪڏهن دير سان ايندي آهي ۽ ڪڏهن سويل ئي موٽي ايندي آهي.“

”هوءَ ڪنهن سان گهمڻ ويندي آهي؟“

نوڪر ڪو جواب نه ڏنو، چپ چاپ هيٺ ڏسندو رهيو. شايد اهو ٻڌائڻ هن مناسب نه سمجهيو. منهنجي ماتا تڙپي اٿي. هاءِ، هيڏڙو نديو ٻار ۽ تنها نوڪر سان گڏ! هيڏي عمر ۾ هيءَ مغمومي ۽ محرومي، سندس ڇهري تي ڪا خوشيءَ جي لهر ڪانه هئي. فقط رکي رکي ڪنڙي ڪي پيار پئي ڪيائين. مان سمجهي ويس ته هو خاموش ڇو ٿو رهندو هو ۽ سندس طبع مان مايوسي ڇو ٽِٻڪي رهي هئي.

مون خيال ڪيو ته ڪچن ۾ وڃي اختر جي لاءِ ڪجهه ناهي ڪيس ڪارائي پوءِ وڃان. ڪچن ۾ ويس، ڪجهه به کائڻ پيئڻ لاءِ سيڙتو وغيره نه هو. فقط شراب جون خالي بوتلون بي ترتيبيءَ سان پکڙيل هيون. مان ٻاهر ڪمري ۾ آيس ته ٻاهريون در کليو ۽ نسيم انور اندر آئي. مونکي ڏسي حيرت ۾ پئجي ويئي. مون کيس ٻڌايو ته: مان ٽپهريءَ جو آئي هيس ۽ کيس چيم ته: هينئر ڏهه وڃي رهيا آهن ۽ اهو مناسب نه آهي ته نندي ٻار کي اڪيلو ڇڏي ايتري دير تائين ٻاهر رهي.

هوءَ شراب ۾ بدمست هئي ۽ شراب جي ٻوءِ جون لهرون ساري گهر ۾ پکڙجي رهيون هيون. ڳالهائڻ ۾ سندس زبان اٽڪي رهي هئي. مونکي چيائين، ”روز ٿوروئي دير سان ايندي آهيان. اڄ ضروري ڪم هو جنهنڪري ڪجهه دير ٿي ويئي.“ پوءِ مان کانئس موڪلائي، اختر جي کيس پارت ڪري گهر واپس آيس.

ٻئي ڏينهن مان اختر لاءِ بازار مان هڪ ڪيڪ ۽ ٻيون شيون وٺي ويس. هُو وري به پاڻوهه سان مليو. مون کيس ڪاريو پياريو، پيار ڪيو. ڪافي دير تائين وٽس ويٺس ۽ نسيم جي موٽي اچڻ کان اڳي واپس هلي آيس. هاڻي منهنجو اهو نيم ٿي ويو، جو روزانو ٽپهريءَ جو اختر سان ملندي هيس ۽ کيس ڪارائي پياري، پيار ڪري ماتا کي تسڪين ڏيندي هيس. ورنه منهنجي دنيا ته لٽجي چڪي هئي.

منهنجون آسون ۽ اُميدون برباد ٿي چڪيون هيون. زندگي روح جي ونڊي ڪان سواءِ ڪجهه نه هئي. هڪ روشنيءَ جو ڪرڻو هو، جنهنکي پنهنجي هٿن سان جهلڻ جي ڪوشش ڪري رهي هيس، ۽ واءِ ناڪامي، اهو ڪرڻو به پنهنجو نه هو.... اِنهيءَ هوندي به بهرصورت اِنهيءَ هوائي خوشيءَ کي پنهنجائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هيس. هر روز واپسيءَ تي رشيد کي احوال ڏيندي هيس ۽ هو به اهو ڏسي ته منهنجي لاءِ زندگيءَ ۾ ڪا دلچسپي پيدا ٿي آهي ۽ منهنجي عارضي ۽ هلڪي خوشيءَ لاءِ ڪو سبب پيدا ٿيو آهي، خوش ٿيندو هو.

ٻن ٽن ڏينهن کان منهنجي خيالات ۾ تلاطم پيدا ٿي ويو. مون سوچيو ته: هيئن رج پنيان ڪيترو ڏوڙندي رهندس. پنهنجي هاج هٿن سان وڃائي ويٺي هيس. آپريشن بعد مان ان سُنڌ زمين وانگر هيس جنهن ۾ وري ڪنهن نسلي ڦٽڻ جي اُميد نه هجي، ۽ هي ٻوٽو به پرائي باغ جو آهي، جو ڪڏهن به منهنجو ٿي نٿو سگهي. هڪ ڏينهن صبح کان وٺي جذبات ۾ هيجان هو، سوچي رهي هيس ته نسيم کي پٽ جو ڪو به خيال نه آهي، کيس گهمڻ ڦرڻ کان فرصت نه آهي، ۽ اختر سارو ڏينهن تنها گذاري ٿو، هنجي ماءُ هوندي به هڪ يتيم واري زندگي بسر ٿي رهي آهي. هنکي اهي خوشيون مهيا نه آهن جي هڪ ٻار کي ماءُ کان حاصل ٿين. سندس ماءُ جي بي راه روي ڪري پاڙي وارا به اختر ۾ ڪا دلچسپي ڪونه ٿا وٺن. هو پيار ۽ حفاظت کان محروم ماحول ۾ پلجي رهيو آهي، ۽ مان اختر تي حد کان وڌيڪ پيار نڇائي رهي هيس. هو مونکي پيارو ٿي چڪو هو ۽ اولاد وانگر ساه ۾ سمائي رهيو هو. جذبات ۽ خيالات ۾ سارو ڏينهن طوفان هو. مون دل ۾ فيصلو ڪيو ته نيڪ آهي، اڄين ٿي ڪرڻ گهرجي.

ٽيهريءَ جو جيڪا رقم مون وٽ مهيا هئي، اها ڪنبر ۽ ڪپڙن جي بيگ ناهي، ٽيڪسي ڪري اختر وٽ آيس. ٽيڪسي بيهاري ڏٺم ته اختر ڏاڪي تي ويٺي روئي رهيو هو. پرسان ڪتو زخمي حالت ۾ مئل پيو هو. منهنجي پڇڻ تي ٻڌايائين ته: ڪالهه کان وٺي سندس ماءُ واپس نه آئي آهي ۽ ڪجهه وقت اڳ سندس ڪتڙو

ڪار هيئان اچي ڇپيائجي سري ويو آهي. مون هنجا ڳوڙها اگهيا. کيس بيحد پيار ڪيو. آخر دل جهلي آهستي آهستي کيس چيم، ”اختر، تنهنجي ماءُ توکي ڇڏي الائي ڪيڏانهن هلي ويئي آهي ۽ الائي ڪڏهن موٽي. تون مون سان هلندين؟“

”ڪيڏانهن؟“ پڇيائين.

”تمام پري. توکي گهمائڻ وٺي هلندس، توکي ڪتڙو به وٺي ڏيندس.“

هن هلڻ جي هامي ڀري. مون اندر وڃي تڙ تڪڙ ۾ سندس ڪپڙن جو اٽيچي کيس ناهيو. کيس ٽيڪسيءَ ۾ چاڙهي اسٽيشن وٺي آيس. صفدر آباد جون ٽڪيٽون وٺي گاڏيءَ ۾ چڙهي، صفدر آباد پهتاسين. هڪ ڏينهن لاءِ هوٽل ۾ رهياسين. ٻئي ڏينهن شهر ۾ هڪ ننڍڙو فليٽ وٺي ان ۾ رهايوماڻس. ٻه ٽي ڏينهن مون اختر کي خوب سير ڪرايو ۽ وندرايو. پيسا ختم ٿي رهيا هئا. واپس موٽڻ لاءِ منهنجي دل نٿي چاهيو. خوشيءَ جو حصو جو چوريءَ حاصل ڪيو هئم سو ڪسائڻ نٿي چاهيم ۽ نه وري رشيد کي منهن ڏيکارڻ ٿي چاهيم. روز اخبار ڏسندي هيس ته متان نسيم انور پنهنجي پٽ جي اغوا بنسبت ڪا رپورٽ داخل ڪئي هجي. نوڪريءَ جي تلاش لاءِ صبح جو نڪري ويندي هيس پر اختر جي تنهائيءَ جو خيال ڪري جلد واپس موٽي ايندي هيس. اختر ڊوڙي اچي مونکي چنبڙندو هو، ”ممي، منهنجي لاءِ ڪتڙو آنديءَ؟“

اختر مونکي ممي چوڻ شروع ڪيو هو. جڏهن وقت مونکي ممي چوندو هو، مان ائين محسوس ڪندي هيس، ڄڻ هن ٻنهي هٿن سان منهنجي هيانو- کي ڪٽي جهليو آهي. منهنجي ماما تڙپي اٿندي هئي. مان ساري ماما هن مٿان نڇاور ڪرڻ لڳس.

پيسا ٿورا بچيا هئا. ڪتو خريد نه ٿي ڪري سگهيس. آخر گاڏي پيتي جو به خيال ڪرڻو هو. شهر جي ٻاهران حبيب آباد ڪالوني هئي، جنهن ۾ اميرن ۽ آفيسرن جا بنگلا هئا. انهن بنگلن جي ٻاهران ڦرڻ لڳس ته من انهن جو ڪو ڪتڙو هٿ اچي وڃي. هڪ ڏينهن تاڪ منجهند جو هڪ بنگلي جي باغيچي ۾ هڪ ڪتڙو ٻڌل ڏٺم. چوڌ طرف نهاريم، ڪو ڪونه هو. بنگلي جا در به بند هئا، ٻاهريان ڦاٽڪ به بند هئا. ماءُ ممتا جي مار سبب چوري ڪرڻ لاءِ تيار

ٿي ويس. آهستي سان ڏاڪڻ ڪولي اندر ويس. ڪتڙو ڇوڙي هنج ۾ ڪٽي واپس آيس ۽ پيدل اچي فليٽ ۾ پهچي، ڪتو اختر کي ڏنم. اختر ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ڪتڙي سان کيڏڻ لڳو. ڪتڙو تيز طبع ٿي نظر آيو. اختر سان نه پئي نهيو، شام جو راند ڪندي کيس چڪ هڻي ڪڍيائين. ٻئي ڏينهن ڏٺم ته اختر کي ڪجهه حرارت هئي. مان کيس ڇڏي نوڪريءَ جي تلاش ۾ نڪتس. ناڪام واپس آيس ۽ اخبار به وٺيو آيس. ڏٺم ته اختر کي سخت بخار هو. منهن ڏاڍو ڳاڙهو ۽ لڳ تتل، ستو پيو هو. ڪتڙو فليٽ ۾ پئي ڦريو. اختر لاءِ رب- تيار ڪري کيس چمچي سان ڪارايم. پوءِ اخبار پڙهڻ ويٺس. اختر جي اغوا بنسبت خاموشي هئي، هڪ اطلاع تي منهنجون اکيون ڄمي ويون. اطلاع جي چوگرد ڳاڙهو حاشيو هو. لکيل هو: 'خبردار، ڪالهه حبيب آباد جي بنگلي ڪاشانهءِ قمر جي باغيچي ۾ ٻڌل ڪتو ڪو شخص چورائي ويو آهي. ڪتي هڪ ڏينهن اڳ ڪنهن کي چڪ پاتو آهي، انديشو آهي ته ڪتو چريو آهي ۽ انهيءَ ڪري ٻڌو ويو هو. هي انهيءَ چور لاءِ اطلاع آهي ته ڪتي ڪان خيال رکي- مالڪ'

منهنجون اکيون نڪري آيون. ساڪت ۽ جامد اختر ڏانهن تڪيندي رهيس. اُف - خدايا - هي ڇا ٿي ويو. نامحروميءَ بعد جا خوشي حاصل ٿي هئي، سا به کسجي رهي هئي. اختر سخت بخار ۾ مبتلا هو. غنودگيءَ ۾ ٻڪي رهيو هو. مون ويجهو وڃي ٻڌڻ جي ڪوشش ڪئي. "ممي.... ممي." هو ڇئي رهيو هو. مون تڙپي کيس ڀاڪر ۾ کنيو.

"منهنجا چنڊ، منهنجا لال." مان روئڻ لڳس، منهنجي ڳوڙهن سان هنجو منهن آلو ٿي ويو. هن اکيون کولي مونکي ڏٺو. چيائين، "ممي." مون هنکي پيار ڪيو. هن اکيون بند ڪري ڇڏيون. مان کيس هنج ۾ کنيو ويٺي رهيس. بخار شدت اختيار ڪري چڪو هو. اختر بيهوشيءَ ۾ هر ـ هر تڙپي منهنجي هنج مان ٻاهر نڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. مون هنکي ساري رات ائين ئي هنج- ۾ کنيو، ويهي گذاري ۽ انديشا پڪي صورت اختيار ڪري رهيا هئا. ذري ذري دعائون پئي گهريم، "الله سائين، ائين نه ڪجانءِ. منهنجا مولا منهنجي آخري خوشي مونکان نه کسجانءِ. خدايا! منهنجي تمنائن

جو خون نہ ڪجانءِ. رحم منهنجا رب، رحم.“ ساري رات روئندي رهيس. صبح جو اختر کي ڪجهه آرام آيو ۽ کيس ننډ آئي. سندس جسم تي ڪجهه داڻا نڪري رهيا هئا. مان ڊڄي ويس، مان آئي اختر لاءِ ڪير وٺڻ لاءِ ٻاهر ويس. ڪير وٺي آيس ۽ گرم ڪري کيس پياريم. مون سوچيو تہ: جنهن شيءِ منهنجي خوشي برباد ڪئي آهي، تنهنکي هن گهر ۾ رهڻ نہ گهرجي. مون ڪتڙو کنيو، رڪشا ۾ چڙهي حبيب آباد آيس. ڪاشانءِ قمر جي ٻاهران ڪتڙي کي ڇڏي ڏنم ۽ هو ڊوڙي بنگلي جي ڦاٽڪ اندر هليو ويو. مان واپس آيس. سارو ڏينهن مونکي ڪجهه نٿي سجهيو، اکين اڳيان اونده هئي. گهر ۾ پي ڦريس ۽ اختر کي ٻخار ۾ پئي پيار ڪيم. ٻي رات بہ جاڳندي گذاريم. نہ ڪجهه کاڌم ۽ نہ پيتم. اهوئي خيال هو تہ خدا خير ڪري ۽ منهنجو اختر بري نتيجي کان بچي پوي. ٽئي ڏينهن کاڌي لاءِ گهر ۾ ڪجهه نہ هو. ٻاهر نڪتس، اختر لاءِ ڪير ورتم، اخبار خريد ڪيم. اخبار تي هلندي نظر ڊوڙايم. هڪ ننڍو اشتهار ڏٺم، لکيل هو: ’رقيہ، تون جتي هجين هڪدم موٽي اچ. تو جيڪي ڪيو آهي، ان لاءِ توکان ڪجهه بہ نہ پڇيو ويندو. تون اچ يا مونکي اطلاع ڪر جلدي. تنهنجو رشيد.‘ ٻيو بہ اشتهار شايع ٿيل پڙهيم: ’اطلاع، ڪاشانءِ قمر مان چوري ٿيل ڪتي بنسبت معلوم هجي تہ ڪتو ڪو شخص واپس ڇڏي ويو آهي ۽ ڪتي جي چڪ کي چوٿون ڏينهن ٿي چڪو آهي. ڊاڪٽري معائني مان معلوم ٿيو آهي تہ ڪتو چيتو نہ آهي. هي چوري ڪندڙ شخص جي تسلي لاءِ شايع ڪجي ٿو — مالڪ.‘

مان خوشيءَ جي جذبات ۾ ڏڪي رهي هيس. لڙڪ لڳاتار وهڻ لڳا. مان هڪ دڪان تان پنهنجي آخري پونجي خرچ ڪري رشيد لاءِ ٽرنڪ ڪال بوڪ ڪيو. دڪان جو مالڪ مونکي حيرت مان ڏسي رهيو هو. مان مسلسل روئي رهي هيس. مونکي ڪال مليو. مون رشيد کي ٻڌايو تہ مان ڪٿي آهيان ۽ کيس پنهنجي ايڊريس ٻڌائي. مون پڇيو، ”رشيد. اختر لاءِ نسيم ڪا رپورٽ نہ ڪئي آهي؟“

”نہ رقيہ، هوءَ تنهنجي غائب ٿيڻ جي ٻئي ڏينهن آئي ۽ اختر

جي غائب ٿيڻ جو ٻڌايائين. مون ٻه ڪيس تنهنجي غائب ٿي وڃڻ جو ٻڌايو. هو ٿورو مطمئن ٿي ۽ چياءِ ته: اختر جي رقم وٽ آهي ته سلامت آهي، مونکي ڪو فڪر ڪونهي. ۽ هلي ويئي. ڪالهه پوليس فون ڪيو ته مسز نسيم انور نشي جي حالت ۾ ڪار جو ايڪسيڊنٽ ڪيو ۽ پاڻ مري ويئي. مون سندس ڪفن - دفن جو انتظام ڪيو. ويچاريءَ جو دنيا ۾ ٻيو ڪير نه آهي. ۽ رات جو تنهنجي لاءِ اشتهار ڏنم. تون اِتي ترس، مان هڪدم ٿو اچان."

مان خوش خوش گهر موٽي آيس. اختر کي اڃا بخار هو. پر مونکي تسلي هئي ته بخار ڪٿي جي چڪ سبب ڏاهي. مان رشيد جو جو انتظار ڪرڻ لڳس، آخر انتظار ختم ٿيو. رشيد پنهنجي ڪار ۾ پهتو. سائس گڏ منهنجي سس به هئي. سندس ڪنڌ جهڪيل هو. غرور ۽ رعونت موڪلائي ويا هئس. رشيد ۽ مان ٻئي ڊوڙي هڪ ٻئي کي چنبڙيا سين. بيگم صاحبه وڏي اچي اختر کي پيار ڪيو. بخار ۽ داڻا ڏسي چياءِ، "رقيه، اختر کي ته لاڪڙو نڪتو آهي پر فڪر نه ڪر، داڻن موٽ کاڌي آهي، جلدئي چاڪ ٿي ويندو."

مون شڪر جو ساهه کنيو. چيم، "منهنجا مولا تو رحم ڪيو."

اسان ڪار ۾ گهر واپس آياسين. ٻئي ڏينهن اختر جي وارثي ۽ حفاظت بنسبت ڪاغذ ٺهراياسين. جنهنکي مون فقط خوشيءَ جو هلڪو ڪرڻو پئي سمجهيو، سو منهنجي گهر جو چراغ ۽ منهنجي زندگيءَ جو ثمر بڻيو. رچ منهنجي لاءِ آبِ حيات ثابت ٿي. ڪاغذن سميت گهر موٽياسين.

اختر جو بخار ختم ٿي چڪو هو. هو ڊوڙي "ممي، ممي" ڪندو اچي منهنجي ڳل لڳو.

"منهنجا لال، منهنجي زندگي، منهنجا چنڊ، منهنجي روشني."

مان چوندي رهيس ۽ اختر کي پيار ڪندي رهيس. اهائي ته منهنجي زندگي بچي هئي. هاڻي اختر ئي ته منهنجي اکين جو نُور هو.

رشيد پڻ ۾ بيٺي مرڪي رهيو هو.

اسان ڪڏهن به اختر کي نه ٻڌايو ته سندس ماءُ نسيم انور زنده نه آهي، ۽ نه وري هن ڪڏهن هن بابت پڇيو.

مدد علي سنڌي

ويا گذري ڏينهڙا

مان ڳوٺ اٽڪل ويهن سالن کانپوءِ ويو هوس. ورهاڱي کانپوءِ ڳوٺ جي آبادي گهٽجي وڃڻ ۽ ڪاروبار ختم ٿيڻ ڪري اسان وڃي شهر ۾ وينا هئاسين. عرصو گذري ويو هو پر ڳوٺ وڃڻ نه ٿيو هو. ڪجهه عرصي کان ڳوٺ جي ياد ستائي رهي هئي، ان ارادي سان وري ڳوٺ ڏسڻ لاءِ ويس.

ڳوٺ گهٽي پاڳي ختم ٿي ويو هو. اٽڪل چاليهه کن گهر ان ڳوٺ کي اڃا به آباد ڪيو وينا هئا. ڳوٺ جي گهٽين مان لنگهندي، جڏهن آءٌ فقير نارو مل جي اوتاري وٽان اچي لنگهيس، ته مونکي بي اختيار فقير نارو مل ياد اچي ويو. فقير نارو مل سدائين گيڙو ڪپڙا پايو هن اوتاري ۾ ويٺو هوندو هو، سندس اوتارو گهڻو ڪري ماڻهن سان ڀريو پيو هوندو هو. فقير راڳ ڳائڻ جو ته ماهر هوندو هو ، سندس اوتاري مان سدائين يڪتاري ۽ ڪرتال جو آواز پيو ايندو هو. جتي ماڻهن جو ميڙ لڳو پيو هوندو هو، اتي خاموشي ۽ ويراني ڏسي دل ڀرجي آئي. جايون ته ساڳيون هيون، پر اهي ساڳيا انسان، جيڪي اِهي محفلون آباد ڪيو وينا هئا، سي نه هئا. جنهن هنڌان سدائين فقير جو درد ڀريو آواز پيو ايندو هو، اتي اڄ سُڄ- واڪا ڪري رهي هئي. اوتارو پوين پساهن ۾ هو، پر اهو وڻ ۽ قبر ساڳي حالت ۾ هئا، جتي فقير اونهاري ۾ ويهندو هو. فقير جي اوتاري کان ٿورو اسانجي جاءِ ۽ اوطاق هوندي هئي. اها جاءِ ۽ اوطاق به زبون حالت ۾ هئي. مون سوچيو ته: ڇا هي ساڳيا هنڌ آهن، جتي ڪڏهن رونق هوندي هئي؟ ڇا هي ساڳيون جايون آهن، جتي مٺڙا انسان رهندا هئا. جن جون مٺيون ڳالهيون ٻڌي دل پئي خوش ٿيندي هئي. اڄ اهي ماڻهو ڪيڏانهن ويا هليا؟ اهي محفلون اڄ ڇو خاموش آهن؟ منهنجي اکين ۾ ڳوڙها تري آيا. مونکي شاه جو شعر

ياد پيو، ’ھنڌ اھي ئي ماڳ، پر جت نہ -پسان جوءِ ۾.‘ مون وري فقير جي اوتاري ڏانھن ڏٺو.

مونکي راڳ ٻڌڻ جو شروع کانوٺي شوق ھوندو ھو. مان پنھنجو اِھو شوق وچي فقير جي اوتاري مان پورو ڪندو ھوس. فقير جو آواز ڇا ھو؟ ۽ ان ۾ ڪھڙا راز سمايل ھئا، سا مونکي خبر آھي. فقير جي راڳ جي محفل سدائين شام جو ٿيندي ھئي. جنھن ۾ آءٌ روز وڃي شريڪ ٿيندو ھوس. جڏھن فقير ڳائڻ شروع ڪندو ھو، تہ ماحول تي وجد طاري ٿي ويندو ھو. فقير جي محفل رات جو نائين ڏھين تائين پئي ھلندي ھئي، محفل ختم ٿيڻ کانپوءِ ھرڪو وڃي گھر سمھندو ھو، پر فقير کي ننڊ ڪٿي؟ فقير جو اصل ڳائڻ تہ پوءِ شروع ٿيندو ھو. اسانجو گھر اتان ويجھو ھو، آءٌ فقير جو آواز صاف پيو بستري تي ٻڌندو ھوس. اڌ رات جو وقت، وري فقير جو درديلو آواز، بس پوءِ تہ ويڌن مچي ويندي ھئي. اڄ بہ جڏھين مونکي اِھو آواز ياد ايندو آھي، تہ اکين مان پاڻي وھي ايندو آھي. فقير اڌ رات جو جيڪي ڪافيون ڳائيندو ھو، تن مان ’روئندي عمر نباھي، يار دي خبر نہ ڪا آئي‘ ۽ ٻي ’ڏھين يار ملندا، ڏھين موت آوندي‘ مونکي اڃا بہ ياد آھن. فقير جي ڏکايل آواز ۾ اِھي ڪافيون، اونداھيءَ جو سينو ڦاڙي، سڄي ماحول تي ڇانئجي وينديون ھيون. فقير اصل ڪٿي جو وينل ھو، سا ڪنھنکي بہ خبر نہ ھئي. پر چوندا ھئا تہ فقير ھڪ وڏي شاھوڪار سيٺ جو پٽ ھو. ھڪ دفعي پاڻ ھڪ مسلمان ڇوڪريءَ تي عاشق ٿي پيو، ۽ انجي پٺيان اصل چريو ٿي پيو. ايتري قدر جو ھن ڇوڪريءَ جي مائٽن کي چيو تہ: آءٌ مسلمان ٿيڻ لاءِ تيار آھيان. پر ڇوڪريءَ جي مائٽن سندس اِھا ڳالھہ نہ مڃي. چيائون، ”تون ڪئي مسلمان ٿين، پر تون مسلمان ٿي ڪري اسانجي ذات مان تہ ڪونہ ٿي پوندين؟ اسان سڱ فقط پنھنجي ذات وارن ۾ ڪندا آھيون.“

فقير ان ھوندي بہ نہ مڙيو. ھو وري بہ ساڳيا چڪر ڪاٽڻ لڳو. جڏھين ڇوڪري کوھہ تي پاڻي ڀرڻ ويندي ھئي، تہ ھيءُ بہ پريان بيھي ھُنکي ڏسندو ھو. بس ائين ئي پريان انکي ڏسندو رھندو

هو. ڇوڪريءَ جي ماڻن فقير کي گهڻيون مارون ڪيون، پر فقير نه مڙيو. ڇوڪريءَ جي ماڻن ڇوڪريءَ جو ٻاهر نڪرڻ بند ڪري ڇڏيو، پر ڇوڪريءَ کي به خبر ناهي ڇو فقير سان همدردي ٿي ويئي هئي. هوءَ به ڪڏهين ڪڏهين هُنکي مُنهڙو پئي ڏيکاريندي هئي. ڇوڪريءَ جي ماڻن کي ڪا غلط خبر پئي. سو هڪ دفعو ڇوڪري جيئن در تان بيهي فقير کي ڏسي رهي هئي، سندس پيءُ اچي ڪهاڙيءَ جو ڌڪ هنيو. ڇوڪري اتيئي اُٿ مري ويئي. فقير اهو منظر ڏسي بيهوش ٿي ڪري پيو. فقير کي ماڻهن کڻي وڃي سندس جاءِ ۾ وڌو، جڏهين فقير هوش ۾ آيو ته ڪپڙا ڦاڙي رڙيون ڪندو ان جاءِ ڏانهن ڀڳو، جت ڇوڪريءَ جو خون تيل هو. پاڻ آها مٽي جنهنکي ڇوڪريءَ جي -رت- ڳاڙهو ڪري ڇڏيو هو، آها مٽي کڻي، ڪڏهين روئڻ ۽ ڪڏهين کلڻ لڳو. فقير جو پيءُ کيس وٺڻ آيو. پاڻ پٽس جو بوڇڻ ڦري، آها مٽي ٻڌي ويهي رهيو. پٽس کيس زوريءَ کڻائي گهر ويو، پر فقير کي سڪ نه آيو. آخر اتان ڀڄي اچي هين ڳوٺ ۾ اهو اوتارو ناهي ويهي رهيو. اتي هڪ وڻ هيٺان آها مٽي پوري، اتي هڪ قبر ناهي ڇڏيائين. ان قبر جي چوڌاري نازبو پوکي ڇڏي هئائين، جنهن مان صبح ۽ شام، نازبو پٽي پيو قبر تي وجهندو هو. هيءُ هو فقير جو داستان جنهنکي ٻڌي مون روئي ڏنو هو. مونکي فقير پاڻيندو به ڏاڍو هو. سندس پيار پريل ڳالهائڻ سان دل ٺري پوندي هئي.

مونکي فقير جي وڃڻ واري رات به ياد آهي. ملڪ ۾ ورهاڱي جي ڪري گوڙ متو پيو هو، اسانجي ڳوٺ جا سڀ واڻيا ويا هليا هئا. فقير نه وڃي ها، پر فقير هڪ واقعي جي ڪري وڃڻ لڳو. مونکي آهو واقعو به ياد آهي. حسب- معمول فقير رات جي وقت جيئن ئي ڳائي رهيو هو، ته ڳوٺ جي زميندار جو پٽ جيڪو نئون هت آيل هو، تنهن اچي کيس چيو، ”اڙي فقير، هيءُ رات جو وقت ماڻهن جي سمهڻ جو آهي، نه ڪي تنهنجي ڳائڻ جو. بند ڪر ڳائڻ.“

گوڙ تي اسين به ويا هئاسين. ڇوڪرو کيس چئي رهيو هو،

”هن ڳوٺ ۾ رهڻ اٿئي ته هيءَ موالين جي محفل بند ڪر، نه ته هليو وڃ پنهنجي ملڪ هندستان.“ فقير کان چرڪ نڪري ويو. پاڻ کيس چيائين، ”ننڍڙا، منهنجو ملڪ ته هيءُ آهي، ٻيو وري منهنجو ملڪ ڪهڙو؟“

چوڪر چيس، ”اڙي بس ڪر. تون ڪافر آهين، توهان لاءِ هت ڪا جاءِ نه آهي. هيءُ پاڪ ملڪ آهي.“

فقير جي چهري تان رونق لهي ويئي. فقير چپ چاپ پنهنجو ڪتارو کڻي هليو، مون اڳتي وڌي چيومانس، ”فقير صاحب نه وڃو. هي ڳوٺ اوهانجي دم سان آباد آهي. اوهين ويندا هليا ته هي ڳوٺ ويران ٿي ويندو.“ فقير مرڪي مون ڏانهن ڏسي چيو هو، ”ٻچا، منهنجو ڳانڍاپو هاڻي هتي جي ماڻهن کي نٿو وڻي نه؟ باقي آءٌ، سو آءٌ ته آهيان ڪافر! هاڻي تنهنجي ملڪ ۾ منهنجي لاءِ ڪا به جڳهه نه آهي. چڙي ڏي ته وڃان ڪافرن وٽ.“ پوءِ مونکان پاڪر پائي موڪلايو هئائين. پر مون کيس ان رات زوريءَ پاڻ وٽ هلي رهايو هو.

ٻئي ڏينهن پاڻ مونکي چيائين، ”ابا، هاڻي اسانجي وڃڻ جو بندوبست ڪري ڏي.“ مون کيس گهڻو روڪيو، پر پاڻ چيائين، ”نه ٻچا، هاڻي اسان هت نه رهي سگهنداسين.“ مان خاموش ٿي ويس.

پوءِ مان ۽ فقير صاحب پير واري اسٽيشن تي آياسين. مون فقير کان پڇيو، ”ڪهڙي شهر ويندا؟“

چيائين، ”ابا، جوڌپور يا ان پاسي جي ڪنهن اهڙي اسٽيشن، جا منهنجي ملڪ جي ويجهو هجي. من اتي مونکي هن ملڪ جون موتيل هوائون ته لڳن.“

مون مٺ ڪري کيس جوڌپور جي ٽڪيٽ وٺي ڏني. پاڻ راجا واري ريل ۾ چڙهي ويٺو، جڏهين گاڏي چرڻي رهي هئي ته مون بي اختيار روئي ڏنو هو. پاڻ مرڪي چيو هئائين، ”پٽ، زندگيءَ ۾ ياد ڪڏهين نه ڪڏهين ضرور ملنداسين. هيءَ جدائي سدائين جي نه آهي.“

ايتري ۾ گاڏي آهستي آهستي پليٽ فارم تان هلڻ لڳي. مان ريل کي ان وقت تائين ڏسندو رهيس، جيستائين گاڏي منهنجي نظرن

ڪان ڳم نه ٿي وئي.

اهو ڏينهن منهنجي لاءِ عجيب هو. ڳوٺ ويران ويران ٿي لڳو، ۽ پوءِ اسين ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ ڳوٺ ڇڏي ويا هليا هئاسين.

سوچ جو سلسلو ڏنو، ڳوڙها منهنجي اکين مان وهي نڪتا هئا. مونکي ائين محسوس ٿيو ڄڻ فقير ڳائي رهيو آهي. مان وڏيڪ فقير جي اوتاري وٽ بيهي نه سگهيس، اڇي پنهنجي جيپ ۾ چڙهي ويٺس، ۽ شهر ڏانهن روانو ٿي ويس. پر فقير جي اواز جو پڙلاءُ ان وقت، ويهن سالن جي عرصي ڪانپوءِ به، منهنجي ڪنن ۾ گونجي رهيو هو. مون سوچيو، شاه سچ چيو آهي ته:

'مٿي تر رهي ويا گذاري ڏينهڙا،
وٽان تن نه آئيو ڪو پنهوارن پهي،
ويا سي وهي، جنب گذاريم جن سين.'

سٺيون عادتون

— ڪپتان مهتا، ڪپتان هرلي جي سخت خلاف هو. جڏهن ڪيس خبر پئي ته ڪپتان هرلي ساڳئي برگيڊ ۾ پيو اچي، ته مهتا سيني کي هرلي جي خلاف ڀڙڪايو، پر هرلي اچڻ سان سيني تي سٺو اثر وڌو، لاچار ڪپتان مهتا برگيڊير جا ڪن ڀريا.

"هرلي ۾ ڪهڙي خرابي آهي؟" برگيڊير پڇيو.

"تمام گهٽيون." مهتا جواب ڏنو.

"مثال طور؟"

"جوا ڪندو آهي."

"۽؟"

"شراب پيئندو آهي."

"۽؟"

"عورتن جي پٺيان پوندو آهي."

"ڏاڍين دلچسپ عادتن جو مالڪ آهي،" برگيڊير وراڻيو،

"وڃو، ڪيس چئو ته شام جي چانهه مون سان پيئي." — **ڪرنل محمد خان**

("بجنگ آمد"، اردو ڪتاب تان ورتل)

ظفر حسن

(طنز ۽ مزاح)

ايڊيٽر ڏانهن خط

جناب ايڊيٽر صاحب

عرض ته هتي بلڪل خير آهي. اميد ته الله تعاليٰ جي فضل سان اوهان ڏانهن به خير هوندو.

احوال ته مون خيال ڪيو آهي ته مان هڪ مشهور ليکڪ ٿيان. مونکي خاطري آهي ته مان هڪ 'پيدائشي' ليکڪ آهيان. آءٌ ڪو پاڻکي پيدائشي ليکڪ چئي اوهان تي رعب وجهڻ نٿو گهران، پر مون وٽ ان جا ثبوت به آهن. آءٌ جڏهين ڪير پياڪ ٻار هوندو هوس، تڏهين ڪئين دفعا کير جي بوتل پيئڻ بدران -مس ڪيڙيءَ مان مس پي ويندو هوس. تنهن ڪانسواءِ گهر جا گهٽيئي ٽپڙ پڳم، پر اندپين پڇڻ منهنجو خاص شغل هوندو هو ۽ بابا کي ڪڏهين به صحيح سالم اندپين نصيب ڪانه ٿي. ايتري قدر جو جڏهين بابا وفات ڪري رهيو هو ۽ وصيعت لکڻ لاءِ اندپين طلب ڪيائين، ته گهر ۾ نه ته ڪا اندپين هئي (سواءِ ڏنل اندپين جي) ۽ نه ئي مس ڪيڙي- ۽ بابا ائين بنا وصيعت ڪرڻ جي الله کي پيارو ٿي ويو. اندپين ۽ مس سان منهنجي ايتري رغبت، منهنجي پيدائشي ليکڪ هئڻ جو ثبوت آهي. جڏهين مان اسڪول ۾ پڙهندو هوس، تڏهين مون هڪ ادبي چٽا پيٽيءَ ۾ هڪ مشهور نظم 'واهه ڙي تارا گول تارا، چمڪي وارا' موڪلي پنجون انعام حاصل ڪيو هو. (ادبي چٽا پيٽيءَ ۾ ڪل پنج آکاٽيون ۽ شعر آيا هئا) هن چٽا پيٽيءَ ۾ پهريون انعام نه حاصل ڪرڻ جا به سبب هئا. هڪڙو ته اهو، جو هڪ ماستر جا مون تي ڏاڍا خار هئا ۽ مس هارڻ ڪري سدائين مونکي ماريندو رهيو هو (چو جو اسڪول ۾ مس ڪيڙي پڇڻ، مس پٽ تي هارڻ، پنهنجن ۽ ٻين جي ڪپڙن تي مس هارڻ منهنجي عادت بڻجي چڪي هئي)، سو پڪ انهيءَ ماستر پاسخاطري ڪري مونکي انعام

ڪان محروم ڪيو هو. پيو سبب اهو هو، جو ڪڏهن ڪڏهن چليندي منهنجي آگر وڏيجي پئي هئي، انڪري مڙيئي اکر خراب لکجي ويا هئا، نه ته آءٌ اهو نظم سهڻي ۾ صاف اکرن ۾ لکي پهريون انعام حاصل ڪريان ها.

هن خط سان گڏ آءٌ پنهنجي ڪهاڻي موڪلي رهيو آهيان، هن ڪهاڻيءَ جي خاص ڳالهه اها آهي، جو پاڙهڪن (پڙهندڙن) کي پڙهڻ مهل سدائين اهو سوچڻو ٿو پوي ته هاڻي ڇا ٿيندو. هن پراسرار ڪهاڻيءَ جو مرڪزي خيال 'عاشق جو ميچالو عرف محبوبه جو بدلو' نالي جاسوسي ناول تان ورتل آهي. هن ڪهاڻيءَ ۾ لکڻ جي هڪ خاص اسٽائيل استعمال ڪئي ويئي آهي. اها هيءَ آهي، ته هر ڪردار جون خصوصيتون ۽ عادتون بيان ڪري سندن ڪارا ڪرڻ بدران، سڌو سنئون ڪردارن جي نالي مان خبر پوي ٿي ته ڪردار ڪهڙي قسم جو آهي. ڪهاڻيءَ جي هيروئن تمام نخري واري آهي ۽ ذري ڳالهه تي چپ لٽڪايو وجهي، ان ڪري سندس نالو ڪهاڻيءَ ۾ مس 'چپ لڙ لڙ' رکيو ويو آهي. هيرو غريب آهي پيو ڪم ڪونه اٿس، سدائين هيروئن کي حاصل ڪرڻ جي پويان لڳو پيو آهي، جا هڪ امير جي ڌيءَ آهي. انهيءَ ڪري ڪردار جي مناسبت سان هيرو جو نالو 'مسٽر چاپلوس' رکيو ويو آهي. ولين به هڪ امير ماڻهوءَ جو پٽ آهي ۽ سدائين هيرو ۽ هيروئن جي ملاقاتن ۾ رنڊڪ وجهي ٿو، انهيءَ ڪري سندس نالو 'مسٽر ٽنگ اڙائو' رکيو ويو آهي. هيروئن جي ساهيڙي سدائين هيروئن سان گڏ آهي، انڪري سندس نالو 'مس چپڪو جان' رکيو ويو ۽ مسخرو جو هيرو جو دوست آهي ۽ هيرو کي هيروئن سان ملائڻ جي بهاني غريب هيرو کي اجا به غريب ڪيو ڇڏي، انهيءَ مناسبت سان سندس نالو 'مسٽر مفت خور' رکيو ويو آهي. هيءَ ڪهاڻي سمجهو ته حقيقت جي آڌار تي لکيل آهي. ڇو جو اهو واقعو ڪٿي نه ڪٿي ضرور ٿيو هوندو، جي نه ته اهڙي واقعي جو مستقبل ۾ ٿيڻ ڏيکاريئي آهي. اميد ته اوهان هن ڪهاڻيءَ کي شايع ڪري پنهنجي رسالي جو مان وڌائيندا.

شڪرگذار

آوارهه منجرائي.

جناب آوارهہ صحرائي صاحب

اسانکي نهايت افسوس آهي جو اوهانجي موڪليل ڪهاڻي اسين شايع نٿا ڪري سگهون. اميد ته ان جو اوهانجي پيدائشي ليکڪ هئڻ تي ڪوبہ اثر نہ پوندو.

خيرانديش

ايڊيٽر

جناب ايڊيٽر صاحب

اميد ته اوهان سڀ ايڊيٽر سميت خوش هوندا. ناقابل اشاعت جو پڙهي، مان ايترو ته دل شڪسته ٿي پيس، جو خيال آيم ته باهم ڏيئي ڇڏيان (پاڻکي نہ ڪهاڻيءَ کي) پر پوءِ مون اها ڪهاڻي پنهنجي هڪ عظيم ليکڪ دوست کي ڏيکاري (عظيم ليکڪ جو خطاب منهنجو ڏنل آهي) جنهن بي انداز ڪهاڻيون، ناول ۽ شعر لکيا آهن (پر شايع ڪجهہ بہ نہ ٿيو آهي، هڪڙو تہ پبليشر نہ ملڻ ڪري ۽ ٻيو ايڊيٽرن جي دشمنيءَ ڪري.) هن منهنجي ڪهاڻي پڙهي ۽ ڏاڍي تعريف ڪئي ۽ مونکي چيائين ته هي ڪهاڻي ڪنهن سنڌس جهڙي عظيم ترين ليکڪ کان ٿوري گهٽ عظيم ليکڪ جي ئي لکيل ٿي ڏسجي (عظيم ترين ليکڪ جو خطاب پاڻ کي خود ئي ڏنل اٿس) آءُ هيءَ ڪهاڻي اوهانکي وري موڪلي رهيو آهيان. اميد ته ويجهي اشاعت ۾ شايع ڪري رسالي جي وقري کي وڌائيندا.

شڪر گذار و تابعدار

آوارهہ صحرائي

جناب آوارهہ صحرائي صاحب

اسين اوهان تي واضح ڪرڻ ٿا گهرون ته اوهانجي ڪهاڻي ڇپجڻ جي لائق بنهہ ڪانهي. انهي ڪهاڻيءَ جي ڇپجڻ جي ڪري رسالي جو وقرو رهڻ ۾ پرچي بدران رهبو في سبيل البت ضرور

ئي ويندو.

خير انديش

ايڊيٽر

جناب ايڊيٽر صاحب

آءٌ سمجهي ويو آهيان ته اوهان دراصل ملڪ جي ليکڪ نمبر ٽئين جو امتحان وٺي رهيا آهيو (پهريون نمبر ليکڪ منهنجو دوست آهي ۽ ٻيون نمبر آءٌ توهانکي ٿو ڏيان) مهرباني ڪري آڪائي جلدازجلد شايع ڪري دل ۽ دماغ کي سرور پهچايو. آنڌ مانڌ ۾ بدن ٻري رهيو آهي.

شڪر گذار، تابعدار وغيره

آوارهه صحرائي

جناب آوارهه صحرائي صاحب

اسين اهو چوڻ تي مجبور ٿي ويا آهيون ته اوهانجي ڪهاڻي، ڪهاڻي ناهي الاهي ڇا آهي. پلاٽ ۽ مرڪزي خيال ته نهيو، پر گرامر ۽ صورتخطيءَ جون اڪيچار غلطيون آهن. اسين اوهانجي ڪهاڻيءَ کي سخت ناپسند ڪريون ٿا. دل ۽ دماغ کي سرور پهچائڻ لاءِ شربت وغيره استعمال ڪريو، جو اميد ته اوهانکي ڪافي ڪان زياده فائدو ڏيندو ۽ اوهانجي دماغ جي ڍلن پرزن لاءِ پيچڪش جو ڪم ڏيندو.

خير انديش

ايڊيٽر

جناب ايڊيٽر صاحب

اميد ته اوهان، سب ايڊيٽر ۽ اسٽاف سڀ خيريت سان هوندا. اوهانجو ڳُذريل خط پڙهي مونکي اينتري ته خوشي ٿي، جو انکي ڳهٽ ٻڪڙ لاءِ ڪنهن ڏڪ جي ڳولا ۾ آهيان. اهو ڏاڍي ڏاڍو افسوس ٿيو ته منهنجي ڪهاڻي رکيو اوهانجي ناپسند ڪارڻ شايع نٿي ٿي

سگهي. در اصل رسالي جا پاڻڪ اوهانجي پسند کي سخت نا پسند ڪن ٿا، انهيءَ جو واضح ثبوت اوهانجي رسالي جي اشاعت جو معمولي تعداد آهي، جنهن ۾ رکو اوهانجي، پسند جون تحريرون شايع ٿين ٿيون. منطق جي روءِ کان اوهانجي نا پسند ڪيل شيءِ پاڻڪن کي پسند هئڻ گهرجي. انهيءَ ڪري اوهانجي سخت نا پسند ڪيل ڪهاڻي، رسالي ۾ ڇپجڻ جي سو فيصدي حقدار آهي، جا مونکي پڪ آهي ته پاڻڪ سخت پسند ڪندا. آزمائش شرط آهي. ءُ ٻي ڳالهه ته اوهان لکيو آهي ته شربت مونکي ڪافي کان زياده سرور ڏيندو، سو هن سياري جي موسم ۾ سرور نه البت نمونيا ضرور ڏيندو. ٻي ڳالهه ياد رکو ته ڪافي ته وڏي ڳالهه آهي چانهه جو درجو به ليڪ لاءِ شربت کان وڏيڪ آهي.

شڪرگذار، تابعدار وغيره وغيره

آواره صحرائي

جناب آواره صحرائي صاحب

عرض ته هن خط سان گڏ اوهانکي هڪ چيڪ ملندو. جنهن تي سوا رپئيو لکيل آهي. انهيءَ رقم کي خيرات نه سمجهندا، پر در اصل اها رقم اوهانجي ڪهاڻيءَ جو معاوضو آهي. اسان اوهانجي ڪهاڻيءَ جا جملي حق خريد ڪري چڪا آهيون. هيءَ ڪهاڻي سو فيصدي اسانجي ملڪيت آهي. جيئن ته اسان هر ان تحرير جا اسان قبول ڪندا آهيون، تنهن جو معاوضو ڏيندا آهيون، انڪري هاڻي اوهانجي ڪهاڻي قبول ڪرڻ کان پوءِ اسين اوهانجي ڪهاڻي شايع ڪريون (جو ناممڪن آهي) يا ڪهاڻيءَ کي تيلي ڏيکاريون (اها ئي واحد وات آهي) اهو سڀ اسانجي مرضيءَ تي منحصر آهي. چيڪ جي وصوليءَ جي رسيد ضرور موڪلجو. آخر ۾ اسان اوهانجي هڪ غلط فهمي دور ڪرڻ ٿا گهرون. اسان اوهانکي لکيو هو ته شربت اوهانکي ڪافي کان زياده سرور ڏيندو. انهيءَ مان اسانجي مراد پيئڻ واري ڪافي نه بلڪ ڳائڻ واري ڪافي آهي.

خير انديش

ايڊ

جناب ايڊيٽر صاحب

اميد تہ اوهان، سب ايڊيٽر، اسٽاف ۽ ڪمپازيٽر وغيره سڀ مع اهل و عيال جي خيرت سان هوندا. سوا رپئي جو چيڪ مليو. اهڙي تہ خوشي حاصل ٿي جو بيان ڪرڻ لاءِ لفظن جي ضرورت پئي ۽ ڊڪشنري ڳولڻي پيئي (ڪلاڪن جي ڳولا ڪانپوءِ ياد آير تہ مون وٽ تہ ڊڪشنري آهيئي ڪانہ!) آءٌ ملڪ جو واحد ليکڪ آهيان جنهنکي سنڌس پهرين تخليق جو معاوضو مليو آهي. هي ادبي دنيا جو هڪ رڪارڊ آهي، جو ڪير بہ پڇي ڏٺو سگهي (سواءِ ٻارن جي، جي اهڙن قسمن جون شيون اڪثر پڇندا رهندا آهن) آخر ۾ اطلاع لاءِ عرض ڪندس تہ مون پنهنجو ادبي نالو آوارھ صحرائيءَ مان ڦيرائي 'رولو بياباني' رکيو آهي. شڪرگذار، تابعدار وغيرو وغيره وغيره

رولو بياباني (اڳوڻو آوارھ صحرائي)

زمين سان محبت

— بمبئيءَ کان بصري تائين هڪ هفتي جو سفر هو، جيڪو ايڏو طويل تہ نہ هو، پر پويان ٻہ-ٽي ڏينهن تہ اسين خشڪيءَ (زمين) لاءِ پي سِڪياسين. چوڌاري طرف سمنڊ ئي سمنڊ هو. ننڍڙو جهاز هو ۽ ٿورڙا مسافر، سي بہ سپيئي مرد. لاڳيتو هڪجهڙي جون شڪلون ڏسيو ڏسيو بيزار ٿي پياسين، ۽ ڪن همسفرن جون تہ شڪلون ڏسيو اشتعال پي آيو، پرسان لنگهندا هئا تہ دل چاهيندي هئي تہ ڪٽي سمنڊ ۾ اُڇلي ڇڏجين، پر ساڳي وقت اِهو بہ خيال ٿي آيو: ٿي سگهي ٿو تہ اِهي بہ اسانجي شڪلين کان بيزار هجن ۽ اندر ئي اندر رت جا ڍُڪ پي رهيا هجن. بهرحال پنهين (اسان ۽ اُنهن) صبر جو دامن نہ ڇڏيو ۽ ظاهري رواداريءَ جو ڀرم سرِ عام نہ کليو، بلڪ نہ چاهڻ جي باوجود بہ عليڪ-سليڪ ڪندا رهياسين. نيٺ ڇهين ڏينهن، سج لهڻ کان ڪجهہ دير اڳ، هڪ شخص رڙ ڪئي، ”هو ڏسو خشڪي.“ ساري عمر خشڪيءَ تي گذاري سين، ۽ پڪ اُنهيءَ کي ڏٺو بہ هوندو، پر اُنهيءَ ڏينهن اُئين محسوس ٿيو تہ سچ پچ خشڪيءَ کي بنا ڏٺي ئي اُنهيءَ تي رهيل هئاسين. تنهنڪري بلڪل اُنهيءَ انداز سان زمين جي هن ٽڪر کي ڏسڻ شروع ڪيو سين، جيئن سرڪس ڏسندا آهيون.

— ڪرنل محمد خان ('بجنگ آمد'، اردو ڪتاب تان ورتل)

گيت
قطعو
آزاد نظم
غزل
نظم
آزاد نظم
آزاد نظم
آزاد نظم
بيت
نظم

شعر

تنوير عباسي
ذوالفقار راشدي
امداد حسيني
قمر شهباز
ارجن حاسد
هريش واسواڻي
نثار بزمي
غلام حسين رنگريز
منظور قريشي
فتاح عبد

هڪڙو شاعر

پير بخش ٻپاسي

تنوير عباسي

کهڙو ساجن ري ساڻيهه

آءٌ تہ گوري گجر منهنجو پرين ويو پرڏيهہ
جيڪو ديس انهي جو سوئي آهي منهنجو ڏيهہ
کهڙو ساجن ري ساڻيهہ

سج سوا هي گج نہ چمڪي گوري ڪيئن ڪري
پريتم ري ڪيئن مکڙو ٻهڪي ساجن شال وري
پريت جو ڪوئي انت نہ آهي پيار جو ناهي ڇيهہ
کهڙو ساجن ري ساڻيهہ

دلبر دور هليو ويو آهي ڪيئن چمڪايان چير
من ۾ پور پرينءَ جو نچندي نچندي اٿڪن پير
ڪڏهين گهار گهڙي ڪا مون سان پر پاسي ۾ ويهہ
کهڙو ساجن ري ساڻيهہ

ذوالفقار راشدي

قطعو

ڪو نہ واقف آهي منهنجي ڪرت جو،
ڪنهن نہ ڄاتو هو اسان جي ريت کي،
ناهي جن کي سُرت جو اندر ۾ پسن،
ڪير بي سُرتن کي پنهنجي دل ڏئي!

امداد حسيني

اڻڳڻ رنگ

انگ رنگ
رنگ انگ
جڳمڳ جڳمڳ جسم
تنهنجي جسم کان اڳتي آهي،
اوڻتهين جي اونداهي!

وندر

مان سڄي رات رنئو آهيان، ڪليو آهيان،
وهاڻي ڪي پري ياڪر ۾!

رات جي موت تي

اوچتو ئي اوچتو
مات جي موتي محل ۾
ڏاڍ جو پٿر لڳو
در دريون لرزي ويا
شيشو شيشو تي پڳو
ذرو ذرو تي پريو

اوچتو ئي اوچتو
سازشن جي رات پوري ٿي وئي
تارو تارو ٿي ڪيڙيو
هڪڙو هڪڙو ٿي ڇڳو
ڏس تہ پوري زور سان
ڳهنڊ سورج جو وڳو
اوچتو ئي اوچتو!

قمر شهباز

غزل

پيار پکيئڙو بنجي اڏري آيو منهنجي دوار،
آءُ پرين تون آءُ ڪٿي، ڪي ڏينهن اسان سان گهار.

ساوڻ ويندو، سپنا رهندا، يادون ڏيل ڏنگينديون،
تو ريءَ مکڙيءَ مرڪي ناهي، ساوڻ ڪي سينگار.

لهر لهر کي لک لک لوڏا، ويرون ويري آهن،
دل جي ڪشتي درياهه وچ، تنهنکي پار آڪار.

دل جون ڳالهيون، دل ئي ڄاڻي، دنيا ڀوُ ڪهڙو؟
روحن کي ڇا روڪي سگهندي ڌوکي جي ديوار.

صدين کان آ ساهه سڪايل، ڪنهن سائي جو سائل،
پير پير- ۾ پاڻي منڙا، ڪنهن پياسي کي پيار.

تارن ۾ جو تارا پاڻي، تنهنجي راهه تڪي ٿو،
تنهنجي انڌياري دنيا کي، آءُ اچي اجيار!

قمر شهباز

غزل

ڪو اونداهين ۾ گهاري ٿو، ڪو اجيالن کي ساري ٿو،
هيءَ ڌرتي تنهنجي داسي آ جو پنهنجو ڀوتو ڀاري ٿو.

ڪو محبت ساڻ مچائي ٿو، ڪو محنت ساڻ مچائي ٿو،
سو سورهيه منهنجو ساٿي آ، جو پنتي ڪين نهاري ٿو.

ڪو ٻيجل ٻنجي ٻولي ٿو ۽ سک جا سپنا گهولي ٿو،
ديس جي ڪارڻ چارڻ ٻنجي، سوريءَ کي سينگاري ٿو.

هو تارن کي ترسائي ٿو، ۽ ڪتين جا ڪر موڙي ٿو،
هو ڏاڍن کي ڏهڪائي ٿو ۽ گهوٽن ساڻ گذاري ٿو.

هو تاڙو ٻنجي ترسي ٿو، هو بادل ٻنجي برسي ٿو،
هو ساوڻ جو سنديسو آ، هو سک جي سينڌ سنواري ٿو.

هو ڏک جا ڏونگر ڏوري ٿو، هيٺن کي پار اڪاري ٿو،
هو واچوڙن جو ويري آ، هو طوفانن کي تاري ٿو.

ارجن حاسد

نظم

هر شوخ نظر ۾ ميخانا،
هر مرڪ ۾ آهن ويرانا،
هت ڪير سڃاڻي ڪنهن ڪنهن کي،
ماڻهو ئي هتان جا بيگانا!

وشواس جو هاڻي ڇا ٿيندو!
احساس جو هاڻي ڇا ٿيندو!

جيڪي به هتي دولت وارا،
سڏجن ٿا سيئي قسمت وارا،
جن دنيا کي دولت بخشي،
سي بڻجي پيا سڀ ويچارا!

وشواس جو هاڻي ڇا ٿيندو!
احساس جو هاڻي ڇا ٿيندو!

هر مرڪ مٺي آزار بڻي،
هر الفت هت لاچار بڻي،
چاهت به وڪاڻي پئسي سان،
هيءَ دنيائي بازار بڻي!

وشواس جو هاڻي ڇا ٿيندو!
احساس جو هاڻي ڇا ٿيندو!

هريش واسواڻي

نائڪائون

(١)

پريات

نئين نويلي
ڪنوار جهڙي
سينگاريل سجايل
اُفق جي سيج تي
انتظار ۾ مگهن ويٺي آهي

سهڻي سج،
جيئن ئي سندس گهونگهٽ مٿي ڪنيون
تيئن ئي، لڄ وچان
لڄ وچان لعل ٿي ويئي.

(٢)

ٻه - پهري

شانت ۽ اُداس-
پريشانيءَ ۾، پيلي ٿي
وڇوڙي جي آگ ۾ پيئي جلي
ڪنهن منڙي ياد ۾
جيئن ئي آيو ساه ڪنيائين
تيئن ئي
لُڪ جي لهر اچي ويئي.

(٣)

سنجها

ٽامي جي رنگ جهڙي
ڪيچلي ۽ نادان
الهڙ ڇوڪري
خيالن ئي خيالن ۾
جيئن ئي ڪلي
تيئن ئي آسمان ۾
سفيد ڏندن جهڙا
تارا ٽڙي آيا.

(٤)

رات

سانوري ۽ سنجيده
لاجونتي استريءَ جيان
چپ چاپ
پريتم لاءِ پيار پئي ڪري.
چنچل چنڊ
جيئن ئي ان جو مستڪ چميو
تيئن ئي سندس نيڻن مان
شبنم جا لڙڪ لڙي آيا.

نثار بزمي

شڪر

اُٿ ڇگن مان ڇيڙه ڪڍ
وهنجي، سهنجي صاف ڪر پنهنجو بدن
تيل وارن کي چنبيليءَ جو لڳائي ڏي ڦڻي
مشڪ مهڪي جان کي
ڪر اسانجي روح جو سرهو صحن
سنڌ جي راڻي اتي سينگار ڪر
تون ڳچيءَ ۾ پاءِ ڪيڻي هار هيرن جا هزار
رات ڪاريءَ جي ڳچاٽي تي وٺي
صبح جو ظاهر ستارو تي وڃو
هرڪو سنڌي پاڳ وارو تي ويو
ريشمي پهري وڳا، هٿڙن کي مينڌي لائي تون
ڳلن کي ڳاڙهاڻ لائي پاڪي ڪر پدمڻي
ڳهه ڳنا پائي ڪٺي ڪڇ ۾ دلو
ڪر اسانجي بره جو ڪوئي ڀلو
ڏک ڏجها پائيءَ جيان سڀ ويا وهي
لڙ- ويا -لهي
غم نه ڪر هاڻي سدوري سنڌڙي!
توکي هاڻي پاڻ ڪان پاسي ڪرڻ جو تا ڏبون
اُٿ سياڳي!
پٽ ڏٺيءَ هلي کو 'شڪر' ڪر
جنهن ڪئي توکي دعا دل سان هٺي
سنڌ جي راڻي! اتي سينگار ڪر.

غلام حسين رنگريز

رڻ جي رات

هي ڪير مئو ۽ ڪنهن جو آهي لاش
بي گور و ڪفن بي وس لاچار
رڻ ۾ رڻ جو شڪار
هي ڪير مئو ڪنهن جو آهي لاش.
هي به ته هوندو ڪنهن ماءُ جو لخت جگر
ڪنهن پيءُ جو نور نظر
هن لاءِ ڪنهن راتيون جاڳيون هونديون
هن لاءِ ڪنهن ڳوڙها ڳاڙيا هوندا
هن لاءِ ڪا پيڻ لچي هوندي
هن لاءِ ڪو ڀاءُ تڙپيو هوندو.
هن لاءِ ڪا ماءُ روئي روئي
تير وهائي نيڻ وڃائي ويٺي هوندي
هن لاءِ ڪو همدم،
بي چين ٿيو هوندو.
هن لاءِ ڪنهن ڪنڌ ۾ ويهي
سسڪيو سڏڪيو هوندو
هن لاءِ ڪنهن ولهه ۾ ويهي
رات گذاري هوندي.
هن لاءِ ڪنهن وار وکيري
وات نهاري هوندي
هي به ته ڪنهن جي حسرت هوندو
حسرت جي تڪميل به هوندو.
هن پيانڪ خاموشي ۽ برپٽ ۾
ولهه جي ولهي چاندوڪيءَ ۾
ڪير ستو آهي.
هي ڪير مئو آهي.
۽ ڪنهن جو آهي لاش.

منظور قريشي

بيت

بره سنديءَ باهه جو مــن ۾ متو مــچ،
ڇڏي ريت رسڻ جي موٽي مون وٽ اچ،
ڳالهيون ڪيون ڪي ڳچ ڳل پسائي ڳوڙهن سان

چمڪي چمڪي چنڊ جيان، پرين پاڻ پساءِ،
ساري سڀ ٻڌاءِ، ڳالهيون مونکي ڳجهه جون.

ڏکن سندي ڏات، ريهون ڪري رڄ ۾،
ڳولي پيئي نجات، لڄــي لڄي لنو ۾.

مونکي سنـــڌو ماءُ، ايڏي شڪتي ڏي،
تنهنجي ويري ڪي، چيتي وانگي چيريان.

مونکي مٺـــڙي ماءُ، ايــڏي مستي ڏي،
تنهنجي ڌرتيءَ ڪي رت سان ريج ڏيان.

ڪيسين رکنديں بند ۾ منهنجو مڙهءِ ماس،
نيٺ ته اڏرندو سواس، پاپي تنهنجي پنجوڙ مان.

جلي تـولاءِ جنـــد، رنـــي ساري رات،
گهڙي گهڙي اگهات، مل ته ماندائي لهي.

من تان لهين نه مور، وساري ڪيئن وهانءِ،
جهوري ڪيو جهور، سڪ اوهانجيءَ سپرين.

سڳو منهنجي ساهه جـــو، اجهو ٽٽو هاڻ،
آسهڻ جو اهڃاڻ، ڏور آڀ ۾ ڏوريان ٿو.

فتاح عابد

ڪو نہ ٻڌاءِ مونکي يار

جنهن امن جا ناد وڄايا ٿي، جنهن گيت خوشيءَ جا ڳايا ٿي،
جنهن محبت مينهن وسايا ٿي، اڄ ڇو جان ڪان آ بيزار؟
ڪو نہ ٻڌائي مونکي يار؟

جنهن جهنگن ۾ جهونگار ڪئي، جنهن ڪونجن جان ڪوڪار ڪئي،
جنهن ٿر بر ۾ تڏڪار ڪئي، اڄ ڇو اهڙو ٿيو لاچار؟
ڪو نہ ٻڌائي مونکي يار؟

ڪجهه ياد ڪري ۽ ڪنڊڪي ٿو، ڪجهه پنهنجي منهن هو پڙڪي ٿو،
پر ڪين ڪڏهن هو مرڪي ٿو، ڇو آهه حياتيءَ ڪان بيزار؟
ڪو نہ ٻڌائي مونکي يار؟

اڄ گذريل سپنا ساري ٿو، ڇو گهايل گهايل گهاري ٿو؟
۽ پنهنجي جندڙي ڳاري ٿو، آخر ڪهڙو آ اسرار؟
ڪو نہ ٻڌائي مونکي يار؟

من ماهہ ۾ ڪيسين سڙندو هو، ۽ پيٽ جي باهہ ۾ جلندو هو،
موت سان ڪيترو وڙهندو هو؟ ڏوهہ نہ سلِ اُنجي ڏاتار؟
ڪو نہ ٻڌائي مونکي يار؟

ارمانن جو خون ڪري ٿو، باهہ ٻڪن جي منجهہ سڙي ٿو؟
روز جيئي ٿو روز مري ٿو، آهي ڌرتيءَ تي ڇو بار؟
ڪو نہ ٻڌائي مونکي يار؟

پورهيت ڇو ڪنگال رهي ٿو؟ هيڻو ڇو بدحال رهي ٿو؟
ڏاڍو مالا مال رهي ٿو، روز ڪري ٿو شوق شڪار!
ڪو نہ ٻڌائي مونکي يار؟

'عابد' جي آ آس اهائي! سنڌ هجي سرسبز سدائي!
مارن ۾ ٿئي سُڪر سڻائي! هرڪو ٿئي شل شاهوڪار!
ذات ڪرين اهڙي ڏاتار!

پير بخش پياسي

نظم

سنڌڙي تنهنجو سينگار جنت ملير تي
ڪينجهر ڪان ڪارونجهر تا فطرت پذير ٿي

سنڌڙي تنهنجو ته شان هو، شايان شان هو
هوشوءَ ته تنهنجي جان هو، دودو جوان هو
درياءَ پي تنهنجي عظمت، جذبي جو دان هو
هر دل ۾ تن جي محبت روشن ضمير ٿي
ڪينجهر ڪان ڪارونجهر تا فطرت پذير ٿي

زرخيز تون، زرين تون، اهڙي زمين تون
تارن جي ڪهڪشان ڪان، بيحد حسين تون
شهباز ۽ لطيف جي، آهين جبين تون
ساراهه تنهنجي سونهن جي هر بي نظير ٿي
ڪينجهر ڪان ڪارونجهر تا فطرت پذير ٿي

قدرت جو شاهڪار تون، گلشن بهار تون
ڌرتيءَ تي جو سڪار سو، موتين جو هار تون
هر دل ۾ چڻ وسي سو، 'پياسيءَ' جو پيار تون
تُنهنجي ته مُنهنجي دل ۾ آڪنڊ اڪير ٿي
ڪينجهر ڪان ڪارونجهر تا فطرت پذير ٿي

قطعو

ڪينجهر جي ڪنارن جو قسم، نوري نظارن جو قسم
تنهنجي سڪارن جو قسم، تنهنجي سهارن جو قسم
تنهنجي خاڪ جي ذريءَ تان منهنجي جان فدا
تنهنجي عظمت جو قسم، هوشوءَ پياري جو قسم

پير بخش پياسي

نظم

قليلي ڪناري وڻ عملداس هيٺان
رهاڻيون ڪندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

ليٽي چير تي هٿ پاڻيءَ ۾ ٺڪ ٺڪ
چنڊا هڻندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

سينو سينې ۾ ڏيئي پيچي پاڪرن ۾
ٺڏا ساهہ کڻندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

بي هوشيءَ جي عالم ۾ محبت جي دوران
سچ لهندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

راز محبت جون ڳالهيون ڪندي هو خفا ٿي
ڪڏهن وڙهندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

تون منهنجو مان تنهنجي پوءِ ناراضگي ڇو
پيهر پرچندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

خوف کاڌل دليون تن جي اکڙين منجهان
لڙڪ وهندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

هڪ ڏينهن وريو واءُ اهڙو ڪڏهن ڪين پوءِ
وري ويهندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

۽ پاڻيءَ جي لهرن ۾ گم ٿي ويا ائين
ستم سهندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

پوءِ خاموش محبت جي واديءَ ۾ 'پياسي'
روح تڙپندي تن کي مون پيي ڏٺو هو

پير بخش بيا-ي

لاش

هي لاش محبت جو اکيان تنهنجي پيل جو
تنهن دل جي نقشي تي تنهنجو ماڻي عيان
تو ڪڏهن هن پيار جي ساراه جا ڏک ٿي پريا
اج پلا چو ماٺ آهين ڪجهه ته چئو اي جانِ جان

هي غم جدائي جو نه هو جو ڪري توسان گيلا
هي راز نفرت جو نه هو جو ٿئي تو ڪان خفا
هي پيار هو اقرار هو جنهن سان جور و جفا
اج پلا چو ماٺ آهين ڪجهه ته چئو اي بيوفا

تنهنجي مکڙي مرڪ تي ته ڏنو مون تن ڌن
تو ڏنو جيڪي چپن ۾ مون ڏنو سو اکڙين
ڏس روان لڙڪن جو آهي جن ۾ دريا موجزن
اج پلا چو ماٺ آهين ڪجهه ته چئو اي جانِ من

تنهنجي مجبورين جو هي احساس تو وٽ خودڪشي
تو مبارڪ هي خوشي مون مبارڪ هيءَ گهڙي
منهنجو مقدر داغِ دل تون ته ڪنهنجي روشني
اج پلا چو ماٺ آهين ڪجهه ته چئو اي زندگي

هو پريان جمنا مٿي آ زنده ڪنهنجو تاج محل
هي اکيان محبت جو تنهنجي جڙتو ويران ڪاڪمحل
ڪينجهر ڪناري ڪيئن پيو پٽڪي روح ڪنهنجو
اج پلا چو ماٺ آهين ڪجهه ته چئو اي نور محل

پيار جي تعمير تون ۽ خواب جي تعبير تون
زندگيءَ جو هي اڌورو خواب جنهن تي هو يقين
پيار جي پرآتما ٿي پيار پيي تو ٿي ڪسيو
اج پلا چو ماٺ آهين ڪجهه ته چئو اي تون جبين

دل جي زخمن کي تراشي مون بنايو هي آ گيت
پيار جي آواز کي ئي تو ڏنو سهڻو سنگيت
پوءِ بہ منهنجي هار ۾ تنهنجي ٿي ويئي آ جيت
اڄ ڀلا ڇو مات آهين ڪجهہ تہ ڇئو اي منهنجا ميت

حسرتن جي هي آ تربت تنهن مٿان روشن چراغ
تون جي ٻارين ڪوبہ ٻاري پر نہ ڏيندو ڪنهن کي نُور
نور جو هي پرتوو تہ روح بنجي ويو اُڏامي
اڄ ڀلا ڇو تون مات آهين ڪجهہ تہ ڇئو اي مثل حور

پيار جي هيءَ ابتدا جنهن تي ٿي آ انتها
تو ڏسان ڇا نيل چمن ۾ هرطرف آهي اُداسي
دم تو گهُنجي هن گهڙيءَ پوءِ بہ تنهنجي ياد آهي
اڄ ڀلا ڇو مات آهين ڪجهہ تہ ڇئو تون اي 'پياسي'

وائي

درياءَ جا هي ڏڏڪا ڏڙڪا،
ڇلڪي تنهنجو ڇولين ۾ اُت،
آپيون ظلم جون هي ديوارون،
ساهڙ خاطر سهڻي ڪيئن ٿي،
ڏک سکن جي سونهن کي سمجهي،
منزل پنهنجي ائين اڪيتي جيئن،
ڏياتي 'پياسي' تو جا ٻاري،

پاڻيءَ جو جت شور ميان!
پيلو پڙي ٿيو پور ميان!
ڏنو نہ تين جو زور ميان!
گهڙ گهير تان گهور ميان!
ڏاڍ جا ڏونگر ڏور ميان!
چنڊ کي چاهي چڪور ميان!
وٽ تنهن ويهي سور ميان!

پير بخش پيا-ي

غزل

وٺي روپ بهروپ آئـي دغا اڄ،
وفا جي ٿي بدلي ملي تـي جفا اڄ.

هتي هرڪو زخمي وتـي ٿو پريشان،
ڪري ڪير ڪنهنجي هتي ٿو دوا اڄ.

پنهنجي خواهش جو گــلو ٿي گهٽجي پوء،
باقي جو به چاهين ڪرين سو روا اڄ.

وجهي پنهنجو گريبان ڏس تون،
چئو چاڪ ڪنهنجي ٿي آهي قبا اڄ.

چند چانديءَ جا ٽڪرا سر عام تن تي،
وڪجي ٿي تنهنجي نياڻي هوا اڄ.

زماني ڪان منهن موڙي هيڪر وڃي ها،
اگر جي هجي ها هتي پيي خدا اڄ.

ڪري ڪنهن سان ڪهڙي شڪايت ڪندين،
زماني ۾ ڪهڙو رهيو آ حيا اڄ.

تنهنجو جذبو ايمان مري ويو تڏهن آ،
جڏهن ٿي خفا ويو آ توڪان خدا اڄ.

چمن ۾ بهارون وري جي به آيون،
پلا ڪنهن کي پيغام ڏئي پيي صبا اڄ.

صبر ۾ رهڻ پيي خطا تنهنجي 'پياسي'،
سزا بنجي تنهنجي ويئي آ صدا اڄ.

دودي جو موت (منظوم ڊرامو)
خوابن جو سورج

ڊراما

شيخ اياز
آغا سليم

شيخ اياز

ڏوڏي جو موت

(منظوم ڊرامو)

اڳئين پهريون

[خيمي ۾ شمعدان ٻري رهيو آهي. چنيسر شراب پي رهيو آهي ۽ هن جي سريت چولي ڪنهپارڻ نچندي ڳائي رهي آهي.]

چولي:

جيئو جيئو، پيئو پيئو،
ڇنن ڇنن، ڇن ڇن
ڪاري رات، اڀرو ليئو
ڇنن ڇنن، ڇن ڇن
تمڪي نيٺ وساهي ڏيئو
ڇنن ڇنن، ڇن ڇن
پيئو پيئو، جيئو جيئو
ڇنن ڇنن، ڇن ڇن
ڇن ڇن، ڇن ڇن، ڇن ڇن، ڇن ڇن، ڇن،
ڇنن ڇنن، ڇن ڇن
ڇن.... ڇن.... ڇن

چنيسر (ڪيپ ۾ اچي):

هر شيءِ اڄڻي وڃڻي آهي
هر شيءِ پيري پڇڻي آهي
جيڪي آهي سو هي پل آ
موت اَٽل آ، موت اَٽل آ

موت اسانجو پاڇو آهي
ڪارونجهر آ ڪاچو آهي

منڇر آهي مياڻي آهي-
ساوڻ جي سوهياڻي آهي

ويساکيءَ جي ويرا آهي
تنهنجا منهنجا پيرا آهي-

توسان مون سان ڇايو آهي،
اڻڇاتي مان آيو آهي

اڻڇاتي ۾ وڇڙو آهي
ڪنهن جي مور نه ميڙو آهي-

هن ڌرتيءَ ڪيئي آيا
جن ڌرتيءَ کي ناچ نچايا

اڄ ڪو تن جو نانءُ نه آهي
ٿهر ڪٿي، ٿر ٿانءُ نه آهي

پَر پونئي جو پاڻُ نه ڪوئي
ميتيءَ جو ماڻڊاڻُ نه ڪوئي

هيڻن چوي يا ڀوڻ چوي ڪو
موت ڏئي تو ڪنهن کي ٽيڪو؟

هر ڪو سچ آ سچ ڪري ٿو-
ڪنهن ماڻڪ جئن موت مري ٿو،

جنهن جي تِڪ حياتيءَ ۾ آ
هر ماڻهوءَ جي ڇاتيءَ ۾ آ-

ڇا ڪو اهڙو پاجوڪڙ آ
ڀُونءِ مٿان ڪو اهڙو پڙ آ

جيڪو اُن کان اڄو آهي؟
هر ماڻهو هڪ ٻاجو آهي

جنهن جي سِرُ ۾ موت پريل آ-
هر پل من تي مگ ڏريل آ-

جي هر ڪنهن کي مرڻو آهي
ڪو واپس به نه ورڻو آهي

پوءِ هي سارا -منڊ- اجـايـا
ســارا گهـُنڊ گهـُمنڊ- اجايا

ڪوڙو ســارو آپــو آهــي
ڪانو سڀ جو ماپو آهي:

-ڏنُ- وني چا -ڏنُ- ڏئي چا،
ناس ڪري چا ناس ٿئي چا،

ماڻهوءَ جا ايمان- بــه ميٽي
آن- به متي شــان- به متي

ڏوهيءَ جو ساٿيهه به ساڳيو
بي ڏوهيءَ جو ڏيهه به ساڳيو،

چو جو هر ڪنهن کي مرڻو آ
پنءَ جو اونهو پيٽ ڀرڻو آ

[تابو ڪائي آتي ٿو. هڪ هٿ ۾ چوليءَ جي چڳ وٺي ٿو ۽
ٻئي هٿ سان پيالو پري چئي ٿو.]

پل ته هجي پو لولو لنگو
مُئي -وليءَ کان ڪُتو چنگو!

اي -متواري مُئــي پڇاڻان
سج آيري ٿو، مان چا جاڻان-

سڀ ڪجهه هيءُ جڳاڻو آهي
چوڏس رات، چٽاڻو آهي،

موتئي جي مهڪار به آهي
۽ ڪا ماڪيءَ آر به آهي

تنهنجي ٽاريءَ جهڙي تن تي-
ساري رات اندېري بن تي

ڪويل جي ڪوڪار چڳي آ
۽ سا سندر نار چڳي آ

جيڪا پنهنجا ڦل آڇي ٿي
چار رسيلا ڦل آڇي ٿي؛

ڏاڙهيءَ ڏول ڪنجيءَ جي وڻ ۾
ساري رات لڏي ساوڻ ۾

رچي وڃي ٿو اهڙو رس ۾
آڳ لڳائي ٿو نس نس ۾.

ڏاهپ جو آ ڏسُ اهو ئي
جيئڻ جهڙو جسُ نه ڪوئي،

موت رڳو انڌيارو آهي
مٺ هڏن تي مارو آهي

ڇوڪري:

سائين! آءٌ ڪنوارڻ آهيان،
هونءَ ته ڪائي ڏاهي ناهيان

پر مون هڪڙي ڳالهه ڏٺي آ
جندڙي مون کي ڀو به مٺي آ-

آوِيءَ ۾ ڪئن ٿانو پيهن ٿا
۽ ڪئن تن تي ڇٽ آچن ٿا

تن ۾ ڪوئي پيلو آهي،
ٿوري چوٽ آنهيءَ کي ڏاهي،

ها، پر جيڪو ڇڪڙو آهي
تنهنجي ڇڪڻ ڪنهن کي ناهي،
- گهڙا ڏنا مون ڪيئي ڪورا
- گهڙا منجي ۾ تان ڪرندي پورا

ها، پر پو به گهڙولي تن تي
ڀاڄهارن جي ٻولي تن تي
ڪيڏي پياري لڳندي آهي-
۽ مٽيءَ جي پيالي چاهي!

پر جي اُن ۾ مڌ پريل آ
ولهه ۾ ساري رات ٺريل آ
پوئين پهر اُنهيءَ جي سُرڪي
پيتي آ جنهن مُرڪي مُرڪي

تنهنجي عمر سجائي آهي-
مٽيءَ هُونءَ اجائي آهي
مڌ وڏي معنيٰ آ سائين
نه ته مٽيءَ ۾ ڇا آ سائين!

[جنيسر ڪجهه وقت ڪنهن سوچ ۾ ٻڏي وڃي ٿو ۽ پوءِ مُنهن مٿي ڪري چوليءَ کي ڪا دير گهوري ٿو ۽ هن کي ٻئي گيت ٻڌائڻ لاءِ چوي ٿو. چولي هڪ وائي ڳائي ٿي.]

چولي: رهڻو آهي واس وڃي
هُونءَ ته گُلڙا روز ڇڻن ٿا
هيڪر ٿي هبڪار هوا ۾
سارا ٻوءِ جا ٻول پڇي
هُونءَ ته گُلڙا روز ڇڻن ٿا

پورا وڻ وڻ واسي ويندين
جي تو منهنجي ڳالهه مڃي
ھونءَ ته گلڙا روز ڇڻن ٿا
رهندو آهي....

[راڳ اڌ ۾ رڪجي وڃي ٿو. علاوالدين خلجيءَ جو سپھ سالار، سالار خان خيمي ۾ بنا اجازت گهڙي اچي ٿو ۽ چنيسر کي ٻڌائي ٿو ته دودي آڻ مڃڻ کان انڪار ڪيو آهي. چنيسر هنڪي شراب جو پيالو پري ڏئي ٿو، جو هُو هڪ گيت سان پي وڃي ٿو ۽ پوءِ ٻئي دودي جي چانوٽيءَ تي شب خون هڻڻ جي ِرٿ سٽن ٿا. چولي حيرت مان ٻنهي کي ٻڌي ٿي. اُن وچ ۾ سالار خان شراب جا ٽي چار پيالا گيت سان پي وڃي ٿو ۽ نشي ۾ اچي چوليءَ کي ٻانهن کان ڇڪي ٿو. چولي هن کان پاڻ ڇڏائي چنيسر کي چنبڙي ٿي.]

چنيسر (ٺهڪ ڏئي):

ھونءَ ته گلڙا روز ڇڻن ٿا
پر هرڪنهن کي پوءِ به وڻن ٿا

عورت ڪوئي جادو آهي
چانڊوڪيءَ ۾ خوشبو آهي

۽ خوشبوءَ تي ڪو ٻيو ٻونرو
آهي رس جو لوڀي ٻونرو؛

مُنڌ ڪنوريءَ ڊپ ـ لي آهي
اُن کي ڪولي جو به وراهي

اُن جي خوشبو ڦهلائي ٿو
هرڪنهن جو من گرمائي ٿو

[سالار خان ڏانهن ڏسي چوي ٿو]

هي جو تنهنجو ڪاج به آهي
تخت به آهي تاج بہ آهي

همت بہ آ هٿيار بہ آهي
۽ ويريءَ تي وار به آهي

تنهن کان تــوکي آهه چپايان
اهڙو آهه ايـــاڻـــو نـــاهيان

ڪنٽپ - ڪنهي کان گهبرائين ٿي؟
وڃ، وڃ چالئه شرمائين ٿي!

[چنيسر چوليءَ کي ڏڪو ڏئي ٿو ۽ سالار خان هنکي پاڻ ڏانهن ڇڪي ٿو تہ چوليءَ جي مونڙي جي چولي ڪُلهي وٽان ڦاٽي پوي ٿي. پردو ڪري ٿو.]

اُڪٽ ٻيو
(پردو ڀهريون)

[اڌ رات جو وقت آهي. دودو پنهنجيءَ پيڻ ٻاگهيءَ سان خيمي جي ٻاهران آونداهي آسمان ڏانهن ڏسي رهيو آهي.]

دودو: ڪُجهہ دير هُئي جا چاندوڪــــي
اج اونـــداهـــہ آيـــري آروڪـــي
گهنگهور گـهـتا جـــو گـهـيرو آ
ڪيڏو نہ هـــوا جـــو ڦـيـرو آ

ڇــا گهُگهہڪــريٿو گهُون گهُون گهُون
ڪنهن وقت قناتـــون تنبوءَ جـــون

هـــن ســـاري تنبوءَ کـــي ڍاهي
اُڏري بہ وڃـــن تہ عجب نـــاهـــي!

هر شيءِ ڏانـــوادول لـڳـي ٿـــي
پـــر ڪـــا چيز اڏول لڳي ٿـــي

ٻي ماڻهوءَ جو من جو آهي
هر ڏونگر کان ڏاڍو آهي

ڏس ته ڪيڏ ڪان ڪونئرو آهي
چڻ پاڻيءَ جو پونئرو آهي،

پنهنجيءَ تي جنهن وقت اچي ٿو
ڌرتيءَ آڪاس ڏڏي ٿو

تارا آن لئه هيٺ جهڪن ٿا
پربت آن کي سجدو ڪن ٿا

(ٻاگهيءَ ڏي ڏسي چوي ٿو.)

خلجي تنهنجو سڳڻ گهري ٿو
تخت چنيسر لئه چاهي ٿو.

ٻاگهي:

تاج هجي ڇا تخت هجي ڇا
سونو روپو بخت هجي ڇا

ماڻهوءَ موهه اجايو آهي
ماڻهو ننگو آيو آهي

ننگو موٽي وڃڻو آهي؛
ٻر هي توکي ميٺو آهي

تنهنجو تخت امانت آهي
سارو بخت امانت آهي:

هُونءَ ته ڪيئي راجا آهن
ماڻهو توسان آجا آهن،

ڏڏرَ مڪڻ هر ڏيري ۾
سائو سُونُ هر ڏيري ۾

ٻو کي پنهنجي کيتي واڙي
سچ لڻي جو سارا لاڙي

ڦلڙيءَ وارا اجرڪ ڍڪي
نڙ تي رائو ڳائي ڳائي

پنهنجي ڏک کي دور آمائي
سک جي ننڊ سمهن ٿا هائي-

جي تون پنهنجو تاج ڇڏيندين
ڳوندر ۾ هر جيءُ ڳڏيندين

هو ڏاريا جي پير ڌرن ٿا
ڌرتيءَ کي پڙپانگ ڪرن ٿا،

ڌرڙ منجهان ڪوراڙ(١) اچي ٿي،
آن ڪان ڪا شيءِ ڪانه بچي ٿي

ٻوٽن مان تيتري جا ٻچا
ڳڙڪائي ٿي ڏائڻ ڪچا؛

جي تو آ ڪوراڙ ڏٺي ڪا
هي به ڏنو تي آن جا ليڪا

مٿيءَ تي جو وقت رهن ٿا
سپ ساسي تن ڪان چرڪن ٿا!

(دودي جي ڇاتيءَ تي هٿ رکي
چوي ٿي)

هر ماڻهوءَ ۾ جيءُ به آهي
تنهن ۾ هن جو پيءُ به آهي

ڏاڏو، پر ڏاڏو، تر ڏاڏو
روز اچي ٿو هنکي آڏو

نانو، پر نانو، تر نانو
هُن کان نانهه ڪڏهن بيگانو،

---

(١) ڪوراڙ - هڪ زهريلي نانگ.

جي تن ۾ ڪو ڪانئر آهي
ٻُڌڻ ڏٺي تو هُن تي ڪاهي

هُن جي سگهه لُٽي تو هر هر
هُن ۾ سَچ گهٽي تو هر هر

رَت پوڻ جو هي پتلوچاهي!
پيڙهيءَ جو پاڇائون آهي-

جي تون وڙهندي ماريو ويندين
هِن وستيءَ تي واريو ويندين

دودا تنهنجو ساهه ته ويندو
ماڻهوءَ جو ويساهه نه ويندو!

تنهنجا پُٽ نه ته تنهنجا پوٽا
رهندا تو سان پورا وچوٽا،

آزاديءَ لاءِ وڙهندا آخر
وڙهندي وڙهندي وڙهندا آخر،

تن جي لاءِ مثال ڇڏي وڃ
۽ جي چاهين خال ڇڏي وڃ

مون لئه تون جيڪو ٻه قبولين
خلجي، ڪُتو، جو ٻه قبولين.

دودو: تنهنجو مُنهنجو خون ٻه ساڳيو
جيئڻ لاءِ جنون ٻه ساڳيو

هي جا ڏاهپ ڳالهه چئي تو
منهنجي دل جي ڳالهه ڪئي تو

ماڻهو چِڪ-نپوڙو ناهي
گونگو ناهي، ٻوڙو ناهي

ماڻهو سارو راز بـــ آهي
پر ڪوئي آواز بـــ آهي-
پاڻيءَ تان جو ساڻ(١) اُڏائي،
جڙڪا جَر تان جهانءَ آڏائي،
موت تہ هڪ پاڇائون آهي
آن جي ڪابہ حقيقت ناهي
ها ڪائي شيءِ پانءَ رهي ٿي
هن جندڙيءَ جي جهانءَ رهي ٿي
پونير منجھ پڪاري ٿي جا
ويہ سر ڪي والاري ٿي جا
جمڻ مرڻ جو تَتُ ٿئي ٿي
سگهتہ ٿئي ٿي سَتُ ٿئي ٿي-
ٻاگهي! جي اڄ جان ڏيان مان
هن ڏرتيءَ تي گهور ٿيان مان
سَچُ چوين ٿي ساهہ تہ ويندو
ماڻهوءَ جو ويساهہ نہ ويندو.

[پريان چولي ٻوڙندي اچي ٿي ۽ دودي جي پيرن تي ڪري سڏڪا
پري ٿي.]

چولي: جيئين شال مدائين دودا!
او سونهارا سائين دودا!
سُر سپنو آ، مون جي ڳايو
هي سارو سنسار سمايو
سُر جي نيريءَ سندرتا ۾-
پيڙهيءَ پيڙهيءَ جي پيڙا ۾

(١) ساڻ - ٻ گهيءَ ڳچيءَ سان هڪ پاڻيءَ جو پکي.

ڪائي ٿَـهر اڇي وئي مون سان
سُڪ جي لهر اچي وئي مون سان.

مان گهنگهروءَ جي ڇم ڇم آهيان
جي ڌرتيءَ تي پير نچايان

چَـن چَـن ڪَـن تارن جا سِـڪا
ڪجهه به نه آهن سونا سِـڪا

جن تي پنهنجو پاڻُ وِڪيو مون
پوري ٿي جو پاڻُ وِڪيو مون

تنهن تي چَـنڊُ جهُڪي ايندو هو
سارو منڊُ جهُڪي ايندو هو،

منهنجو ڪوئي آگهُـ نه آهي
ها، جي ڪوئي مونکي چاهي

پنهنجو ڀُڪُ ڪنول جئن آڻي
موتي هاري، مون کي ماڻي

ماڪ اڳيان ڪو موتي چاهي!
آليءَ آڪَـڙِ جو آگهُه نه آهي

پر مون پنهنجو قدر نه ڄاتو
هاءِ، چنيسر کي نه سڃاتو

کهڙي جادوءَ ۾ جڙجي مون
کهڙي ڪانئر سان اڙجي مون

پنهنجي عمر گنوائي آهي!
اڄ جو سنهن ۾ ڇائي آهي

۽ مان انگ اُگهاڙي آهيان
جيءَ مان ڪا ڦاوڙي آهيان

جنهن جا قول لتاڙيل آهن
ويجهيءَ چڪڻ اجاڙيل آهن.

تنهن جو ڪارڻ آءٌ تہ آهيان
ڇو مون ڪونہ سڄاتو ڇاهيان!

ڏوڙ ڇنهسر، سارو ڏوڪو
سونهريءَ ۾ سَپ هيوڪو!

ڪوڙهتان جي ڪاج سري ٿو
تاجُ رڳو تاراجُ ڪري ٿو؛

جو بہ ڏيهہ تي پيرَ ڏري ٿو
هيٺ وڃي ٿو نيٺ مري ٿو

ڪنهن بہ ڏيهہ گهر ڪائي ناهي-
دودا سائين! اڄ هو ڪاهي

راتـــاهـــي لئہ اڇتا آهن
اهڙا نـــاهہ پيا هـــو ناهن

(دودو ڇوليءَ کي ٻانهن کان ڇڪي اُٿاري ٿو.)

دودو: لَڄ جيان ڪا ناهي لوئي
ڪوڙوتان ڪنهن وقت بہ ڪوئي

پنهنجو پاڻ ڪري جي آجو
تنهنکي ٿئي ڇڄتاءُ تہ ڇا جو؟

سچ تہ ڪوئي ڪتني آهي
جنهن جو ڪنہ پ سدا ٿو لاهي

ٻاپ ڀڄاڙي ميرُ مَن جو-
اَجرو اندر آهي تـــن جو

(ٻا دَهيءَ ڏانهن ڏسي ٿو.)

ڪُوڙ وٺان جي دور پڄن ٿا۔
سڀ ڪاهيءَ مان نيٺ ڪڇن ٿا

جن جي رڳ رڳ رسّي آهي-
سَچَ سوا ٻي چِستي آهي

ماڻهوءَ جي هر رهڻي ڪهڻي-
توکي پيڙَ پئي جا سَهڻي

تُنهنجا گيت اُجاري ويندي
تو ۾ ڏيئا ٻاري ويندي!

ڪُوڙا ڪانئرجا سڀ سَنگي؛
هاج جڏهن آهي هَٿَ منگي

ڪُوڙسندس ڪچڪول پري ٿو
۽ پينو جنهن وقتَ ٽري ٿو

ڪُوڙاُنهيءَ تي ٿهڪ ڏئي ٿو،
تنهن چادر کي ڇهڪ ڏئي ٿو

جا هُن منهن تي، اوڙهي آهي
ڪوڙ پراڻو ڪوڙهي آهي

اُن کي جنهن ٻه چِٽو، پڇتايو
ٻيک وٺي جئن ڪوڙهه پرايو-

ڇا ٻه چنيسر سمجهي هاڻي
هُن کي مون جئن ڪونه سڃاڻي

جنهن جي ڏور پرائي وس آ
ناچ ڪندي ڪيڏو ٻيوس آ!

چاهي ڏور ته، اُن کي ڊاهي
چِٽَ" ڏئي پوءِ پِٽَ تي لاهي،

ناهي، لاهي، ڏاهي اُن کي
ناڪوليءَ ڪان ڪاهي اُن کي.

باڳهي:

ڪانئر جي هر سوچ ۾ ڪُوڙي
لاپ ۾ ڪوڙو، لوچ ۾ ڪُوڙي

ريت ۾ ڪُوڙي پريت ۾ ڪُوڙي
جڻ هُو ڪائي ڪچّي چوڙي

پَر جي هٿَ ڪڙي سمجهي ٿو،
۽ شايد هُو هي سمجهي ٿو

ڪوڙ ڪٽّي جو ڪيتو ناهي
سڀ ڪجهه ڪاڏو پيتو آهي،

ماٺهو ماس سوا ڪجهه ڪونهي
ورنڊ سُواس سوا ڪجهه ڪونهي

موت ائين آ هُن جي من ۾
چيچڙ جئن ڪتّي جي ڪَن ۾

ڏودو:

موت تہ هر ڪنهن جو ويري آ،
پاراڻي(١) ۽ پاڙهيري(٢) آ

پوءِ بہ آهيري مان اڏري
پاڻيءَ پاتَ مٿان سو پڇي

پنهنجا پرڙا ڦڙڪائن ٿا
سج کي سينڌي سان لائن ٿا،

(١) پاراڻي - انهيءَ جاءِ کي چيو ويندو آهي، جتان ليڪي شڪاري شڪار تي تاڙ رکندو آهي.
(٢) پاڙهيري - پکين جو شڪاري.

نـاهي اِنَ جـي اونَ آنهن کي
ڪنهن تي ڪانَ ڪڏهن ٿو ڪڙڪي!

ماڻهوءَ کي ڇـو ڊپ ٿئي تـو؟
موت تہ جهاپوءَ جهپ ٿئي تـو

مـاڻهوءَ ۾ هـي ڏر ڇـــو آهي!
ڪنهن بہ مَريءِ هي چاتو نـاهي

'هَـيءَ هَـيءَ آءُ مري ويو آهيان
ٿاڻي سَنگ تـري ويـو آهيان'

مـوتَ آجـائـي جـو ڏر آهي-
پـر تـــاڻـو جـو اڻـتـر آهي

سُـچَّ مٿان ڪـا سـانجهي ناهي
اوندهہ ڪـا آڳـانجهي نـاهـي

آنَ ۾ تـارا تـم تـم ڪـن ٿا-
روشنيون تـي رم جهم ڪن ٿا،

جُڳ جُڳ جي جهرمر آ جندڙي
ڪيئي جوتِ جهروڪا جندڙي

جـنـهـن مـان روز وجهن ٿا ليئا
ڏاهـا پـاري پـنـهـنـجـا ڏيـئـا؛

جندڙيءَ جوت سدائين جلندي،
آئـي آ مـون تـائـيـن جـلـنـدي

مون کان پوءِ بہ جلندي رهندي
هر پيڙهيءَ سان هلندي رهندي،

جوت ڪڏهن بہ نہ مرئي آهي-
اج جا منهنجي ڪرٽي آهي

تنهنکي آءٌ نيپائي ويندس
پنهنجي جوت جلائي ويندس.

(پردو پيو)

[دودي جي حڪم تي جنگ جا نقارا وڄن ٿا ۽ لشڪر جا سڀ جوڌا هٿيار ٻڌي تيار ٿين ٿا. آسمان مان جهڙ هٽي ويو آهي ۽ چانوڻي چنڊ جي روشنيءَ ۾ نظر اچي رهي آهي.]

دودو:

هُو سورهيه سنيري نڪرن ٿا
جهونجهار جتا تي نڪرن ٿا

۽ جيءُ هٽي تو جهومريون،
تيّار ٿيو اي سومريون

۽ راتو واهيءَ سام ٿو
تنهن ابڙي جي جنهن جهڙو ڪو

هن ديس سڄي ۾ وير نه آ-
هن وقت نديءَ ۾ نير نه آ

ڪي نيش(١) ڪٺو، آرموش(٢) ڪٺو
ڪي پنڌ پٺو ۽ پير هٽو

آ سام اوهان لئه ابڙن جي
جئن چانو ٿئي ٿي ڪپڙن جي-

هُو آڏي ڊال نه ڊارن ٿا
هُو راوت مرندي مارن ٿا

آ غيرت تن جي دڳ دڳ ۾
۽ ڪنڌ جهڪائڻ ڪان اڳ ۾

(١) نيش - ستن سالن جو اُٺ.
(٢) ارموش - ڏهن سالن جو اُٺ.

هو ڪنڌ ڪپائڻ چاهن ٿا،
۽ تيسين سينو ساهن ٿا

پيي جيسين جام شهادت جو
هو ڪن ٿا سنڌڙيءَ کي سجدو.

(ٻاگهيءَ کي)

ڪنهن چاتو آهي ڪير مري!
هو ڪانئر ڪارو نپار ڪري

اڄ ايندا تنهنجي پاءَ مٿان
۽ شايد ويندي سنڌ هٿان!

سان مرندي تائين وار ڪندس
۽ ڌارين جا سر ڌار ڪندس،
هي ڪنڌ ڪُلهن تي آ جيسين
هو پير ڌاريندا ڪئن تيسين

هن ڌرتي تي جا امّي آ!
هيءَ جندڙي هونءَ نڪمّي آ

شل جيجل جي ڪنهن ڪار اچي!
شل ان تي ڪا نه ميار اچي!

شل تنهنجو وار نه ٿئي ونگو!
شل تنهنجو ڏينهن نه ٿئي ڏنگو!

اي پيڙ سدا آباد هجين
جنهن جاءِ هجين تون شاد هجين!

[ٻاگهي ۽ ٻيون سومريون انن تي وڃن ٿيون. پردو ڪري ٿو.]

(پردو ٿيون)

[دودو لشڪر کي اتساهي رهيو آهي. چولي تنبوءَ جي اوٽ مان ڏسي رهي آهي.]

چولي (پاٽکي):

دودو توکي چنڊ لڳو هو
ڪنهن مانڊيءَ جو منڊ لڳو هو

تو سوچيو هو، 'مان چولي هان
ان کي آيري ڪيئن پڄان مان!'

چنڊ وجهي تو پرتان پاچا
ڏوران ڏيک ڏئي تو چاچا!

ها، پر ڪيڏو پرتي آهي
ان جي ويجهڙ وس ۾ ناهي!

ڪيئن وئين ءَ ڪنڌيءَ تي ڪاهي
اي چولي چاڙهر ۾ چاهي

اڄ تون گدلي ميري آهين
چئه تون موتي چاتي چاهين

چنڊ پراهون تي ويو آهي
پويون پهر اچي ويو آهي!

دودو (فوج کي):

چا لاءِ ڏرن تا ماٺهوئڙا
هر روز مرن تا ماٺهوئڙا!

ڪوڪيئن مري، ڪوڪيئن مري
ڪو هونءَ مري ڪوهيئن مري!

جن وقت گذاريو ويرن سان
تلوارڻ سان ۽ تيرن سان

سي آڱ(١) وڍائي آرڻ(٢) ۾
تا ڪُوڏن مرن ڪنهن ڪارڻ ۾ -

ڪي ويچ هٿان وهه پيئن تا
ٿي لولا لنگڙا جيئن تا

(١) آڱ - عضوا. (٢) آرڻ - جنگ.

تاڪينجهي ڪُرڪي ساهہ ڏين
ءِ ڏ ُرڪي ڏ ُرڪي ساهہ ڏين
هر روز هزارن ۾ ماٺهو
ٿي چڙ تہ قطارن ۾ ماٺهو

تا موت مهاڙن ۾ گڏجن
اونداهن لاڙن ۾ گڏجن
هي جيڪا پُر پُر مٽي آ
ڪٿن جاٺون ڪنهنجي ڪنهنجي آ؟

اي پونير جُنگن جوپن جا
تن ڪَنڌ ڪَرار َن ڪُوپن جا
جن موٺ مهٺو چاتو هو،
گهر تيسين پير نہ پاتو هو

هت جيسين ڏاريا پير هُيا
هو جيڪي مڙس مٿير هيا
ڪنهن آيري واءُ نہ لوڏيا ها
ڪنهن ڏوڙئي پير نہ ڏوڏيا ها

هن ڌرتيءَ تان تن ڏِ گُن جا
تن لوهي جهڙن لڱن جا
سي جُنگ اوهان ۾ جرڪن ٿا
ٿي مولهيا مولهيا(ا) مَرڪن ٿا
اي سنڌ سپوتو، سرويچو!
پل ويريءَ سان اڄ بَرَ ُميچو!

سڀ پنهنجي پنهنجي سينگ سڄن
ائن ڪَٽڙڪِڙڪِٽڪان َوڃن

(ا) مولهيا - ڀِڳ

جئن سخت ڳڙن جو مينهن اچي
۽ ڪانهن هوا ۾ ڪو نه بچي!

جنهن وقت ڪڏي ڪيڪان وڃن
تي متيءَ جا طوفان وڃن

جئن هٽڪارن ڪان هانوَ هڄن
ڇهه ويريءَ جا بروقت ڇڄن

اڄ ساري ڌاري ورٺو آ
يا وڙهندي وڙهندي مرٺو آ

چولي:

هيءَ ڪنڌ ڪڪوريل آزادي
ماڻهوءَ ۾ سوريل آزادي

ٿي پرڪي پاڻ- وهيڻ ڪي
چا هانوءُ ڏئي ٿي هيڻ ڪي!
تدبير ڏئي تقدير ڪي
تقدير ڏئي تدبير ڪي

چا گوندر ڪي گرمائي ٿي!
ٿي راڳا راڙ مچائي ٿي

۽ پيير چڪي پنجوڙن ۾
چا گونجي ٿي گجگوڙن ۾!

او دودا توتان گهور وڃان
شل آءُ به پَوَ جا پول پڄان!

[چولي خيمي مان تيرن سان پريل ترڪش ۽ ڪمان کڻي باهر اچي ٿي. ترڪش پنيءَ تي لتڪائي ٿي ته پريان گرد غبار اڏامندو نظر اچي ٿو ۽ گهوڙن جي سنبن جا آواز اچن ٿا.]

(پردو پيو)

[جهونجهڪڙي جي مهل آهي. دودي جي گهٽي فوج مارجي وئي آهي

۽ باقي ٽڙي پکڙي وئي آهي. جنگ جي ميدان ۾ هزارين لاشا پيا آهن. انهن جي وچ ۾ گهايل دودو ڌرتيءَ تي ڪريل آهي ۽ آڳاڪين اکين سان چوليءَ ڏانهن ڏسي رهيو آهي. چوليءَ کي هڪ هٿ ۾ مشعل ۽ ٻئي هٿ سان دودي جي وات ۾ ڪليءَ مان پاڻي وجهي رهي آهي ۽ سڏڪا پري رهي آهي.]

دودو:

پوئين ويلا اچي وئي آهي
موت رڳو هڪ هڏڪي آهي
جنهن ڪو پرتان رسي چوڙي
۽ ڏبڪيءَ سان دنگي(١) ٻوڙي
اونهي جو اسرار نه ڄاڻي
آرُ نه ڄاڻي پار نه ڄاڻي

[چنيسر جنگ جي ميدان ۾ لاش ڏسندو، دودي جي مٿان ٿو اچي بيهي.]

چنيسر:

جرڦ-وٽي جي ڦونڊُ اجائي
دودا، تو ڇو جان گنوائي؟
هر ماڻهوءَ جي هاڪَ به مٽي
هين ڌرتيءَ تي ڏاک به مٽي
اڄ مجين ها، عيش ڪرين ها
هئين جوانيءَ ۾ نه مرين ها!

دودو:

ڇا به چوين مان مرڻو ناهيان
ويس مٽائي ورڻو آهيان
تون به چنيسر جو ڪجهه چاهين
مون ڪان اڳ ۾ ورڻو آهين
نانوُ نئين سان، ويس بدل سان
تنهنجي منهنجي جنگ ازل سان

(١) دنگي - ٻيڙي.

جاري آهي، جاري رهندي
جاري آهي، جاري رهندي....

[دودو مري وڃي ٿو. چولي اکيون آگهي ڳائي ٿي.]

هر روز پتنگا جرڪن ٿا
ڏِسُ، ڏيئي لاٽ اُئين ٿي آ!
هڪ جوت ٻُجهي ٻي جوت جاي
هر وقت جهروڪا جهرڪن ٿا
ڏِسُ، ڏيئي لاٽ آئين ٿي آ!
هر اوندهه ۾ هر اوجهڙ ۾
ڪي ماڻهو مرڪن مرڪن ٿا

ڏِسُ، ڏيئي لاٽ اُئين ٿي آ!
ڏِسُ، ڏيئي لاٽ اُئين ٿي آ!
ڏِسُ، ڏيئي لاٽ اُئين ٿي آ!

آغا سليم

خواب جو سورج

جيڪڏهين اڄ اهي رستا نظر ٿا اچن،
جيڪي مقدس سچائيءَ ڏانهن وٺي ٿا وڃن،
تہ ٻوءِ مبارڪ آهن اُهي ذهن،
جيڪي سون ورنا خواب ٿا ڏيکارين.
جيڪڏهين سپاٽي سج نہ نڪري
۽ پنهنجن ڪرڻن سان ڌرتيءَ کي روشن ڪرڻ وساري ڇڏي
تہ پوءِ سپاٽي ڪنهن ديواني جو خواب
ساري ڌرتيءَ کي روشن ڪري ڇڏيندو.
(گورڪيءَ جي ڊراما ’پاتال‘ تان ورتل)

ڏيک ڦيريون

[ٻه ماڙ جي مٿاهين منزل، وڏو هال جنهن جو اڌ حصو ڊائننگ ۽ اڌ حصو ڊرائنگ روم جي طور استعمال ٿيندو آهي. هال جي کاٻي ۽ ساڄي طرف ٻه دروازا آهن. کاٻو دروازو ڏاڪڻ جو آهي ۽ ساڄو دروازو اندرئين طرف کلي ٿو. سامهون واريءَ پيت ۾ دري آهي جنهن ۾ لوهه جون شيخون لڳل آهن. دريءَ کان ٻاهر نيري آسمان جي پس منظر ۾ نم جون ڪجهه تاريون نظر اچن ٿيون. ساڄي پاسي واري پت ۾ بخاري آهي، جنهنجي ڪارنس تي ڊاڪٽرن وارو چمڙي جو ٿيلهو، ڊاڪٽر مجيد جو فريم ٿيل فوٽو ۽ گلن کان خالي گلدستو رکيل آهي. کاٻي ديوار جي پر ۾ ڊائننگ ٽيبل رکيل آهي. ٻنهي دروازن جي وچ واري حصي ۾ غاليچو وڇايل آهي ۽ آرام ڪرسيون، صوفا پيس ۽ سينٽر ٽيبل بي ترتيبيءَ سان پيا آهن. دريءَ جي مٿان پت تي گهڙيال ٽنگيل آهي، جنهن ۾ ٻه وڄڻ وارا آهن. ڪمري جي وچ ۾ ڇت جي پکي جي هيٺان ڊاڪٽر مجيد آرام ڪرسيءَ تي وينو ڊاڪٽريءَ جو ٿلهو ڪتاب پڙهي رهيو آهي. ڪمري کان ٻاهر رکي رکي لُڪَ تي لڳي ۽ لُڪَ جي جهوٽن جو آواز ڪمري جي ماحول کي اُداس ڪري ڇڏي ٿو. هوا جي جهوٽن ۾ نم جون تاريون لڏن ۽ لمن ٿيون. گهڙيال ٻن جا ٺڪاءُ هڻي ٿو. مجيد ڪتاب مان نظرون هٽائي گهڙيال ڏانهن ڏسي ٿو ۽ پوءِ ڏاڪڻ واري در ڏانهن منتظر نظرن سان نهاريندي چئي ٿو.]

مجيد: ٻه ٿي ويا. سڪينه کي اچڻ گهرجي.

[هو وري ڪنڌ جهڪائي نظرون ڪتاب ۾ کپائي ٿو ڇڏي، ساڄي دروازي کان نوڪرياڻي اندر اچي ٿي.]

نوڪرياڻي: سائين. ماني وڏايان؟

مجيد: (ڪتاب مان نظرون هٽائڻ کانسواءِ) نه مائي، حالي بيهه، سڪينه

اچي ته پوءِ ماني وڊائجانءِ.

[نوڪرياڻي ساڳي دروازي ڪان نڪري وڃي ٿي. ايتري ۾ ڊاڪڻ واري دروازي مان سڪينه داخل ٿئي ٿي ۽ برقعو لاهيندي چڱ پنهنجو پاڻ سان ڳالهائيندي چوي ٿي....]

سڪينه: الا، اڄ ڪيڏي نه گرمي آهي.
مجيد: [ڪتاب تان نظرون هٽائي سڪينه ڏانهن ڏسندي هلڪي خوشيءَ وچان] سڪينه اچي وئينءَ.

[سڪينه هنگي جواب نه ٿي ڏي. هوءَ برقعو لاهي ڪرسيءَ جي ٽيڪ تي اچلائي ٿي ۽ پاڻ ٻيءَ ڪرسيءَ تي ويهي مٿو ڪرسيءَ جي ٽيڪ تي رکي ٿي.]

سڪينه: گرميءَ ۾ ساه ٿو ٻوساڄي. پکي جي هوا ته اثر ئي نه ٿي ڪري.
مجيد: اُس مان آئي آهين، انڪري پکي جي هوا اثر نه ٿي ڪريئي.
سڪينه: اڄ اُس َ به اُس َ آهي.
مجيد: مون تو کي ڪيترا دفعا چيو آهي ته نوڪري ڇڏي ڏي. ماستريائي جو پگهار گهٽو! تو کي پگهار جي ڪهڙي ضرورت آهي مان ڊاڪٽر آهيان، گهڻيئي پئسا ٿو ڪمايان، منهنجا پئسا به ته تنهنجا ئي آهن. پر تون پنهنجي ڳالهه تان لهين ئي نه ٿي.
سڪينه: (مجيد جي ڳالهه پڌي اڻ پڌي ڪري شوڪارو پري ٿي) اف، الا اڄ گرمي مونکي ماري ڇڏيندي.
مجيد: (اٿندي) بيهه ته تنهنجي لاءِ گلوڪوس ناهي اچان. هڪڙو گلاس پيئندينءَ ته طبيعت ٺيڪ ٿي ويندءِ.
[مجيد ساڄي پاسي واري دروازي مان نڪري وڃي ٿو. سڪينه ڪرسي جي ٽيڪ تان مٿو ڪڍي ٿي ۽ رئي جي پلاند سان پيشاني تان پگهر اگهندي چئي ٿي]
سڪينه: پکي جي هوا مان به جڻ ڏاه پئي وسي [ٻاهران لڪ جي

جهوٽن جو آواز اچي ٿو] لڪ ته ڪيڏي ٿي لڳي. نسوري باهه ٿي وسي.

[ساڄي دروازي مان نوڪرياڻي اندر اچي ٿي]

نوڪرياڻي: بي بي. ماني وڏايان.
سڪينه: مان ماني نه کائيندس. گرميءَ ۾ ڪجهه نٿو وڻي.
نوڪرياڻي: ڊاڪٽر صاحب به ماني نه کاڌي آهي. چيائين ٿي: سڪينه بيبي ايندي ته گڏجي کائينداسين.
سڪينه: مجيد کي کارائي ڇڏ. مونکي نٿي وڻي.

[نوڪرياڻي وڃي ٿي. ساڄي دروازي مان مجيد اندر اچي ٿو. هنجي هڪ هٿ ۾ شيشي جو گلاس آهي ۽ ٻئي هٿ سان هو ان ۾ چمچو گهمائيندو سڪينه جي ويجهو اچي ٿو.]

مجيد: (گلاس سڪينه ڏانهن وڌائيندي) هان وٺ، هڪڙو گلاس پيئندينءَ ته طبيعت ٺيڪ ٿي ويندءِ.
سڪينه: خالي رک پوءِ پيان ٿي.
مجيد: اونهون، دوا پيئڻ ۾ ڪڏهن به دير نه ڪجي. اهو ڊاڪٽريءَ جو اصول آهي ڏ
سڪينه: (بيزاريءَ مان) چيم نه ته خالي رک، پوءِ پيئان ٿي.
مجيد: جيڪا تنهنجي مرضي. (گلاس ميز تي رکي ٿو) هيل ڏاڍي سخت گرمي پئي آهي. هھڙيءَ گرميءَ ۾ احتياط نهايت ضروري آهي. ماڻهو ٿوري به بي پرواهي ڪندو ته جهٽ سن استروڪ ٿي پوندس. شهر ۾ روز ٽا سن استروڪ جا ڪيس ٿين. هيڏي ساري شهر ۾ مان ئي ته هڪڙو ڪئُاليفائيڊ ڊاڪٽر آهيان. مريضن سان ڪٿو نه ٿو پڄان. ڊاڪٽر جي به ڪهڙي زندگي آهي، نه راتين جو ننڊ، نه ڏينهن جو آرام.

[مجيد جي ڳالهين جي دوران سڪينه جي چهري تي بيزاريءَ جا تاثرات آيري اچن ٿا ۽ هوءَ ڪرسيءَ تان اٿندي چئي ٿي.]

سڪينه: مان ته هتي زندگيءَ کان ئي بيزار ٿي پيئي آهيان. ڇا هن ڌرتيءَ تي ڪا اهڙي جاءِ ڪانهي جتي گرمي گهُٽ ۽ ٻوسٽ نه هجي. جتي ماڻهو ماڻهوءَ کان بيزار نه هجي، ماڻهن جون ڳالهيون اهڙيون ته وڻندڙ هجن، جو هنن جون ڳالهيون ٻڌي زنده رهڻ جي خواهش وڌي وڃي.

مجيد: مونکي احساس آهي ته منهنجون ڳالهيون اڻ وڻندڙ ۽ بيزار ڪندڙ آهن. پر مان ڇا ڪريان؟ مون ڪڏهن به ڊاڪٽريءَ جي ڪتابن کان سواءِ اجايا سجايا ڪتاب نه پڙهيا آهن. ان ڪري مونکي ڳالهيون ناهڻ نه اينديون آهن.

سڪينه: تو پنهنجي ڊاڪٽريءَ جي ڪتابن ۾ بيزاريءَ لاءِ ڪو علاج پڙهيو آهي. بيزاري ـــ! هر شيءِ کان بيزاري. هن گهر، هن شهر کان بيزاري. ان احساس کان بيزاري ته مان زنده آهيان، اها بيزاري مونکي ماري ڇڏيندي.

[سڪينه پنهنجو پاڻکي آرام ڪرسيءَ تي اڇلائي ٿي ۽ مٿو ڪرسيءَ جي ٽيڪ تي رکي ڇڏي ٿي.]

مجيد: بيزاري ڪا بيماري ڪانهي، پر گرميءَ جي ڪري ڊپريشن ٿئي ٿو. پگهر سان جسم مان سارو سوڊيئم ۽ پوٽيشيم خارج ٿي وڃي ٿو، ان ڪري طبيعت ۾ بيزاري پيدا ٿئي ٿي. ٻه ڏينهن لوڻ، پاڻي ۽ فروٽ جوس پيئندينءَ ته بيزاري پنهنجو پاڻ ختم ٿي ويندي.

[ايتري ۾ پاسي واري ڪمري مان ڪنگهه جو نبل ۽ ڪمزور آواز اچي ٿو. ڪنگهه جو آواز ٻڌي سڪينه جو منهن هارجي وڃي ٿو. هوءَ آهستي آهستي ڪرسيءَ تان مٿو ڪڍي ٿي ۽ ڪن لائي ڪنگهه جو آواز ٻڌي ٿي. آواز هلڪو ٿي ختم ٿي وڃي ٿو.]

سڪينه: ماسي هاڻي ڪيئن آهي؟

مجيد: موت ۽ زندگيءَ جي جنگ جاري آهي.

سڪينه: (ڪرسيءَ تان اٿندي) موت ۽ زندگي! ٻئي ڪيڏا نه خوفناڪ

لفظ آهن.

مجيد: هن سائنسي دور ۾ اهڙيون ايجادون بہ ٿيون آهن، جن سان ماڻهو موت سان بہ مقابلو ڪري سگهي ٿو.

سڪينه: ڇا ڪا اهڙي بہ سائنسي ايجاد آهي، جنهن سان ماڻهو زندگيءَ سان مقابلو ڪري سگهي. زندگيءَ مان ساري ڪڙاڻ ڪيئي ڪڍي ڇڏي، جيئن نانگ مان زهر ڪڍبو آهي ۽ زندگي ماکيءَ جهڙي مٺي ٿي پوي. هن دنيا ۾ ڪي تہ اهڙا انسان بہ هوندا، جن لاءِ زندگي ماکيءَ جهڙي مٺي هوندي! جيڪي مون وانگر زندگيءَ کان بيزار نہ هوندا. جن لاءِ هر نئون صبح نيت نئين خوشين جا پيغام آڻيندو هوندو. منهنجي لاءِ تہ زندگي زهر آهي. روز صبح جو اٿندي آهيان تہ ساڳيو گهر، ساڳيا ماڻهو، هر شيءِ ساڳي هوندي آهي. روز هن دريءَ مان سج ليئو پائي چوندو آهي: هاڻي اسڪول وڃڻ جو وقت ٿي ويو. اسڪول ۾ ساڳيون ڇوڪريون، ماستريائين جون ساڳيون بيزار ڪندڙ ڳالهيون. ڏکي وانگر زندگيءَ جي ايٽ ۾ ٿي وهان. پر ڏکي جي اکين تي تہ کوپا چڙهيل هوندا آهن ۽ هنکي خبر ئي ڪانہ هوندي آهي تہ ايٽ کان ٻاهر زندگي ڪيتري نہ حسين آهي——! وڏا ۽ واڪا ميدان آهن، جن ۾ سرنهن جا پيلا گُلَ جهولي رهيا آهن. سج ذرتيءَ جي هنج ۾ منهن لڪائي ٿو ۽ اُفق وٽ گلاب جا هزارين گل ٽڙي ٽا پون.

مجيد: اوهان اديبن ۽ فنڪارن سان ٽريجڊي اها آهي جو اوهين احساسات جي سطح تي زندگي گذاريندا آهيو. اوهانجو ذهن اوهانجي احساسن جي تابع هوندو آهي. اڄ جو دور احساس جو نہ، ذهن جو دور آهي. هن دور ڪي اوهانجون ڪهاڻيون ۽ اوهانجا بيت نہ گهرجن. پر اهڙا هٿ گهرجن جيڪي آپريشن ڪري سگهن. جيڪي نت نيون ايجادون ڪري سگهن.

[ڪال بيل وڄي ٿي، نوڪريائي ساڄي دروازي مان نڪري کابي دروازي ڏانهن وڃي ٿي.]

سڪينه: شايد ٽپالي آيو آهي.
مجيد: ٽپالي ته ٿي ويو.

[نوڪرياڻي اندر اچي ٿي.]

نوڪرياڻي: سائين اوهانکي هڪڙو ماڻهو پيو سڏي.
مجيد: چئينس ته اچي ٿو. مونکي هڪڙي مريض کي ڏسڻ لاءِ وڃڻو هو. (ڪارنس تان ڊا ڪٽريءَ جو ٿيلهو کڻندي) ڳالهين ۾ ياد ئي نه رهيو. تون اسان جو خيال رکجانءِ مان مريض کي ڏسي اچان ٿو.

[مجيد وڃي ٿو . اسٽيج تي سڪينه ۽ نوڪرياڻي اڪيليون رهجي وڃن ٿيون.]

سڪينه: مائي، خط نه آيو؟
نوڪرياڻي: نه بيبي.
سڪينه: اڄ هنجي خط اچڻ جو ڏينهن هو، الائي ڇو نه آيو؟
نوڪرياڻي: بيبي تون جمال جي خط جو ڪيڏو نه انتظار ڪنديآهين.
سڪينه: جمال جا خط ئي ته منهنجي زندگيءَ جو سهارو آهن.

[وري ڪال بيل وڄي ٿي. نوڪرياڻي ٻاهر وڃي ٿي. سڪينه آرام ڪرسيءَ تي ويهي مٿو ڪرسيءَ جي ٽيڪ تي رکي ٿي. ٻاسي واري ڪمري مان ماسيءَ جي کنگهه جو نبل ۽ ڪمزور آواز اچي ٿو. کنگهه جو آواز ٻڌي سڪينه جو منهن هارجي وڃي ٿو. هوءَ آهستي آهستي مٿو مٿي ڪري آواز ٻڌي ٿي. نوڪرياڻي اندر اچي ٿي. هنجي هٿ ۾ ڪاغذ جو لفافو آهي.]

نوڪرياڻي: بيبي تار آئي آهي.
سڪينه: (ڇرڪي) تار___!
نوڪرياڻي: بيبي، پڙهه ته ڇاجي تار آهي. شل خير جي هجي.

[سڪينه تار وٺي جلدي جلدي کولي پڙهي ٿي. هنجو چهرو خوشيءَ ۾ ٽڙي پوي ٿو.]

سڪينه: (پنهنجي منهن) جمال اڄ رهيو آهي.

نوڪرياڻي: ٻيبي خبر جي تار آهي ني—؟

سڪينه: (خوشيءَ ۾ ٽڙندي) ماڻي جمال ٿو اچيئي.

نوڪرياڻي: جمال!

سڪينه: ها ها. جمال. اڄ ڏهين واري گاڏيءَ ۾ ايندو. هينئر ٽائيم الائي گهڻو ٿيو آهي؟ (گهڙيال ۾ ٽائيم ڏسي ٿي) اڍائي ٿيا آهن. ڏهن ۾ اڃا گهڻي دير آهي. ماڻي تيسين تون هي ڪمرو ٺيڪ ڪري وٺ. هي صوفا پيٽ سان ڪري رک. ڪتاب ٽڙيا پکڙيا پيا آهن، انهن کي چنڊي ڦوڪي ميز تي سجائي رک. موتئي جا گل گهراءِ ۽ گلدستي ۾ سجاءِ. جمال کي گل ڏاڍا وڻندا آهن. هڪ دفعي هن خط ۾ لکيو هو ته هو هميشه ڪتاب پڙهڻ يا ڪهاڻي لکڻ مهل سامهون گل سجائي رکندو آهي. ماڻي جمال تمام وڏو اديب اٿيئي. پر ماڻي تون ائين وائڙن وانگر منهنجو منهن ڇو ٿي ڏسين. ڪجهه ڪرين ڇو نه ٿي، ڇاڻ ڏهه ٿيا، اڃا سارو گهر ناهٺو آهي.

نوڪرياڻي: ٻيبي، تون يڪ ساهيءَ ايتريون ڳالهيون چئي ويئي آهين جو مونکي ته هڪ ڳالهه به ياد نه پيئي.

سڪينه: اوءِ ماڻي، چڱو هل ته ٻهرين توکي سمجهايان ته رات جي ماني ۾ ڇا ڇا تيار ڪرڻو اٿيئي.

[سڪينه نوڪرياڻيءَ سان گڏ ڪمري مان وڃي ٿي.]

پردو ڪري ٿو

ڏيک ٻيو

[ساڳيو ڪمرو. ڪمري جو سامان ترتيب سان رکيل آهي. دروازن تي پردا ٽنگيل آهن، دريءَ تي به پردو ٽنگيل آهي، پر دريءَ جو

پردو هٽايل آهي، ۽ دريءَ کان ٻاهران اونداهون خال نظر ٿو اچي، جنهن ۾ ستارا ٽمڪي رهيا آهن. سيڌتر ٽيبل تي گلدستي ۾ موتئي جا کير جهڙا اڇا گل سجايل آهن. گهڙيال سوا ڏهه وڄائي رهيو آهي، ساڄي دروازي جو پردو هٽائي سڪينه اندر اچي ٿي، هنجي پٺيان نوڪرياڻي به اندر اچي ٿي.]

سڪينه:- (ڪمري جو جائزو وٺندي) هائي ڪمرو بلڪل ٺيڪ ٿي ويو. هر شيءِ ترتيب ۽ سليقي سان رکيل آهي. (هن جي نظر ميز تي رکيل گلدستي تي پوي ٿي، هوءَ گلدستي ڏانهن وڌي ٿي) اڄ پهريون دفعو هن گهر ۾ گل ٿا نظر اچن. (گلدستي تي جهڪي، اونهو ساهه کڻي گل سنگهي ٿي.) الائي گهٽ ڏينهن کانپوءِ مون گل سنگهيا آهن. هن گهر ۾ ته رکيو سڄيڊ جي دوائن جي ڌپ پئي ايندي آهي. گهر ته نه آهي، ڄڻ اسپتال آهي. مائي چانهه جو پائي ته چاڙهي ڇڏيو اٿئي ني- جمال چانهه جو ڏاڍو شوقين آهي. پنهنجي هر خط ۾ چانهه جو ذڪر ڪندو آهي. چانهه جي ڪوپ مان ذڪرندڙ هلڪي ٻاڦ، گرمي ۽ مٺاج ڄڻ....

[اينتري ۾ ماسيءَ جي ڪنگهه جو آواز اچي ٿو، ۽ سڪينه جي چهري تان يڪدم خوشي غائب ٿي وڃي ٿي ۽ هوءَ ڳالهه اڌ ۾ ڇڏي ڏي ٿي.]

نوڪرياڻي: وڏي بيبيءَ تي وري ڪنگهه جو دورو پيو آهي. مان ڏسي اچان ٿي.

[نوڪرياڻي وڃي ٿي. ڪنگهه جو آواز ايندو رهي ٿو. سڪينه مانڪ ڪري، ٻڌڻ بنجي آواز ٻڌندي رهي ٿي. ڪنگهه جو آواز هلڪو ٿئي ٿو. ٻاهران گهوڙي جي گهنگهرن جو آواز اچي ٿو، گهنگهرن جو آواز ٻڌي سڪينه جو چهرو خوشيءَ ۾ ٽڙي پوي ٿو. هوءَ يڪدم ڊوڙي وڃي دريءَ وٽ بيهي ٿي ۽ دريءَ جي سيخن مان هيٺ نهاري ٿي. ٿوريءَ دير تائين هوءَ هيٺ نهاريندي رهي ٿي ۽ پوءِ دريءَ وٽان هٽي

ڪارنس وٽ اچي ٿي ۽ ڪارنس تي رکيل آئيني ۾ ليئو پائي ڏسي ٿي. تڙ تڪڙ ۾ وار ٺيڪ ڪري ٿي ۽ پوءِ رڱو مٿي تي رکي منتظر نظرن سان ڏاکڻ واري دروازي ڏانهن نهاري ٿي. دروازي مان جمال اندر اچي ٿو. مجيد هنجي پٺيان اندر داخل ٿئي ٿو. مجيد جي هٿ ۾ جمال جي بئگ آهي. جمال جي عمر پنجيتاليهه ورهيه آهي. هنجون پيشانيءَ وٽان وارن جون چڳون ۽ ڪنن وٽان نوڪون اڇيون آهن. هنڪي نظر جي عينڪ پيل آهي، وات ۾ پائيپ اٿس، جنهن سان هنجي شخصيت گنڀير ٿي لڳي. هو پائيپ وات مان ڪڍي گهر جي ديوارن ۽ ڇت کي اهڙيءَ طرح ڏسي ٿو جو هنجي نظر سڪينه تي نٿي پوي.]

جمال: اڄ ڪيترن سالن کانپوءِ مون هن گهر ۾ پير پاتو آهي. مون پنهنجو سارو ننڍپڻ هن گهر ۾ گذاريو. پر اڄ هي گهر.... هن گهر جا در ۽ ديوارون مونکي اوپرا ٿا لڳن. جڻ هر شيءِ بدلجي ويئي آهي، پر شايد ڪجهه به نه بدليو آهي، مان بدلجي ويو آهيان. منهنجا جذبا ۽ احساس بدلجي ويا آهن. مونکي چٽيءَ طرح ياد آهي. اڳي هتي هنڌ (ٿورو مڙي هٿ ۾ جهليل پائيپ سان ان طرف اشارو ڪري ٿو، جتي سڪينه بيٺي آهي. هنجي نظر سڪينه تي پوي ٿي ۽ هن ڪان پنهنجي ڳالهه وسري وڃي ٿي. هو پائيپ سان سڪينه ڏانهن اشارو ڪري چوي ٿو.)

جمال: تون ـ تون سڪينه آهين ني....؟!

سڪينه: اوهين ته پنهنجن کي به نٿا سڃاڻو....

مجيد: پروفيسر مونکي به نه سڃاتو.

جمال: پر تون ايڏي وڏي ڪيئن ٿي ويئين؟ ـ تون ته هيترڙي هوندي هئينءَ!

سڪينه: اوهانجي مرضي آهي ته اچا اوتري ئي هجان.

جمال: ڪمال آهي....(صوفي تي ويهي ٿو) ڪالهوڪو ڏينهن آهي، جو اوهين ٻئي هيترڙا هوندا هئا. سارو ڏينهن پيا شرارتون ڪندا هئا. سڪينه ته ڏاڍي شرير هوندي هئي، رات ٿيندي هئي ته ٻئي اچي منهنجو پاسو وٺندا هئا.

آ ڪائي پڌاءِ. مان اوهانکي پرين ۽ ڏيون جون ڪهاڻيون
پڌائيندو هوس. وقت گذرندي دير ئي ڪانه ڪري. اڄ
هڪڙو ڊاڪٽر آهي ۽ ٻيو مشهور اديب!

مجيد: اِهين به ته بدلجي ويا آهيو. وار ئي اڇا ٿي ويا اٿو.

جمال: ياد نه اٿيئي - ننڍپڻ ۾ اوهان ٻنهي کي بيت پڙهائيندو
هوس — پوڙهن جي پيشانيءَ ۾ پيرا مون پسجن. هيءَ اڇا
وار ۽ گهنج وقت جا پيرا آهن.

سڪينه: اوهين ايترا پوڙها ته ڪونه لڳو.

جمال: مان به پاڻکي ائين چوندو آهيان. پر آرسيون ڏاڍيون
بي رحم ٿينديون آهن. منهن تي سچ چئي ڏينديون آهن
ته مان پوڙهو ٿي ويو آهيان. مان به ڪهڙيون ڳالهيون
ڪٿي ويٺس. اوهان نوجوانن سان پوڙهائپ جون ڳالهيون
شروع ڪري ڏنم.
ها مجيد — ڪر خبر، ڊاڪٽري ڪيئن ٿي هلي؟

مجيد: ڏاڍي سٺي ٿي هلي. هن ساري شهر ۾ مان ئي هڪڙو
ڪئاليفائيڊ ڊاڪٽر آهيان انڪري مٿي کنهڻ جي فرصت
به ڪانه ٿي ملي. پر ته به مان خوش آهيان. منهنجي زندگيءَ
جو ڪو مقصد ته آهي. بنان مقصد جي ڪهڙي زندگي.

سڪينه: ڊاڪٽريءَ جي موضوع تي مجيد ساري رات ڳالهائي سگهي
ٿو. پر خدا جي واسطي مجيد سان ادب ۽ آرٽ وغيره
جون ڳالهيون نه ڪجو. مجيد کي ادب ۽ آرٽ سان خدا
ڪارڻ وير آهي.

جمال: ڇا واقعي؟

مجيد: (ڏک ۽ ناراضگيءَ سان) مونکي ادب ۽ آرٽ سان وير ته
ڪونهي. پر مان ادب ۽ آرٽ کي زندگيءَ جو مقصد
نٿو سمجهان. اهي سڀ واندڪائيءَ جون ڳالهيون آهن
انهن مان سوسائٽيءَ کي ڪو فائدو نٿو پهچي.

سڪينه: انڪري ئي مجيد کي ڳالهين کان نفرت آهي، جو ڳالهين
مان سوسائٽيءَ کي ڪو فائدو نٿو پهچي. مجيد جي خيال

۾ سيني گلن مان ستو گل گوبيءَ جو گل آهي، جنهن سان گهٽ ۾ گهٽ پيٽ ته ڀري سگهجي ٿو.

[جمال کِلي ٿو. مجيد جي چهري مان رنج ظاهر ٿئي ٿو.]

جمال: ڏاڍي شرارتي آهين.

[ماسيءَ جي کنگهه جو آواز اچي ٿو. سڪينه جي چهري تان يڪدم خوشي غائب ٿي وڃي ٿي.]

جمال: چاچيءَ سان ته ملبو ئي نه آهيان. چاچي ڪٿي آهي؟

مجيد: امان جي طبيعت خراب آهي. پاسي واري ڪمري ۾ ستي پئي آهي.

جمال: مان چاچيءَ سان ملي اچان ٿو.

مجيد: امان کي هينئر آرام جي ضرورت آهي. اوهين سڀاڻي ملجوس.

[وري کنگهه جو آواز اچي ٿو.]

مجيد: مان امان کي ڏسي اچان ٿو.

[مجيد وڃي ٿو. جمال پائيپ دکائيندي چئي ٿو.]

جمال: مجيد ڪيترو نه بدلجي ويو آهي. ننڍو هوندو هو ته مان هنکي هڪڙو غيرجوابدار ۽ بيوقوف ڇوڪرو سمجهندو هوس، پر هينئر هو ڪيڏو نه جوابدار ۽ سمجهو ٿي پيو آهي.

سڪينه: مجيد اڄ به اهڙو ئي آهي، جهڙو اوهان هنکي ننڍپڻ ۾ ڏٺو هو. هو ڊاڪٽر آهي. پر هن ۾ ڪامياب ڊاڪٽر ٿيڻ جي ڪا صلاحيت ڪانهي. ماسيءَ جي بيماريءَ جو وڏو سبب به مجيد ئي آهي.

جمال: (آٿندي) اسان ۾ ڇاجي صلاحيت آهي، ۽ ڇاجي ڪانهي. سو ته اسان مان ڪو به سمجهي نٿو سگهي. مون ساري زندگي ڪهاڻيون لکيون آهن، پر هينئر مونکي احساس ٿيو آهي ته مون ۾ ڪهاڻين لکڻ جي صلاحيت ڪانهي. مان پروفيسر آهيان، پر ڪڏهين ڪڏهين ڪلاس ۾

چوڪرن کي پڙهائيندي سوچيندو آهيان ته مون ۾ پروفيسر ٿيڻ جي به صلاحيت ڪانهي. مان پنهنجو پاڻکي ۽ هنن چوڪرن کي دوکو ڏيئي رهيو آهيان. اسين زندگيءَ ۾ جيڪو به پيشو اختيار ڪندا آهيون، تنهنجو دارومدار اسانجي صلاحيتن تي نه، پر حادثن تي هوندو آهي. اسين سڀيئي زندگيءَ جي ڊرامي ۾ غلط پارٽ ادا ڪري رهيا آهيون.

سڪينه: سچ ٿا چئو. اسين سڀئي زندگيءَ جي بي معنيٰ ڊرامي ۾ غلط پارٽ ادا ڪري رهيا آهيون. اسين پنهنجن صلاحيتن جا قبرستان آهيون.

جمال: تو ۾ ته وڏيون صلاحيتون آهن. تون تمام وڏي اديب آهين. ايڏي وڏي، جو ڪڏهين مونکي تو کان ڊپ ٿيندو آهي.

سڪينه: مونکان ڊپ ٿيندو اٿو؟

جمال: ها، تو کان ڊپ ٿيندو آهي. تنهنجي ذاتَ کان ڊپ ٿيندو آهي. هر پراڻو نسل، نئين نسل کان ڊڄندو آهي. تو اِبسن جو ڊرامو 'عظيم معمار' پڙهيو آهي. مان به اِبسن جي عظيم معمار وانگر محسوس ڪندو آهيان ته تون منهنجو در کڙڪائي رهي آهين ۽ مونکي چئي رهي آهين ته اها ڪرسي خالي ڪر، جو هاڻي مان ان ڪرسيءَ تي ويهنديس.

سڪينه: (لڪل خوشيءَ سان) اوهين هميشه منهنجي همت‌افزائي ڪندا آهيو. سچ پچ ته جي اوهين منهنجي همت‌افزائي نه ڪريو ها ته مان ڪڏهين به ڪهاڻيون لکي نه سگهان ها.

جمال: تنهنجي ذات سان پيار ڪري مون پنهنجو پاڻ سان پيار ڪيو آهي. انڪري جو مان تنهنجو پيشرو آهيان، ۽ تون منهنجي پيشنگوئي آهين. مون جڏهين هي گهر ڇڏيو هو، تڏهين تون ننڍڙي هئينءَ، تڏهين مان سوچي به نٿي سگهيس ته اها ننڍڙي ڇوڪري اڳتي هلي منهنجو آدرش ۽ منهنجو خواب ٿيندي.

سڪينه: مان اوهانجون ڪهاڻيون پڙهندي هيس ته مونکي اوهانجي ڪهاڻين ۾ پنهنجن ئي احساسن جا پاڇولا نظر ايندا هئا. پوءِ مون اوهان سان خط و ڪتابت شروع ڪئي ۽ اسانجي دوستي گهري ٿي وئي.

جمال: ايتري گهري جو جيڪڏهن اڄ ڪو منهنجي زندگيءَ مان ان دوستيءَ کي ڪيڏي ڇڏي، ته منهنجي زندگي بي معنيٰ ٿي پوي.

[نوڪرياڻي چانهه ڪٺي اندر اچي ٿي، ٻئي ماٺ ٿي وڃن ٿا، نوڪرياڻي چانهن ميز تي رکي ٿي. سڪينه ڪرسيءَ تي ويهي چانهن ٺاهڻ لڳي ٿي ۽ جمال دريءَ کان ٻاهر نهاري ٿو.]

جمال: هتي ڪيتري نه سانت ۽ ڪيترو نه سڪون آهي. رات ڪيتري نه تاريڪ ۽ ستارا ڪيترا روشن آهن. وڏن شهرن ۾ ته ماڻهن ۾ به شخصيت ڪانهي. پر هتي بي جان شين کي به پنهنجي شخصيت آهي.

سڪينه: (چانهن جو ڪوپ هنکي ڏيندي) اوهانکي هتان جي سانت مان سڪون ٿو ملي، پر مونکي ان سانت کان وحشت ٿيندي آهي. هن ننڍڙي شهر ۾ ته ڪو ماڻهو ڪونهي، جنهن سان ريهاڻ ڪري پنهنجي شخصيت جو اظهار ڪري سگهجي. اوهانجو خط ايندو آهي، ته سمجهندي آهيان ڪو مهربان دوست ملي ويو.

جمال: تنهنجي ۽ منهنجي دوستي به عجيب آهي، تون اڀرندڙ صبح آهين ۽ مان لهندڙ، ٻڏندڙ شام!

سڪينه: دوستي وقت جا ويڇا اورانگهي سگهندي آهي، پر ڪڏهن به ذهني ويڇا اورانگهي نه سگهندي آهي. مجيد ۽ منهنجو ئي مثال وٺو. اسين ٻئي ذري گهٽ هم عمر آهيون، هو منهنجو ڏاڍو خيال رکندو آهي، پر اسان ۾ ايڏا ته ذهني ويڇا آهن، جو اسين ڪڏهين به دوست ٿي نٿا سگهون.

جمال: مونکي توسان ملڻ جي ڪيڏي نه تمنا هئي. يقين ئي نٿو

اڄ تہ اڄ منهنجي اها تمنا پوري ٿي آهي. مون جڏهن هي گهر ڇڏيو هو تڏهن واعدو ڪيو هيم تہ وري هن گهر ۾ پير نہ پائيندس. اڄ پنجويهن سالن ڪانپوءِ هن گهر ۾ موٽي آيو آهيان. ۽ اڄ هن گهر جون بي زبان پٿيون مونکي منهنجي ننڍپڻ جو داستان ٻڌائي رهيون آهن. مان ننڍو ئي هوس جو منهنجا پيءُ - ماءُ مري ويا. مجيد جي پيءُ ۽ ماءُ مونکي پاليو. چاچي ۽ چاچيءَ کي مونکان نفرت هئي، مان هنن کي ڏٺي ڪين وڻندو هوس، هي بي زبان پٿيون شاهد آهن تہ منهنجو ننڍپڻ ڪيئن نہ نفرت جي جهنم ۾ جلندي گذريو.

سڪينہ: مان بہ يتيم هيس. مون بہ توهان وانگر ماسي ۽ ماسڙ جا عذاب سهي ننڍپڻ گذاريو. مونکي ياد آهي، جڏهين ماسي مجيد کي هنج ۾ ويهاري پيار ڪندي هئي. تڏهن منهنجي سيني مان سور جي سَٽَ نڪرندي هئي ۽ مان سوچيندي هيس: جيڪر منهنجي بہ ماءُ هجي ۽ مونکي هنج ۾ ويهاري پيار ڪري.

جمال: انسان ڪيترو نہ دکي آهي. گلڙن جهڙا ٻارڙا ڪيئن نہ نفرت جي تانڌن ۾ پچرندا، لڇندا، لوڇيندا وڏا ٿا ٿين ۽ پوءِ ڪيئن نہ نفرت جو سوسائٽيءَ کان انتقام ٿا وٺن.

[اوچتو پاسيءَ واري دروازي مان مجيد اندر اچي ٿو. هنجي چهري مان پريشاني بَکِي رهي آهي، هو بدحواسيءَ ۾ هيڏانهن هوڏانهن نهاري ٿو.]

مجيد: منهنجو ٿيلهو ڪٿي آهي؟

[هنجي پريشاني ڏسي سڪينہ هراسجي وڃي ٿي، جمال بہ پريشان ٿئي ٿو. مجيد هيڏانهن هوڏانهن نهاري ٿو ۽ پوءِ هنجي نظر ڪارنس تي رکيل ٿيلهي تي پوي ٿي، هو سَٽَ ڏيئي ٿيلهو کڻي وڃڻ لڳي ٿو.]

سڪينہ: (چاڻهن جو ڪوپ ميز تي رکندي پريشانيءَ وچان) مجيد

خيريت ته آهي؟

مجيد: ها، بلڪل خيريت آهي.

سڪينه: ماسي ڪيئن آهي؟

مجيد: امان بلڪل ٺيڪ آهي، فڪر جي ڪا ڳالهه ڪانهي.

[مجيد ڪمري مان نڪري وڃي ٿو، ٻاهران چوڪيدار جو آواز ٿو اچي. ”هوشيار....“ جيڪو ماحول کي خوفناڪ بڻائي ٿو ڇڏي. پري کان ٻيو چوڪيدار ورائي ٿو ڏي ”هوشيار....“ ڪتا ڀؤنڪن ٿا.]

سڪينه: چوڪيدار جو آواز ڪيڏو نه خوفناڪ آهي. ڪتن جي ڀؤنڪاٽ ڪيتري نه ڀوائتي آهي. مان ته هتي چري ٿي پوندس. مان هن ماحول مان نڪري ڪنهن اهڙي هنڌ وڃڻ ٿي چاهيان، جتي گرمي ۽ ٻوسٽ نه هجي. ڊاڪٽريءَ جون بيزار ڪندڙ ڳالهيون نه هجن. بيماري نه هجي جتي سدا ٽڙڻ هير گُهلندي هجي. روشني هجي. آواز هجن.

جمال: تون هتان نڪرڻ ٿي چاهين ۽ مان پنهنجي ماحول مان نڪرڻ ٿو چاهيان. مان چاهيان ٿو ته مان زندگيءَ جي بي معنيٰ گوڙ ۽ شور کان پري هتي اچي رهان. ساري ساري رات توسان ريهاڻيون ڪريان، هن درياءَ مان پره کي ڦٽندو ۽ شفق کي ٽڙندو ڏسان. رات جي سانت ۾ ٻئي ويهي خواب ڏسون، پنهنجين اينڌڙ خوشين جا خواب. اسانجي روشن آئيندي جا خواب. ڪيئي سچ آيرن ۽ آلهي وڃن، پر اسين خواب ڏسندا رهون. اهڙا روشن خواب، جو جيڪڏهين ڪنهن ڏينهن سچ نه نڪري ۽ پنهنجن ڪرڻن سان ڌرتيءَ کي روشن ڪرڻ وساري ڇڏي ته اسانجا خواب ساري ڌرتيءَ کي روشن ڪري ڇڏين.

[ماسيءَ جي کنگهه جو آواز اچي ٿو. سڪينه جو منهن هارجي وڃي ٿو. کنگهه جو آواز وڌي وڃي ٿو ۽ پوءِ يڪدم بند ٿي وڃي ٿو. سڪينه ڊڄل نظرن سان جمال ڏانهن نهاري ٿي. مجيد اندر اچي ٿو.]

مجيد: (روئڻهارڪي آواز ۾) سڪينه، سڪينه، امان....

[هو اُٿي ٿو ۽ سڪينه ڏانهن وڃي ٿو. سڪينه ڊوڙي ان کي ٻنهي ٻانهن ۾ منهن لڪائي روئي ٿي. سڪينه داڪر ڏانهن ڪري ٿي.]

سڪينه: ماسي....!

[۽ پوءِ ڊوڙي ڪمري مان نڪري وڃي ٿي. جمال اُٿي وڃي مجيد کي ڳراٽڙي پائي ٿو. مجيد هنجي سيني ۾ منهن لڪائي روئي ٿو.]

پردو ڪري ٿو

ڏهون ڏيک

[ساڳيو ڪمرو. جمال جي بيگ ميز تي رکي آهي، جمال دريءَ وٽ بيٺو دريءَ کان ٻاهر نهاري رهيو آهي. سڪينه ڪرسيءَ تي ويٺي آهي. هنجو چهرو اداس آهي. هوءَ آرام ڪرسيءَ جي ٽيڪ تي مٿو رکي خالي خالي نظرن سان ڇت ۾ گهوري رهي آهي. ميز تي رکيل گل ڪومائجي ويا آهن ۽ سندن ڪنڌ لڙيل آهن. گهڙيال ۾ پنج وڄڻ وارا آهن. دريءَ کان ٻاهر اُفق وٽ پره ڦُٽڻ واري آهي.]

سڪينه: ماسيءَ جو تيجهو به ختم ٿي ويو. پر مونکي اڃا يقين ڪونه ٿو اچي ته ڪو ماسي اسان کان وڇڙي وئي آهي. ائين ٿو لڳيم، ڄڻ ڇاٽ پر واري ڪمري مان ماسيءَ جي کنگهه جو آواز آيو.

جمال: هن زندگيءَ جي سراءِ ۾ اسين سڀ مسافر آهيون، ۽ اسانکي هي سراءِ ڇڏي هلڻو آهي، پر اسانکي گهرجي ته جيترو دير به هن سراءِ ۾ رهون، هنکي سينگاريون ۽ سنواريون ته جيئن پيا مسافر اچي سُک مائين. ڪا اهڙي ياد، ڪو اهڙو آدرش ۽ ڪو اهڙو خواب ڇڏي وڃون

جيڪو هن سماج جي سونهن ۾ واڌارو ڪري.

سڪينه: اوهين ايترو جلد ڇو ٿا وڃو؟

جمال: ڇو ته منهنجا زنجير سڏي رهيا آهن.

سڪينه: جڏهين اسين ٻئي پنهنجا پنهنجا زنجير ٽوڙي نٿا سگهون ته پوءِ اسانجي هڪٻئي سان ڏيٺ ويٺ ۽ دوستي ڇو ٿي؟

جمال: انڪري ته جيئن اسين ان دوستيءَ جي سهاري زندگيءَ جو قيد ڪاٽي سگهون ۽ اسان مان زنده رهڻ جي خواهش ڪڏهن به ختم نه ٿئي. مان جڏهن به زندگيءَ کان ٿڪجي پوندو آهيان، پنهنجي چوڌاري رهندڙ ماڻهن کان بيزار ٿي پوندو آهيان، تڏهن مونکي تنهنجي دوستي ياد پوندي آهي، ۽ مان سوچيندو آهيان ته زندگي هروڀرو ايتري خراب ڪانهي. زندگيءَ ۾ اڃا سونهن آهي، پيار آهي. منهنجي چوڌاري رهندڙ انسان خراب نه آهن. سڀ دُکي پر ڏاڍا نيڪ دل آهن. مونکي انهن جي ڏکن کي دور ڪرڻ لاءِ ڪجهه نه ڪجهه ڪرڻو آهي ۽ پوءِ مان هڪڙي نئين جذبي سان زندگيءَ ۾ حصو وٺڻ شروع ڪندو آهيان.

سڪينه: مجيد به ڪيترو نه دکي آهي، جيڪڏهن هنجي ڊاڪٽريءَ ڪانسواءِ ٻي ڪنهن به شيءِ ۾ دلچسپي ڪانهي يا هو ان ۾ ڪامياب ڊاڪٽر ٿيڻ جي صلاحيت ڪانهي ته ان ۾ هنجو ڪهڙو ڏوهه؟ هو به ته زندگيءَ جي بي معنيٰ ڊرامي ۾ غلط پارٽ ادا ڪري رهيو آهي.

جمال: ڪڏهن سوچيندو آهيان ته ڇو نه اسين سڀ گڏجي زندگيءَ جي بي معنيٰ ڊرامي کي معنيٰ ڏيون.

سڪينه: مان به سوچيندي آهيان، ته اسين ڪيترا نه دُکي آهيون، پر جي اسين سڀ دکي انسان گڏجي زندگيءَ جا ڏک دور ڪريون ته زندگي ڪيتري نه حسين ٿي پوي؟

جمال: ها، جيڪڏهين اسين سڀ زندگيءَ جي پيشانيءَ تان ڏکن جي ڌوڙ کي ڌوئون ته زندگي ڪيتري نه حسين ٿي پوي. هن پره جي پيشانيءَ جهڙي حسين، جنهن تان رات

جي تاريڪي ڏوهي پئي وڃي. ڪڏهين مان پنهنجو پاڻکي زندگيءَ جي آڏو مجرم محسوس ڪندو آهيان. ائين محسوس ڪندو آهيان، ڄڻ مان مجرمن جي ڪٽهڙي ۾ بيٺو آهيان ۽ حسين پر ڏاڍي زندگي مونکان پڇي ٿي: تو پنهنجي ڏکن کي گهٽائڻ لاءِ ڇا ڪيو ۽ مان شرم ۾ ڪنڌ جهڪائي ڇڏيندو آهيان.

سڪينه: ها، اسين سڀ زندگيءَ جي آڏو شرمسار آهيون جو اسين پنهنجي ۾ ٿي پورا آهيون ۽ زندگيءَ جي دکن کي دور ڪرڻ لاءِ ڪجهه تنا ڪريون.

جمال: توسان دوستي ٿي ته مان پنهنجا زنجير وساري وينس ۽ مون خواب ڏٺو ته اسين ٻئي هميشه لاءِ گڏ رهنداسين. مان زندگيءَ جي هڻ - هٽان ڪان ٽڪجي گهر ۾ پير پائيندس ۽ تون مُرڪ سان منهنجو آدرڀاءُ ڪندينءَ، ۽ پوءِ اسين چانهن جي گرم هُرڪار ۾ ڳالهيون ڪنداسين ۽ انوقت جا خواب ڏسنداسين، جڏهين زندگي ايتري دکي نه هوندي، جڏهن گلڙن جهڙا ٻارڙا نفرت جي تاندن ۾ نه پڄرندا.

سڪينه: جڏهن ماڻهو ماڻهوءَ کان بيزار نه هوندو، گرمي گهٽ ۽ پوسٽ نه هوندي ۽ سدا ٿڌڙي هير گهُلندي.

جمال: جڏهن ڪوبه جمال پنهنجي خواب ۽ پنهنجي آدرش کان وڇڙڻ لاءِ مجبور نه هوندو.

سڪينه: ڇا اسانجا خواب ڪڏهن پورا نه ٿيندا؟

جمال: اسانجا خواب ضرور پورا ٿيندا ۽ زندگيءَ جي پيشانيءَ تان دکن جي ڌُوڙ ضرور ڌوپجي.

سڪينه: تيسين ته اسين مري کپي ويندا سين.

جمال: ها، اسين مري کپي ويندا سين، پر اسانجو ڪونه ڪو نسل زندگيءَ جا سُک ضرور ماڻيندو. اسين ٻج آهيون، اسانکي پُرٽو ۽ مرڻو آهي، پر اسانجي دکن مان ئي سڪن جا پيلا گل ٽڙندا ۽ اُگهاڙي ڌرتي سائي شال اوڍيندي.

[سڪينه جي اکين ۾ لڙڪ تري اچن ٿا.]

جمال: سڪينه تون روئي رهي آهين؟
سڪينه نه، مان رئان نه ٿي، مان نه ٻج جي آبياري ٿي ڪريان. لڙڪن سان زندگيءَ جي دکن کي ٿي ڌئان.

[هنن جي گفتگو جي دوران مجيد اندر اچي ٿو. ماٺ ڪري هنن جي گفتگو ٻڌي ٿو، هنجي چهري تي ڏک جا تاثرات اڀري ٿا اچن، هو ٽڪل قدم کڻندو ڪمري مان هليو ٿو وڃي. هيٺان گهوڙي جي گهنگهرن جو آواز اچي ٿو.]

جمال: ٽانگو اچي ويو. منهنجي وڃڻ جو وقت ٿي ويو، مونکي اداس ٿيڻ نه گهرجي. اسان ٻنهي کي اداس ٿيڻ نه گهرجي، اسان سيني کي گڏجي زندگيءَ جا دک دور ڪرڻا آهن. مان اداس نه آهيان .... صفا....اداس .... نه آهيان.

[هنجو آواز ڀرجي ٿو اچي، اکين ۾ لڙڪ تري ٿا اچنس ۽ هو سٽ ڏيئي ميز تان ٻئگ کڻي تکو تکو ٻاهر نڪري ٿو وڃي سڪينه اڪيلي رهجي ويئي. هو صوفي تان اٿي ٿي ۽ ٽڪل وکون کڻندي دريءَ وٽ اچي بيهي ٿي ۽ دريءَ کان هيٺ نهاري ٿي. مجيد اندر اچي ٿو ۽ پٺيري بيٺل سڪينه کي ڏسندو رهي ٿو. هيٺان گهوڙي جي گهنگهرن جو آواز اڀري ٿو ۽ آهستي آهستي دور ٿيندو وڃي ٿو. سڪينه پٺتي مڙي ٿي. هن جون اکيون لڙڪن ۾ آليون آهن، هوءَ آليون اکيون کڻي مجيد ڏانهن نهاري ٿي. هتڪي ٿي پوي ۽ ڊوڙي اچي هنجي سيني ۾ منهن لڪائي روئي ٿي. دريءَ کان ٻاهر آفق مان سج ڪتي ڪري ٿو ۽ سج جا ڪنوارا ڪرڻا دريءَ جي لوهي سيخن مان اسٽيج تي پون ٿا.]

پردو ڪري ٿو

سئموئل بيڪٽ

مضمون

ظفر حسن

سڏي تنهنجو سڏ
نئين زندگي
مجاهد
ڏوراپو

ڪتابن تي تبصرا

پرک

ط-ا
ظ--ح

ظفر حسن

سئموئل بيڪٽ

(١٩٦٩ جو ادبي نوبل پرائيز حاصل ڪندڙ)

سنہ ١٩٦٩ع جو ادبي نوبل پرائيز شاعر، ناول نگار ۽ ڊراما نويس سئموئل بيڪٽ (Samuel Beckett) کي ڏنو ويو آهي. سئموئل بيڪٽ ڊراما نويس جي حيثيت سان جڳ مشهور آهي. سئموئل بيڪٽ جي عمر ٦٣ سال آهي. ڪمال جي ڳالهہ آهي تہ جنهن ملڪ جو رهاڪو آهي، نہ ان ۾ رهي ٿو ۽ نہ ئي پنهنجي ملڪ جي زبان ۾ لکي ٿو! هو 'آئرلينڊ' جو رهاڪو آهي ۽ پيرس (فرانس) ۾ رهي ٿو ۽ آئرش ٻوليءَ ۽ انگريزيءَ جي بدران فرينچ ٻوليءَ ۾ لکي ٿو. ڪن ٻين آئرلينڊ جي ليکڪن وانگر يا تہ هنکي پنهنجي پاڙيسري ملڪ انگلنڊ ۾ رهڻ کپي ها يا گهٽ ۾ گهٽ فرانس ۾ رهندي انگريزيءَ ۾ لکڻ گهرجي ها. پر نہ هو انگلنڊ ۾ رهيو ۽ نہ ئي هن انگريزيءَ ۾ لکيو. ان جا بہ ڪيئي سبب ٿي سگهن ٿا. هڪڙو تہ ١٩٢٠ع ڌاران ڊبلن (آئرلينڊ جي گادي) جي ٽرنٽي ڪاليج (Trinity College Dublin) ۾ هن فرينچ ٻوليءَ جو مضمون (Subject) کنيو ۽ امتحان پاس ڪرڻ کان پوءِ هنکي پئرس ۾ فرينچ ٻولي جي ليڪچرر جي حيثيت سان اڪول نارملي (Ecole Normale) نالي اداري ڏانهن موڪليو ويو ۽ پوءِ هن لاءِ فرينچ ٻولي بہ اهڙي ئي سولي ٿي پيئي، جهڙي انگريزي. پئرس مان موٽڻ بعد هن ڊبلن ۾ فرينچ ٻولي ۽ ادب پڙهائڻ شروع ڪيو ۽ پوءِ نوڪري ڇڏي، هو فرانس هليو ويو، جتي هو اڄڪلهہ پئرس ۾ رهي ٿو.

سئموئل بيڪٽ جي فن کي سمجهڻ لاءِ ضروري آهي تہ پهرين انهن تحريڪن جو مختصر جائزو ورتو وڃي، جن مغرب جي علم ۽ ادب ۾ انقلابي تبديليون آنديون آهن. ويهين صديءَ ۾ ٽيندڙ ٻن مهاڀاري جنگن انسان کي ٽين مهاڀاري جنگ جي چائنٽ تي اچي

بيهاريو آهي. شايد ٽين جنگ آخري جنگ به هجي، ڇو جو هن ڪائنات ۾ شايد دنيا به نه بچي سگهي! انهيءَ ٽين جنگ يا مڪمل تباهيءَ جي ڊپ هڪ نئي فلسفي کي جنم ڏنو آهي. اهو 'بي معنائي' يا بي مقصديت (Absurdity) جو فلسفو آهي. يان پال سارتر (Jean Paul Sartre) جي فلسفي وجوديت (*E*xistentialism) به هن فلسفي کي وڏي هٿي ڏني آهي. مغرب جا جديد فيلسوف، دانشور ۽ ليکڪ انسان جي زندگيءَ جي ڪنهن به ڪم نه اچڻ جي حيثيت يعني Nothingness کان ڏاڍا متاثر ٿيا آهن، ۽ نئين دور جو ادب 'بي معنائي' (Absurdity) جي پيداوار آهي. اها 'بي معنائي' زندگيءَ جو استعارو بڻجي ويئي آهي. سئموئل بيڪٽ به زندگي ۽ ان جي ڀين صورتن جي ڏکوئيل حالت، نااميدي ۽ مونجهه جو فنڪار آهي. جيڪڏهن هڪ لفظ ۾ زندگيءَ کي بيان ڪجي ته اهو لفظ Absurdity آهي.

سموئل بيڪٽ جي فن جو اثر دنيا جي جديد ادب تي آهي. نوبل پرائز ڏيندڙن هڪ طرح سان انهن تحريڪن کي نوازيو آهي، جيڪي هن دؤر جي روح سان هم-آهنگ آهن ۽ بڻڪيت هن دؤر جو، جو پنهنجي 'بي معنائي' جي ڪري مونجهه پيدا ڪري ٿو، ۽ ان جو اڳواڻ آهي.

جيمس جوائس (James Joyce) جيڪو ويهين صديءَ جي مشهور ترين ناول نگارن مان هڪ آهي، هي بيڪٽ جو دوست ۽ استاد به رهي چڪو آهي، تنهن هڪ هنڌ چيو آهي: 'هيءَ زندگي اسين خدا ڪانسواءِ گذاري رهيا آهيون. بس ويتا هن زندگيءَ کي ڏسو!' بيڪٽ جون تخليقون به هن الميہ (Tragedy) کي پيش ڪن ٿيون. بيڪٽ جي چوڻ مطابق انسان جو وجود يا تهذيب پيڙجي ختم ٿي ويندي. هنجي گهڻن ڊرامن جا عنوان به هن حالت جي غمازي ڪن ٿا جيئن ته Krapp's Last Tape، Endgame، Malone Dies. ائين ٿو معلوم ٿئي، ته هر شيءِ مري رهي آهي ۽ روح ختم ٿي رهيو آهي.

بيڪٽ جي فن جي ٻي خاص ڳالهه 'انتظار' آهي، بالڪل ائين، جيئن ڪجهه ٿيڻ وارو هجي ۽ سڄي دنيا ڪنهن

خاص تبديلي يا واقعي رونما ٿيڻ لاءِ ساڪت بيٺي آهي. سندس مشهور ترين ڊرامو Waiting for Godot جو هن ١٩٥١ ۾ لکيو دراصل اميد جو نوحو (ڏک جو راڳ) آهي. هن ڊرامي ۾ ڪُجو ٻه ڪردار آهن جي بيڪار انتظار ۾ مصروف آهن. هن ڊرامي جي ڪري بيڪٽ کي عالمي شهرت حاصل ٿي. هي ڊرامو هڪ نئين ٽڪنيڪ ۽ موضوع جو ڊرامو آهي. هن ڊرامي ۾ 'عمل' جي صورت فقط اها آهي، ته ٻه شخص مسلسل ڪنهنجو انتظار ڪري رهيا آهن ۽ انتظار ختم نٿو ٿئي. اهو انتظار بالڪل ائين آهي، جيئن اوچتو لائٽ هلي وڃي ۽ ماڻهو روشنيءَ جي انتظار ۾ هجي ته چاڻ آئي. بيڪٽ جا هي ٻه ڪردار اخلاقي طور تي ڏيوالو نڪتل سماج ۾ خدا ۽ نئين قدرن (Values) جي انتظار ۾ آهن، بيڪٽ جي انداز ۽ رويي مان مايوسيءَ جو اظهار ٿو ٿئي. بيڪٽ مايوسي (Pessimism) ۾ اعتقاد رکي ٿو. هن مايوسيءَ جي نتيجي ۾ بيڪٽ جي خيال ۾ عقل جي ڳالهه اها آهي ته انسان ڪجهه نه ڪري، بس مانٺ ڪريو ويٺو هجي ۽ ڪجهه ڪرڻ بي صبري آهي. انسان ان 'نئين عالم' جي ظهور ۾ اچڻ جي انتظار ۾ مانٺ ڪريو ويٺو هجي. جو ميٿيو آرنلڊ (Mathew Arnold) جي چوڻ موجب 'جو پاڻکي پيدا ڪرڻ جي طاقت کان محروم آهي!' ۽ ائين ٻئي ڪردار بي معني انتظار ڪري رهيا آهن. وقت ڪاٽڻ لاءِ ڪئي رانديون ڪن ٿا ۽ هي رانديون زندگيءَ جي علامت آهن ۽ جيئن راند ڪرڻ جو مقصد وقت ڪاٽڻ کانسواءِ ڪجهه ڪونهي ۽ زندگيءَ جو مقصد به ڪجهه ڪونهي. هڪ طرح سان هي ٻه ڪردار سرڪس جا مسخرا آهن ۽ سرڪس جو مسخرو هميشه پاڻکي بي عزتو ڪري ٻين کي کلائيندو آهي. بيڪٽ جو به اهو بنيادي خيال آهي ته انسان هن ڪائنات ۾ مسخرو آهي. پر هي اهو مسخرو آهي، جنهن لاءِ بيڪٽ ڳوڙها وهائي ٿو ۽ هو جنهنجي تحفظ ۽ نجات جي ڳولا ۾ آهي ۽ اهو ئي بيڪٽ جو انسان لاءِ درد، سندس فن کي گهرائپ ڏيئي ڪيس مٿي کڻي ونيڻو.

بيڪٽ جديد ڊرامي جي خالقن مان هڪ آهي. هن اسٽيج

انسان جون مايوسين. ڏک ۽ زندگيءَ جي بي مقصدن کي چٽکي ظاهر ڪيو آهي. هو پنهنجي ڪردارن جي وات مان زوردار ڊائلاگ ڏيئي ڊائلاگن جي ڊائلاگن سان چٽاپيٽي نٿو ڪرائي، پر هن جا ڪردار خودڪلامي ۽ مونولاگ جي ذريعي اپڙن ٿا ۽ اها داخلي خودڪلامي (Internal monologue) نئين انسان جي زبان آهي ۽ هن زبان سمجهڻ بنان انسان کي نٿو سمجهي سگهجي.

بيڪٽ هڪ سچو فنڪار آهي فن جي تخليق هن آڏو هڪ عبادت آهي ۽ جديد ادب ۾ اهڙا گهٽ ليکڪ آهن، جن فن کي عبادت جو درجو ڏنو هجي. بيڪٽ جو فن گهرو، علامتي ۽ اندر جي اسرار ۽ رموز سان پريل آهي. بيڪٽ ڪردار جي ذهن کي ائين ٿو کولي، جيئن ڪو ذهن هڪ کنڊ (Continent) هجي. بيڪٽ هر ان ماڻهو ۽ شيءِ لاءِ نفرت ٿو رکي، جيڪا پنهنجو پاڻکي تلاش ۽ سجاڳ (Self-awareness) ڪرڻ سان واسطو نٿو رکي. انهيءَ ڪري ئي بيڪٽ موجوده دؤر جي شخصيت سان هم آهنگ آهي، جيڪا ذري گهٽ چريائپ جي حد تائين پنهنجو پاڻ سان واسطو رکندڙ (Self Concerned) ۽ پنهنجو خود تجزيئي (Self-analysis) ۾ اعتقاد رکي ٿي ۽ بيڪٽ جو خود - تجزيو نه فقط ايماندارانه آهي، پر پنهنجو پاڻکي سزا ڏيندڙ به. بيڪٽ جي ڊرامي (Cannible) جي اختتام جا هي لفظ دراصل ليکڪ ۽ عام ماڻهو جو رشتو مضبوط ڪن ٿا:

'آءٌ ڪٿي آهيان، آءٌ نٿو ڄاڻان ۽ آءٌ ڪڏهين به ڄاڻي نه سگهندس ۽ هن گهري خاموشيءَ ۾تون به نه ڄاڻي سگهندين ته تون ڪٿي آهين، پر تون پنهنجي ڳالهه جاري رک. آءٌ پنهنجي ڳالهه جاري نٿو رکي سگهان ... آءٌ به پنهنجي ڳالهه جاري رکندس.'

بيڪٽ خاموش ۽ گهٽ ڳالهائيندڙ آهي. جڏهين هنکي نوبل پرائيز جي خبر پڌائي ويئي، ته به هن ڪو تبصرو نه ڪيو. دراصل هن ڪڏهين به صحافين سان ڪجهه نه ڳالهايو آهي. پنهنجي باري ۾ يا پنهنجي ادب جي باري ۾ پاڻ ڳالهائڻ

کو فائڊو ڪونهي. سندس ڊرامي Waiting for Godot ۾ هڪ هنڌ، هڪ ڪردار چئي ٿو: ”هو پيدا ٿينديئي، هنجو هڪ پير قبر ۾ آهي. هڪڙي ڏک ۾ ڏينهن، ته هڪڙي ڏک ۾ رات آهي.“ (حقيقت ۾ بيڪٽ جو تخليقون به هڪ پير قبر ۾ هوندي لکيل آهن. (عمر جي لحاظ کان نه، علامتي طور) اهائي ڳالهه آهي جو نه هو چاهي ٿو ۽ نه ئي هن وٽ وقت آهي ته هو پاڻ ڳالهائي. سويڊن جي اڪيڊميءَ کي به اها خبر هئي ته دنيا جي مايوس ترين ليکڪ کي انعام سان نوازي رهيا آهن. سئموئل بيڪٽ اسٽاڪهوم (سويڊن جي گادي) انعام وٺڻ لاءِ نه ويو ۽ نه ئي هن ڄان پال سارتر وانگر انعام وٺڻ کان انڪار ڪيو، ڇو جو سندس خيال ۾ انڪار ڪرڻ سان گهڻو چوپول ٿئي ها، انڪري بهتر آهي ته ماٺ ڪري وهجي. سندس پبلشر جو خيال آهي ته شايد نوبل پرائيز آخري شيءِ آهي جنهنجي بيڪٽ کي طلب هئي (انعام جي رقم ۷۳۰۰۰ ڊالرن جي ڪري نه، پر انعام جي ادب ۾ اهميت جي لحاظ کان) انعام جي اعلان وقت بيڪٽ ٽيونس شهر جي هڪ هوٽل ۾ ۾ ترسيل هو، جتي هو آڏي جي واڌ جي بيماريءَ مان ڇاق ٿي رهيو هو ۽ جڏهن فوٽوگرافر سندس فوٽو وٺڻ لاءِ هوٽل پهتا، ته هو چپ چاپ هنن جي اڳيان اچي بيٺو ۽ گهري خاموشي ۾ فقط ڪئميرائن جي ٽڪ ٽڪ جو آواز هو. نيٺ فوٽوگرافر سڪوت کي ٽوڙيندي چيو، ”معاف ڪجو، اوهانکي تڪليف ڏنيسون.“ ۽ بيڪٽ جواب ۾ فقط ايترو چيو، ”مڙيئي خير آهي. آءٌ سمجهان ٿو.“ (يعني ته آءٌ فوٽو ڪڍڻ جي مجبوريءَ کي سمجهان ٿو) ۽ تنهن کانپوءِ هو خاموش ٿي ويو.

سئموئل بيڪٽ پنهنجي زال سان گڏ پئرس جي هڪ فليٽ ۾ رهي ٿو. جنهن جي گئلري مان پئرس جي جيل جو اهو حصو نظر اچي ٿو، جتي صبح جو قيدي ڪسرت ڪندا آهن. گذريل سال هو نيويارڪ به ويو هو، جتي هن هڪ پاويهن منٽن جي هڪ فلم، جنهنجو نالو به ’فلم‘ (Film) رکيو ويو آهي، تنهنجي شوٽنگ جي نظرداري ڪيائين. اها فلم سندس ئي تحرير ڪيل آهي.

پرک

آهو اديب جيڪو تنقيد نٿو سهي سگهي، اهو زندهہ نہ رهي سگهندو ۽ نہ ئي اڳيان وڌي سگهندو. تنقيد ڪندڙ جو رتبو تمام گهڻو بلند آهي، جيڪر هو ايمانداريءَ سان تنقيد ڪري.

—— عصمت چغتائي

سٽي تنهنجو سڏ (چارڻ)، مرتب: خالد سنڌي. اخباري ڪاغذ، صفحا: ١٠٨، سائز: ڪرائون، قيمت: ٥٢-١، تاريخ اشاعت: ڏنل ڪانهي، ڇپائيندڙ: پنهور ڪلچرل پبليڪيشن، قليلي پار، حيدرآباد.

سٽي تنهنجو سڏ (چارڻ) پنهور ڪلچرل پبليڪيشن جو ٽيون ڪتاب آهي. هن ڪتاب ۾ شعر، مضمون ۽ ڪهاڻيون آهن.

شعرن مان ڪافي شعر سٺا آهن، پر ڪجهہ شعر اڳ ۾ ڇپجي چڪا آهن، ۽ اها خبر نٿي پوي تہ اڻ-ڇپيل شعر ڪهڙا آهن، تنهن ڪري انهن تي تنقيد نٿي ڪجي. بهتر طريقو اهو آهي تہ ڇپيل شعرن لاءِ ڄاڻائجي تہ اهي ڪڏهن ۽ ڪٿي ڇپيا.

مضمونن ۾، ب-ظ سنڌيءَ جو مضمون 'ون يونٽ تنڌ ڪانپوءِ....' مختصر هئڻ جي باوجود چڱو ۽ معلوماتي آهي. باقي سڀئي مضمون اڻ-پورا آهن، گهڻا تہ مختلف ڪتابن تان ورتل ٽڪرا آهن. چڱو ٿئي ها جو مضمون گهٽ هجن ها، پر مڪمل ۽ ڪارائتا هجن ها.

شبير ڪنول جي ڪهاڻي 'زخم' چڱي آهي، البت ڪلائمڪس تي ڪهاڻيءَ ۾ مونجهہ پيدا ٿئي ٿي.

ڪهاڻين واري حصي ۾ ٻہ 'تاثر' بہ ڇپيل آهن، حالانڪ 'تاثر' ڪهاڻيون نہ آهن. اٿين بہ تاثر هڪ متروڪ شيءِ ٿي وئي آهي. تاثر انهيءَ وقت لکيو ويندو هو، جڏهن ڪهاڻيءَ (مختصر ڪهاڻي) جو رواج اڃا پوريءَ طرح نہ پيو هو.

مشتاق احمد شوري جي ڪهاڻي 'ميري ڳل، ڳاڙها لڙڪ' هڪ چڱي ڪهاڻي آهي. ڪهاڻيءَ جو عنوان 'ميري ڳل....' صحيح ڪونهي. ڳل مونث نہ، پر مذڪر آهي، ڪهاڻيءَ جي شروعات وارو حصو گرامر جي لحاظ کان غلط نموني ۾ لکيل آهي.

سحر بلوچ جو تاثر 'سٽي تنهنجو سڏ، پڙهڻ ڪانپوءِ ڪو چڱو تاثر نٿو ڇڏي.

عبدالحليم بروهيءَ جو مزاحيه مضمون 'ڪوتا' تمام دلچسپ مضمون آهي، سنڌيءَ ۾ تمام ٿورا مزاح لکندڙ آهن، عبدالحليم بروهيءَ ۾ وڏيون اميدون آهن.

راز ناٿن شاهي جي ڪهاڻي 'اک ۾ ڳوڙها هٿ ۾ گجرا' هڪ فلمي ڪهاڻي آهي. انهيءَ ڪهاڻيءَ تي ڪئين فلمون ٺهي چڪيون آهن، يعني— هڪڙو شهري بابو ڪنهن ڳوٺ ۾ وڃي ٿو، اتي هڪ ڳوناڻي ڇوڪريءَ کي پنهنجي ڪوڙي محبت جي فريب ۾ ڦاسائي، سندس عزت لٽيو وڃي، ۽ پوءِ انهيءَ کي ڇڏي هميشه لاءِ شهر هليو وڃي، ڇوڪري خودڪشي ڪيو وڃي.

راز هڪڙو چڱو شاعر آهي، هاڻ ڪهاڻين لکڻ جي ناڪام ڪوشش ۾ نه ڄاڻ ڇو مبتلا ٿي پيو آهي!

ڪهاڻيءَ ۾ هڪ هنڌ لکيو اٿس— .... اديب جو اڻ-پورو افسانو. اديب ۾ ته مضمون نگار، تنقيد نگار وغيره سڀ اچيو وڃن، بهتر هو ته لکي ها، 'مان هڪ افسانا نگار جو اڻ-پورو افسانو آهيان.' ڪهاڻيءَ جو عنوان آهي 'اک ۾ ڳوڙها هٿ ۾ گجرا'. گجرا سنڌ ۾ عورتون وارن ۾ نه پائيندیون آهن. خاص ڪري ڳوٺن ۾ ته انهن جو بنهه رواج ڪونهي.

مجموعي طرح سان هي ڪتاب ينپور ڪاچرل پبليڪيشن جي ٻين ڪتابن جي مواد ڪان بهتر آهي. فهرست ۾ هيڊنگ ڏنل آهي ڪهاڻيون، پر ٻن ڪهاڻين تي ڪهاڻي ۽ راز ناٿن شاهي جي ڪهاڻيءَ تي افسانو لکيل آهي. تنهنڪري ائين ٿو محسوس ٿئي ته ڪهاڻي ۽ افسانو الڳ الڳ صنفون آهن. ڪتاب ۾ بيهڪ جي نشانين تي صفا ڌيان ڏنل ڪونهي. ڪنهن جملي ۾ شروع جون ڪاما (”) ته ڏنل آهن، پر پڇاڙي جون ڪاما (“) ڏنل ئي ڪونهن، ڪٿي وري پڇاڙيءَ ۾ آهن ته شروع ۾ ڪونهن. تعجب (!) ۽ سوال (؟) جي نشانين جو به خيال نه رکيو ويو آهي.

پروف ڏسڻ هڪ تمام ڏکيو ڪم آهي، اڪثر ڪري ڪتابن

۽ رسالن ۾ پروف جون چُڪون ٿينديون آهن، پر هن ڪتاب ۾ ضرورت کان وڌيڪ آهن، جن جي ڪري پڙهڻ ۾ تڪليف ٿئي ٿي، تسلسل ٽٽيو پوي ۽ پوريءَ طرح معنيٰ سمجهه ۾ نٿي اچي، هتي مان فقط ٻه مثال ڏيان ٿو.

'زخم' ڪهاڻيءَ ۾ هڪ هنڌ لکيل آهي 'ڪون' اهو لفظ اصل ۾ آهي 'ڪونهه' يا 'ڪونه'. 'ڪوئا' مزاحيه مضمون ۾ 'ننڍڙي نازڪ، مونکان ٻه ڏبرو.' اهو هئڻ گهرجي ها. 'ننڍڙي نازڪ، مونکان ٻه ڏبري' يا 'ننڍڙو نازڪ، مونکان ٻه ڏبرو.'

ڪتاب جو ٽائيٽل رواجي آهي. ڳاڙهي ۽ اڇي رنگ ۾ ڇپيل 'چارڻ' پريان ته صفا پڙهڻ ۾ نه ايندو، اهو ٻين رنگن ۾ ڇپجي ها ته بهتر ٿئي ها.

مجموعي طرح سان هيءَ ڪتاب 'نيو ڪلچرل پبليڪيشن' جي ٻين ڪتابن کان مواد جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ سٺو آهي. پروفن ۽ ايڊٽ تي جيڪڏهن پوريءَ طرح ڌيان ڏجي ها، ته ڪتاب اڃا ٻه سٺو ٿئي ها.

— ط. ا

نئين زندگي، ايڊيٽر: شمشيرالحيدري، اڇو ڪاغذ، صفحا: ٧٣، سائز ڊبل ڊيمي، قيمت: ٥٠ پئسا، تاريخ اشاعت، جنوري ١٩٧٠ع، ڇپائيندڙ: پاڪستان پبليڪيشن، پوسٽ باڪس نمبر ١٨٣، ڪراچي — ١

ماهوار نئين زندگيءَ کي نڪرندي هي ٽيويهون سال آهي. اڄ جيڪي سنڌيءَ جا مشهور اديب ۽ شاعر آهن، انهن مان گهڻن کي متعارف ڪرڻ جو فخر نئين زندگيءَ کي حاصل آهي. گذريل ٽيويهن سالن ۾ نئين زندگي سنڌي ادب جي بي انتها خدمت ڪئي، خاص ڪري ڪهاڻيءَ جي ترقيءَ ۾ نئين زندگيءَ جو وڏو هٿ آهي. سنڌيءَ جي هر وڏي ڪهاڻيڪار ۽ شاعر جون تخليقون نئين زندگيءَ ۾ ڇپجي چڪيون آهن.

جنوري ١٩٧٠ جو هيءُ پرچو 'ڪهاڻي نمبر' آهي. هن پرچي ۾ ڪل ستَ ڪهاڻيون آهن، جن مان پنج سنڌيءَ جون ۽ ٻه اردوءَ

جون ۽ هڪڙو مضمون 'بنگلا افساني جي اوسر' آهي. ڪنهن ڪهاڻي نمبر لاءِ فقط 'ست' ڪهاڻيون تمام گهٽ آهن، ايتريون ڪهاڻيون ته اڄ ڪلهه پيون سنڌي مخزنون ۽ ڪتابي سلسلا هر دفعي ڏيندا رهندا آهن، پر نئين زندگي، جنهن ڪجهه وقت ڪان پڙهندڙن جي انهيءَ مقبول صنف، ڪهاڻيءَ کي اهميت ڏيڻ ڇڏي ڏني آهي، ۽ ڪنهن پرچي منجهه ته ڪهاڻيون بنهه نه هونديون آهن، تنهنڪري نئين زندگيءَ جي ڪهاڻي پرچي ۾ 'ست' ڪهاڻيون به تمام گهڻيون آهن.

هن پرچي جا سنڌي ڪهاڻيڪار آهن — ع - ق - شيخ، امر جليل، الهه بچايو لغاري، عبدالرحيم جوڻيجو ۽ علي بابا.

عبدالرحيم جوڻيجو جي 'پوڙ لاءِ پيرو، ڳالهه' آهي ۽ علي بابا جي 'عاشق زهر پياڪ' گيتن ڀري ڪهاڻي آهي، جيڪا ريڊيو تي پڙهڻ سان تعلق رکي ٿي، ڇپيل صورت ۾، پڙهڻ سان پنهنجو اثر وڃائي ٿي ڇڏي.

پهرين ڪهاڻي ع - ق - شيخ جي 'حسرتن جو قبرو' آهي. ع.ق شيخ سنڌي جي بزرگ ڪهاڻيڪارن مان آهي. هيءَ ڪهاڻي سندس چڱين ڪهاڻين ۾ ليکبي. ڏاڍي سهڻي انداز، وڻندڙ ٻولي ۽ سنن واقعن جي آڌار تي بيٺل ڪهاڻيءَ ۾ ڪافي دلچسپي آهي. ڪهاڻيءَ ۾ جيڪي هن 'سپورٽنگ' ڪردارن جي وتان ڊائلاگ ڳالهايا ويا آهن، سي به ڪهاڻيءَ کي دلچسپ بنائڻ ۾ مدد ڏين ٿا، پر ڪهاڻيءَ جو اوچتو ڪلائمڪس، جيڪو اڌورو محسوس ٿئي ٿو، سو ڪهاڻيءَ جي وهڪ ۾ رڪاوٽ بنجي بيٺو آهي. بهرحال اها هڪ وڻندڙ ڪهاڻي آهي.

ٻي ڪهاڻي 'غلام' امر جليل جي آهي. جليل اڄ جو مشهور ڪهاڻيڪار ليکبو آهي. هر ڪهاڻيڪار جي لکڻ جي اسٽائيل منفرد هوندي آهي ۽ مخصوص پڻ. جليل پنهنجي زوردار ڊائلاگ ڪري مشهور آهي. ۽ جليل لاءِ اها شڪايت عام آهي ته هي فقط ڊائلاگن تي زور ڏيندو آهي، ڊسڪريپشن ۽ ڪردار نگاري ڪان پاسو ڪندو آهي. شايد اهو ئي سبب آهي جو جليل هن ڪهاڻيءَ ۾ انهن ٻن ڳالهين ڏانهن وڌيڪ توجه ڏني آهي، بلڪ ضرورت ڪان وڌيڪ. جليل انهيءَ ڪهاڻيءَ ۾ ڊسڪريپشن جي ايتري ته واڌ، بلڪ 'ڊيگهه' ڪئي آهي

جو پڙهندڙ ڊسڪريپشن جي تفصيل ۾ الجهيو پوي ۽ ڪهاڻيءَ جو تسلسل ٽٽيو پوي. هن ڪهاڻيءَ کي پڙهڻ سان ائين ٿو معلوم ٿئي ته اِها ڪهاڻي فقط ڊسڪريپشن لاءِ لکي وئي آهي ورنه ڪوبه واضح مقصد هن ڪهاڻيءَ ۾ ظاهر نٿو ڏسڻ ۾ اچي، اينگهائيندڙ ڊسڪريپشن ڪري ڪهاڻيڪار ڪئين غلط ڳالهيون به ڪري ويو آهي. جيئن ته ـــ هڪ پنجهٺ سالن جو پوڙهو منظور چيمبر ڪان سائيڪل تي پاڇي جي هٽ ڪنيو وڃي پيو، ۽ پوءِ گاڏي ڪاٽي واري موڙ ڪان ٿيندو هوش محمد شيدي روڊ تي وڃي ٿو، جنهنڪري در اصل پريٽ آباد وڃڻو آهي. سڄي ڪهاڻيءَ ۾ اهو ته ٻڌايو ڪونه ويو آهي ته اِهو پوڙهو منظور چيمبر ڇا ڪرڻ ويو هو. جيڪڏهن هو منظور چيمبر وٽان پاڇي وٺڻ ويو هو، ته اِها بنهه غلط ڳالهه آهي، منظور چيمبر ڏانهن ڪابه پاڇي مارڪيٽ نه آهي. ۽ اِهو ماڻهو جيڪو پريٽ آباد ۾ رهي ٿو، سو آخر ايترو پري پاڇي وٺڻ ڇو ويو، جنهن حالت ۾ هنجي نظر به ڪمزور آهي، سائيڪل به بيڪار آهي. پاڇي وڏي مارڪيٽ، فقير جي پڙ ۽ خود قاپليءَ مان به ملي سگهي ٿي. ڪهاڻيڪار کي فقط ڊسڪريپشن ڪرڻي هئي ۽ ڪار ۾ ويٺل پوڙهي جي پٽ جي ڪار سان ايڪسيڊنٽ ڏيکارڻو هو. جيڏي مهل ايڪسيڊنٽ ٿئي ٿو، ته انهيءَ جي آواز تي اوڙي پاڙي جا مرد، عورتون، ٻار، درن، درين، ۽ بالڪنين ۾ اچيو ٿا بيهن. ڪهاڻيڪار شايد انهيءَ هنڌ کي غور سان نه ڏٺو آهي، هتي هيٺ هڪ هوٽل، واپڊا جي بجلي آفيس، پٺي طرف، بينڪون ۽ وڪيلن جون آفيسون آهن، مٿين ماڙين تي فقط ٽي گهر آهن. رستي تي هر روز موٽرن جون بريڪون لڳنديون آهن، تنهنڪري اُتي به ٽي گهر ته اهڙين ڳالهين تي هري ويا هوندا. ۽ ايترو سوير، جڏهن سج به اجا مَس ڪتني ڪيدي آهي آفيسن ۾ ۽ بئنڪن ۾ مردن، عورتن ۽ ٻارن جي هجڻ جو ته سوال ئي پيدا نٿو ٿئي.

ڪار ۾ ويٺل عورت، مرد کي چئي ته: 'پهريون پيريڊ مونکي وڻٿو آهي. جلد ڪر هل'، سياري جي ڏينهن ۾ جڏهن سج به اجا مَس ڪتني ڪيدي هجي، ڪهڙو ڪاليج ايتري جلد کلندو. ۽ عورت جي چيل ڳالهه ۾ ته اِهو ظاهر ٿئي ٿو ته پهريون پيرو شروع ٿيڻ وارو هوندو.

جڏهن مشتاق (ڪهاڻيءَ جو هيرو) پنهنجي ڊاڪٽر دوست وٽ وڃي ٿو ته بنا سبب ٻه چار ڪوڙ ڳالهائي ٿو. ڪهاڻيڪار انهيءَ لاءِ ڪوبه ڪارڻ نه ڄاڻايو آهي.

'لالو، هڪ مريض آهي، جنهن جي ڏاند گاڏيءَ جي ٽڪر سان ٽرڪ جي هڪ ٻتي ڀڄي پئي آهي، ڪيس پوليس تنگ ٿي ڪري ۽ هو مشتاق کان پڇي ٿو ته "مونکي موت جي سزا ته نه ڏيندا نه؟" ڪو چريو ئي اهڙو سوال پڇندو، حالانڪ لالو چريو ڪونهي. ٽرڪ جي ٻتي ڀڄڻ جي وڏ ۾ وڏ ڪهڙي سزا ٿي سگهي ٿي، اهو ته هر شخص اندازو لڳائي سگهي ٿو.

پوري ڪهاڻي پڙهڻ کانپوءِ سمجهه ۾ نٿو اچي ته ڪهاڻيڪار چوڻ ڇا ٿو چاهي، پڙهندڙن کي، ڪنهن به ڪردار سان همدردي نٿي ٿئي، ڪهاڻيءَ جي مقصد جي ڄاڻ ئي نٿي پوي. ڪٿي ڪٿي لکڻ جي اسٽائيل ٻه ننڍي درجي جي ڪورس جي ڪتابن جهڙي آهي ــــ ماءُ پينگهي ۾ ويٺي آهي. ٻيءُ سامهون کٽ تي ويٺو چلم ڇڪي، ٻار پٽ تي ويٺو راند ڪري.

الهه بچايي لغاري جي ڪهاڻي 'پنهون ٽيس پاڻ، هڪ غير دلچسپ ۽ اڪتائيندڙ ڪهاڻي آهي. هن ڪهاڻيءَ ۾ دل ۽ دماغ جو طويل ۽ بيزار ڪندڙ بحث ڪيل آهي، دراصل هن ڪهاڻيءَ جو نالو 'دل ۽ دماغ جو بحث، هئڻ گهرجي ها.

ٻه ڪهاڻيون اُردوءَ تان ترجمو آهن، ترجمو هميشه انهن ڪهاڻين کي ڪبو آهي، جن ڪهاڻين جي ڪهاڻيڪارن کي پنهنجي ٻوليءَ ۾ وڏي اهميت هجي ۽ آهي پنهنجي ٻوليءَ جون نمائينده ڪهاڻيون هجن. پر هتي ترجمو ٿيل ٻنهي ڪهاڻين ۾ اها ڳالهه ڪانهي. 'گوري او گوري' ڇڪيڙي ڪهاڻي آهي، پر اهڙي ڪهاڻي ڪانهي، جنهن کي ترجمو ڪجي. الطاف فاطمه جي ڪهاڻي بنهه رواجي ڪهاڻي آهي ۽ ائين به الطاف فاطمه جو خود اُردو ادب ۾ ڪو وڏو مقام ڪونهي.

هي پرچو 'ڪهاڻي پرچو، آهي، پر هڪ ته ڪهاڻيون گهٽ آهن، ۽ ٻي ڪا به اهڙي ڪهاڻي ڪانهي جيڪا عرصي تائين ياد ٻيهي.

مجاهد، (هفتيوار اخبار) ايڊيٽر: محمد اشرف دائود پوٽو، صفحا: ١٨؛ ڪاغذ: نيوز پيپر، قيمت: هڪ رپيو، تاريخ اشاعت: ١٠، فيبروري ١٩٧٠ع، ڇپيندڙ: مجاهد هفتيوار، شهدادپور، سنڌ.

سنڌ ۾ بيشمار هفتيوار سنڌي اخبارون نڪرن ٿيون، پر انهن ۾ هڪ ٻه ئي چڱيون اخبارون آهن، انهن مان هڪ 'مجاهد' آهي. مجاهد شهدادپور ۾ جيڪب آباد مان سا گهڻي وقت نڪري ٿي، ۽ شايد پاڪستان جي واحد هفتيوار اخبار آهي، جيڪا ننڍن شهرن مان نڪري ٿي. ٻين هفتيوار اخبارن ۾ مقامي خبرون، وڏيرن ۽ آفيسرن جي خلاف مراسلا ۽ خبرن ڪانسواءِ ٻيو ڪجهه نه هوندو آهي، گهڻيون ته بليڪ ميلنگ تائين محدود آهن. پر مجاهد ۾ عام خبرن کان علاوه سٺو ادب به پيش ٿيندو آهي. سنڌيت جي جذبي کي اُڀارڻ ۾ 'مجاهد' به وڏو ڪم ڪيو آهي، ۽ جن شاعرن جا شعر يا اديبن جا سنڌ متعلق مضمون مختلف رسالن ۽ ڪتابن يا اخبارن ۾ ڇپيا آهن، مجاهد انهن کي ٻيهر ڇپي گهڻي ۾ گهڻن پڙهندڙن تائين پهچائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. شاگردن جي هلچل، 'سنڌيءَ ۾ لسٽن جي ڇپائي'، واري تحريڪ توڙي 'هاري تحريڪ' ۾، مجاهد ڀرپور ۽ ڪارائتو پارٽ ادا ڪيو آهي.

جنهن پرچي تي تبصرو ڪجي پيو، اهو مجاهد جو 'سنڌ سڄا ڳ' نمبر آهي. هن نمبر جي تياري لاءِ اخبار جي ايڊيٽر سنڌ جي گهڻن اديبن کي لکڻ لاءِ چيو هو، پر گهٽ اديبن پنهنجيون تخليقون هنن کي موڪليون. تنهنڪري اڻ-ڇپيل سان گڏ ڇپيل تخليقون به آهن، پر چونڊ سٺي ۽ بامقصد آهي. درحقيقت سنڌيءَ ۾ هڪ اهڙي هفتيوار اخبار جي کوٽ عرصي کان محسوس ٿي رهي هئي، جيڪا سنڌ جا مسئلا پوري بيباڪيءَ سان شايع ڪري، مجاهد ڪنهن حد تائين اها کوٽ پوري ڪئي آهي، ٻين هفتيوار اخبارن کي به مجاهد جي نقش قدم تي هلڻ گهرجي.

ڏوراپو (شعر، مضمونن ۽ ڪهاڻين جو مجموعو) مرتب: نديم قاضي. سائيز: ڪرائون، صفحا: ١٠٤، نيوز پرنٽ، اشاعت جي تاريخ: جنوري ١٩٧٠، شايع ڪندڙ: محل پبليڪيشن، سنڌي ادب محل، پوسٽ باڪس نمبر ٢٤، شڪارپور سنڌ.

هي محل پبليڪشن جو ٻيو ڪتاب آهي. هن کان پهرين سندن ڪتاب 'جنڊڙي' (تبصرو: سهڻيءَ جنوري ١٩٧٠) شايع ٿيو هو. جنهن ۾ رڳو ڪهاڻيون ڏنل هيون، پر هِي ڪتاب ۾ شعرن ۽ مضمونن جو به اضافو ڪيل آهي.

شعر جي حصي ۾ شيخ يار محمد فدا، جو نظم ڏوراپو ڏنل آهي، جنهن ۾ شاعر خدا کي ڏوراپو ڏنو آهي ۽ اردوءَ جي شاعر علامہ اقبال جي شڪوه وانگر لکيل آهي. جيتوڻيڪ هن نظم جي مجموعي تاثر مان خدا جي وڏائي جي مڃتا آهي، پر هي مصرعو 'ڇٽو ٻلا رزاق مولا توسان جوتيان ڇو نہ جنگ'، ڪافي غلط فهمي پيدا ڪري سگهي ٿو. ملڪ نديم جو نظم 'گيت وطن' جو هوندي نہ تمام سنئو چيل آهي ۽ وطنيت سان ڀرپور آهي، پر هڪ هنڌ جتي هن پنهنجن ماڻهن جو بہ حال پيش ڪيو آهي،

دنيا پهتي آهي چنڊ تي يارو،
اسان جو آهي پنگ تي مارو.

جيتوڻيڪ اها ڳالهہ صحيح آهي، پر نظم جي مجموعي تاثر ۾ نهڪي نٿي اچي. اهو هڪ عليحده موضوع آهي، هڪ عليحده نظم لکڻ لاءِ، راز ناڻن شاهي جي نمايڙن نظم تي عنوان ڪونهن. خبر ناهي شاعر هڪ هنڌ وسڪيءَ جي بوتل ڇو لکيو آهي. جيتوڻيڪ شراب جي بوتل لکڻ سان بہ مطلب پورو ٿي سگهيو ٿي. وسڪيءَ جو استعمال شايد Extra يا Super جديد بڻائڻ لاءِ آهي! مس اقبال شيخ آزاد نظم لکيو آهي، پر انکي گيت لکيو ويو آهي. قمر شهباز جو نظم 'اي رات نہ رو، سهڻيءَ جي جنوري ١٩٧٠ واري پرچي ۾ اڳئي ڇپيل آهي. وفا ناڻن شاهيءَ جو آزاد نظم 'دل پٿر من پارو' ۾ هڪ حيران ڪندڙ خيال ڏنل آهي ۽ پڙهندڙ کي سوچڻ تي مجبور ڪري ٿو، هڪ چري عورت

۽ پنهنجو چئن ڏينهن جو ستل ٻار سيني کان جدا ٿي ڪري ۽ هوڏانهن هڪ بي هوش حواسن واري عورت پنهنجي ٻار کي هٿن سان ماري گند جي ڍير تي ڦٽو ٿي ڪري.

مضمونن جي حصي ۾ لطف الله بدوي ءَ جو لکيل 'خلافت تحريڪ جي نشونما' هڪ معلوماتي مضمون آهي، پر مصنف جي نالي سان مرتب کي 'مرحوم' نه لکڻ کپي ها. البت هيٺ ڪو نوٽ ڏجي ها ۽ ان ۾ لکجي ها. دراصل ڪنهن به گذري ويل ليکڪ جي تحرير جي عنوان سان گڏ رڳو نالو ڏيڻ کپي. مرحوم يا سرڳواسي وغيره لکڻ، ڇپائيءَ جي طريقي ۾ شامل نه ڪيو ويندو آهي. ٻيو مضمون ميمڻ عبدالمجيد سنڌيءَ جو آهي، اهو دل تي اثر ڪندڙ حالات ڀرپور مضمون آهي. هي مضمون اسان سنڌين لاءِ خاص اهميت رکي ٿو. سنڌيءَ جي سڀني رسالن ۽ اخبارن کي ڀيهر ڇپڻ کپي ته جيئن گهڻي ۾ گهڻا ماڻهو پڙهي سگهن. باقي هڪڙي ڳالهه آهي ته جڏهين مضمونن ۾ ڪنهن شخصيت جو ذڪر اچي ته اهو ضرور ٻڌائجي ته ڪير آهي، جيئن سنڌي صاحب رڳو 'ڊيڪارٽ' جو ذڪر ڪيو آهي.

ڪهاڻين جي حصي ۾ پهرين ڪهاڻي ميمڻ ارشاد خانم جي 'وفا جي ادا' آهي. جا هڪ رومانوي ڪهاڻي آهي ۽ ان ۾ ڪئي ڳالهيون وضاحت طلب آهن. صبا جي شادي ڪهڙي سبب ڪري رشيد سان نه ٿي؟ شاديءَ کان پوءِ صبا بيمار ٿي رشيد جي اسپتال ۾ داخل ٿئي ٿي، پر ڪٿي به صبا جي مڙس جو ڪو به ذڪر ڪونهي! ٻي ڪهاڻي سليم چني جي 'ٽوئسٽ' آهي اها هڪ چڱي ڪهاڻي آهي ۽ اڄوڪي ماحول جي عڪاسي ڪري ٿي. ڪهاڻي ۾ جيڪي انگريزي لفظ استعمال ٿيل آهن، سي انگريزي حرفن جي بدران سنڌيءَ ۾ لکڻ گهرجن — Sister کي 'سسٽر' لکڻ گهرجي. بيدل مسرور بدوي جي ڪهاڻي 'نظر جو دوکو' به هڪ چڱي دلچسپ ڪهاڻي آهي.

ٽين ڪهاڻي دنيش ڪمار جي آهي. هيءَ ڪهاڻي ڪاليج جي ماحول تي آهي. رفيه تي ڳل اڇلائڻ جو الزام نظير ٻانڊ

تي چڙو تہ ڪٿي؟ جيڪڏھن نظير کي رفيہ جي منصوبي جي خبر ھجي ھا، تہ ڳالھ پنھنجو پاڻ تي اچلائيندي يا نظير پاڻ رفيہ کي پنھنجو پاڻ تي ڳالھ اچلائيندو ڏسي پوء الزام پاڻ تي کڻي ھا، تہ بہ ٺيڪ ھو. پر جي ڪٿي اھين سمجھجي تہ رفيہ تي واقعي ڪو پيو ڳالھ اچلائي ھا، (گھٽ ۾ گھٽ نظير تہ ائين ئي سوچيو ھوندو) تہ پوء نظير جو ھرويرو الزام پاڻ تي کڻڻ ھوشياري نہ، پر بيوقوفي ھئي. ڪھاڻيءَ جي آخر ۾ ليکڪ جيڪڏھن اھو ڏيکاري ھا تہ 'واقعي واري ڏينھن نظير رفيہ کي خود پاڻ کي ڳالھ اچلائيندي ڏسي ورتو ھو' تہ پوء ڪھاڻي سمجھ ۾ اچي سگھي ٿي. چوٿين ڪھاڻي ١٩٣٢ع جي ھڪ پراڻي ڪھاڻي 'ھي پيار، پيھر چيبل آھي، جا آسانند مامتوارا جي لکيل آھي. ھن ڪھاڻي جو موضوع بہ محبت آھي، پر ان ۾ گھرائي آھي.

اڄڪلھ ڪتابي سلسلن جو ھڪ نئي اسٽائيل تي ويو آھي، جن ۾ مضمون، شعر ۽ ڪھاڻيون ھونديون آھن محل پبليڪيشن وارن بہ ساڳيو انداز قائم رکيو آھي. بھتر ائين ٿيندو ھڪ ڪتاب ڪنھن ھڪ ليکڪ جي ڪھاڻين يا شعرن يا مضمونن جو مجموعو ھجي يا ڪو اصلوڪو يا ترجمو ٿيل يا پيھر ڇپيل ناول ھجي. اھڙي قسم جي ڪتابن جي اھميت بہ وڌندي ۽ انھن کي نيڪال ڪرڻ ڏکيو بہ نہ ٿيندو، ڇو جو ھڪ سلسلي يا رسالي وانگر اھي پراڻا نہ ٿيندا ۽ ادب جي ائين خدمت بہ وڌيڪ ٿيندي ۽ انھن ڪتابن مان سٺا وڪرو ٿيندڙ ڪتاب پيھر ٻيھر ڇپارائي بہ سگھبا.

ماھوار سھڻيءَ جو ايندڙ پرچو

'سھڻيءَ' جي اپريل واري پرچي ۾ سنڌيءَ جي عظيم شاعر شيخ اياز جو ڊرامو 'رني ڪوٽ جا ڌاڙيل'، غلام نبي مغل، الھ بچايو لغاري، نانڪ مدناڻي، الطاف شيخ ۽ ٻين ڪھاڻيڪارن جون ڪھاڻيون، شعر، مضمون، سہ ماھي 'مھراڻ'، 'رھبر ڊائجيسٽ'، 'چوڏس'، 'تند تنوار' ۽ ٻين ڪتابن تي تبصرا، ادبي خبرچار ۽ تنقيدي خط شامل ھوندا. _ادارو

تنقيد ۽ رايا

مان اوهانجي حق لاءِ سدائين وڙهندس،
ته اوهين مون سان اختلاف راءِ ڪري سگهو.
— والتيئر

● سهڻي پهتي. آغا سليم جو ناولٽ لاجواب آهي. مان ڪيس هڪ خط جدا به لکان ٿو. بهرحال، جهڙو سهڻو ماڻهو آهي، اهڙي، بلڪ ان کان وڌيڪ سهڻي ذات اٿس. مان جيڪر ڪيس 'اروِنگ اسٽون' سان ڀيٽ ڪيان. پر 'اسٽون' وٽ اهڙي سهڻي ٻولي، سٺو سٽاءُ ۽ نثر ۾ شاعري ڪٿي؟ هو صرف مُردا جيئاري ڄاڻي. سليم ته ڪين ساه کڻڻ تي مجبور ڪري ٿو. هنجي قلم جو جادو هر صفحي تي، هر سٽ ۾ سچ‌پچ سون وانگر ٻيوٿو جرڪي. منهنجي طرفان ڪيس مبارڪباد چوندا.
— **قمر شهباز**، ڪنڊ ڪوٽ

● سهڻي ته منهنجو پسند جو رسالو آهي، جو اهو بلڪل حقيقت‌پسند آهي ۽ هر سٺي ادب کي ڇاپي ٿو. تازو مونکي 'ڪولمبو' ۾ سهڻيءَ جو پرچو ۽ ڊاڪٽر نجم عباسي جي ڪهاڻين جو مجموعو 'طوفان‌جي‌تمنا' مليو آهي. طارق‌اشرف جي امرجليل جي‌ڪهاڻين تي تنقيد جي‌ٻن رخن‌تي تبصرو ۽ تنقيد، اسانجي اديبن لاءِ غور ۽ فڪر جي دعوت ڏئي ٿي. ڪاش اسانجا اديب ان مان ڪو سبق سکن ۽ اجائي ڏاڙهي پٽ ۽ ذاتي جهڳڙن کي ڇڏي ڪا ڪم جي ڳالهه ڪن! اهڙي دنگل بازي شايد ئي ڪنهن ادب ۾، ڪنهن دؤر ۾ تي هجي! آغا سليم جو 'اونداهي ڌرتي، روشن هٿ' ناولٽ ڏاڍو وڻيو. منهنجي پاران ڪيس مبارڪون ۽ سلام چئجو.
— **الطاف شيخ**، چٽاگانگ

● جنوريءَ جي سهڻي گهڻي انتظار بعد ملي. مواد جو معيار بدستور تمام بهتر هو. شعر جو حصو سڄو پڙهيم. قمر شهباز جو نظم 'اي رات نه رو' ۽ امداد حسيني جا غزل بيحد وڻيا. وري وري پڙهيم. افسانن جي حصي مان هيستائين فقط ظفر حسن جو 'خوش نصيب، بدنصيب' پڙهيو اٿم، تمام سٺو افسانو آهي. 'ادبي خبر چار' سٺي ڳالهه آهي.
— **عبدالغفور عابد**، ڪراچي

• ماهوار سهڻيءَ جو پهريون پرچو مليو، ۽ نهايت خوشي ٿي. سچو پرچو نهايت دلپسند آهي ۽ اوهانجي محنت همت ۽ ڪوشش لائق تحسين آهي آءٌ ترت ئي پنهنجن ٻنهي پرچن ۾ هن تي مفصل تبصرو ڇپيندس، جو درحقيقت تعريف ئي هوندو، ڇوته سهڻي آهي ئي تعريف لائق. البت ههڙي سٺي پرچي جي ههڙي ردي ڇپائيءَ تي افسوس ضرور آهي.

— م. ع ڏيپلائي، حيدرآباد

• سهڻيءَ ٠و جنوري وارو پرچو سلطان هوٽل واري بوڪ اسٽال تان وٺي سجاول واري لاريءَ ۾ سوار ٿيس. سرسري نظر ته رستي ۾ ئي وڌم، ٽائيٽل ڪور جي ڊزائين سٺي، پر رنگن جي بي ڊولائتي جڙت سهڻائيءَ کي وڃائي ڇڏيو آهي. ڇپائيءَ ۾ ڪيترين سٽون سڌائيءَ کان وڌيڪ پاسيرين ڇپيل هيون ۽ ڪن ڪهاڻين ۾ ته هينيون سٽون ڊٺل ۽ ڪٽيل هئڻ ڪري پوريءَ طرح پڙهڻ ۾ نٿي آيون. ترتيب نهايت مؤزون هئي. ڪهاڻين مان 'جيون آشا، جيوڻ پيڙا' نالي جي معيار کان گهٽ هئي. ان جو سبب شايد منهنجي لاءِ اهو هو جو لغاري صاحب جي نئين زندگي واري ڪهاڻي پهريز پڙهي، پوءِ سهڻيءَ واري ڪهاڻي پڙهيم، تنهنڪري 'پنهون ٿيس پاڻ'، وڌيڪ وڻي. باقي سهڻيءَ واري ڪهاڻيءَ جو پلاٽ رواجي هو تڏهن به لغاريءَ ڪهاڻيءَ کي نباهڻ جي چڱي ڪوشش ڪئي آهي. اميد ته لغاري جي قلم مان اچا به سٺيون ڪهاڻيون سنڌي ادب کي ملنديون. عبدالقادر جوڻيجي جي 'آرسي' پڙهندڙ اڳيان هڪ آئينو هئي، جنهن ۾ جنس به پي ڏني ته فن به پڌري پٽ پي ڏنو. ڪهاڻيءَ جي ٻولي لاجواب، پر آخر ۾ اوچتو ختم ٿيو وڃي، تنهنڪري ڪو اثرائتو تاثر نه ڇڏي سگهي آهي. نديم قاضيءَ جي ڪهاڻي روماني رنگ ۾ رتل هئي. واقعي عشق جڏهن گهراين مان گذرندو آهي ته فقيري اختيار ڪندو آهي، عنوان کي نباهڻ جي ڪامياب ڪوشش آهي، آغا بشير جي 'محبوبه جي تلاش' طنز ۽ مزاح جو حسين امتزاج آهي. آغا شهاب الدين منهنجو نورمحمد هاءِ اسڪول جو ساٿاري آهي، ادبي ذهن ڪيس ورثي ۾ مليل آهي، سندس پهرين ڪهاڻي پڙهي ڏاڍي خوشي ٿي آهي، دوست اڳتي هلي سٺو ڪهاڻيڪار ثابت ٿيندو.

منهنجي ڪيس مبارڪباد ڏيندا. ان ڪانپوءِ آخري ڪهاڻي ظفر حسن جي 'خوش نصيب بدنصيب' مون پهريون دفعو سنڌي ڪاليج ۾ 'ڪهاڻي جي شام' ۾ پڙهي هئي. بي حد متاثر ڪندڙ هئي. توهان سهڻي ۾ ڪيس نهايت موزون ترتيب سان شايع ڪري منهنجي پراڻي آرزو پوري ڪئي آهي. حقيقت ۾ هيءَ ڪهاڻي سهڻيءَ جي سونهن آهي. ظفر حسن به منهنجو هم ڪلاسي رهيو آهي. ننڍي هوندي کان ئي منجهس ادبي جوهر جون چوليون موجزن هيون. اميد ته اجا به سنڌس زور قلم جون جولانيون سنڌي ادب کي نت نين ڪهاڻين سان سينگارينديون.

— زيب پٽي، سجاول

• هن ڀيري سهڻي ۾ مواد سٺو ڇپيل آهي. نثر واري حصي ۾ سڀ ڪهاڻيون چڱيون آهن. خاص ڪري آغا بشير واري طنزيه ڪهاڻي، عورت توڙي ان جي چاهيندڙ لاءِ هڪ وڏو سبق آهي، پر اسانجي سماج ۾ جن فردن ڏانهن اشارو ڪيو ويو آهي، تن جو قصور به پلا ڪهڙو آهي. انسان جيڪو پيار ۽ محبت جو بکيو آهي، سو ڪنهن نه ڪنهن طريقي پنهنجو پاڻ وندرائڻ گهري ٿو، سو هنجو بنيادي حق آهي. باقي فيشن ايبل عورتن تي هي اڇليل تير، ملڪ سارو منصور، کهي ڪهڙين ڪيترا، جي مصداق آهي. ڪهاڻي جي سڀ کان اعليٰ خوبي هيءَ آهي ته لکندڙ بجاءِ ٻين کي پيش ڪرڻ جي پنهنجو پاڻکي پيش ڪيو آهي. انهيءَ ۾ ڪيتري سچائي سمايل آهي، سا پڙهندڙن کان ڳجهي نه آهي. بهرحال سنڌس ڪهاڻي ڪيرون لهڻي. شاعري واري حصي ۾ چونڊ شاعر، محترم قمر شهباز، امداد حسيني، ذوالفقار راشدي، نياز همايوني، نثار بزمي، پير بخش پياسي ۽ منظور قريشي جن جا شعر پڪا پختا مواد جي لحاظ کان افضل آهن. قمر شهباز ۽ امداد حسيني، منهنجي تن جي تند تنوار آهن. زيب پٽي وارو آزاد نظم 'سپنن جا سهارا' پهريون ۽ پويون بند البت ڪجهه چڱو آهي، باقي وچئين بند ۾ شاعر ڇا ٿو ڏيڻ چاهي، سو پاڻ ئي سمجهي سگهي ٿو. محبوب جا نشيلا نيڻ، شاعر جا رسيلا نيڻ، چانڊوڪيءَ جا ٽڙڪا ٽڙڪا ڪيڏو نه ظالم آهي. نيڻ پهريون دفعو رسيلا پڙا اٿئون، ورنه چپ رسيلا ٿيندا آهن. نيڻ ڪٽي پلڪا چمڻ سان روح محصور ٿيندو

آهي. شاعر، ذات کي روئانژي ڌارن جي هاڃ ۽ جهات کي عبرت ۾ وجهي ڇڏيو آهي. لڪ لڪوٽيءِ راند کي سيمن سان تشبيهه ڏيئي پورن ۽ سورن کي به اُت جاڳايو ويو آهي، جت ڇپڙا اتڪيل آهن. ياءُ زيب کي گهرجي ته شاعري جهڙي نازڪ صنف سان لفاظيءَ کلورن نه ڪري. آزاد نظم هڪ ڏکي صنف آهي. جيتوڻيڪ ڪافيي ۽ رديف جي پابندي کان آجي آهي. تاهم شعر ۾ تسلسل، ترنم ۽ مواد ضروري آهي. زيب پنهنجي هڪ سٺو ڪهاڻيڪار آهي، ڪيس گهرجي ته شاعري جي دنيا مان نڪري، پنهنجي اڳين دنيا ۾ اچي. جت ڪيس ڪافي ڪجهه مهيا آهي، ۽ گهڻو ڪجهه لکي سگهي ٿو. اميد ته منهنجن هنن لفظن کي هيئين سان هنڊائيندو. 'اونداهي ڏرتي روشن هٿ' آغا سليم جي لکيل ڪهاڻي هڪ دفعو پڙهي وڃڻ سان دل نه پري، تنهن تي جناب مراد علي مرزا صاحب جن جيڪي ڪجهه لکيو ۽ ڏنو آهي. سو پڻ ڪهاڻي جي افاديت لاءِ موزون ۽ مناسب آهي. مختلف ڪتابن تي تبصرا، رايا، تنقيدون، پڙهندڙ جا خط ۽ ادبي خبر چار رسالي جي جان آهن. آخر ۾ مهراڻ جي ڪاميابي جي لاءِ دعاگو آهيان.

— مس زينب خواجه - ٽنڊو محمد خان.

حيدرآباد سنڌ جي قديم، مشهور ۽ اعليٰ بيڪري

بامبي بيڪري

صدر، حيدرآباد سنڌ

فون نمبر ٢٤٧٩

هر قسم جا ڪيڪ، پيسٽري ۽ بسڪٽ

آرڊر تي هر قسم جو مال تيار ٿي ملندو

BOMBAY BAKERY

CANTONMENT, HYD.

ادبي خبر چار

جڳ مشهور اديب اسٽينلي گارڊنر گذاري ويو

آمريڪي اديب اسٽينلي گارڊنر، جيڪو جاسوسي ڪتاب لکڻ ۾ جڳ مشهور هو، ۽ جاسوسي ادب ۾ هڪ ناقابل فراموش ڪردار 'پيري ميسن' ڏنو هئين، ٻارنهين مارچ تي پنهنجي گهر (رياست ڪيلي فورنيا) ۾ گذاري ويو، خيال آهي ته کيس سرطان (ڪينسر) هو، گارڊنر بيشمار ڪتاب لکيا آهن ۽ آمريڪا جي انهن ٻن چئن اديبن مان هڪ هو، جن پنهنجي ڪتابن مان بي انتها دولت ڪمائي آهي.

غلام رباني جي شادي

مشهور سنڌي ڪهاڻيڪار غلام رباني جي شادي، ٻاويهين فيبروريءَ تي پنهنجي ڳوٺ 'آگرو' ۾ ٿي وئي.

نجم عباسي ۽ آمر جليل جي ڪتابن تي انعام

پاڪستان رائٽرز گلڊ مشهور سنڌي ڪهاڻيڪارن نجم عباسي ۽ آمر جليل جي ڪهاڻين جي مجموعن 'طوفان جي تمنا' ۽ 'دل جي دنيا' تي، ١٩٦٩ع جي بهترين ڪتابن جو انعام پنج، پنج سؤ رپيا انعام ڏنو. طوفان جي تمنا 'اداره ادب نو' حيدرآباد ۽ دل جي دنيا 'رهبر پبليڪيشن' حيدرآباد ڇپيو آهي.

سنڌيءَ ۾ نوان ڪتابي سلسلا

سنڌيءَ ۾ اڄ ڪلهه ڪتابن، ڪتابي سلسلن ۽ نئين مخزن نڪرڻ جو تمام گهڻو زور آهي. ويجهڙائيءَ ۾ 'چوڏس' ڪتابي سلسلو حيدرآباد ۾ نڪتو آهي، انهيءَ جو ڪيڊنڊز ۽ مرتب مشهور ڪهاڻيڪار علي بابا آهي. ٻيو ڪتابي سلسلو به حيدرآباد مان نڪتو آهي، انهيءَ جو نالو آهي 'تند تنوار' انهيءَ جو مرتب ۽ ڪيڊنڊز نثار حسيني آهي.

رشيده حجاب ۽ مدير نوحاڻي عمرو ادا ڪرڻ ويئيون

سنڌيءَ جي مشهور ڪهاڻيڪار رشيده حجاب ۽ مضمون نگار

مريم نوحاڻي (ڏاڍ ڪهاڻيڪار پڻ) پنجين مارچ تي عمرو ادا ڪرڻ حجاز وئيون.

رشيده حجاب کي ڊاڪٽوريٽ جي ڊگري ملي

مشهور ڪهاڻيڪار رشيده حجاب 'ڀاڻني'، ۾ پي-ايچ-ڊي ڪئي. هيءَ نه فقط پهرين اديب خانون آهي، جنهنکي اِها ڊگري ملي آهي، پر پهرين سنڌي عورت آهي، جنهنکي اها ڊگري ملي آهي.

حيدر بخش جتوئي اجا بيمار آهي

مشهور اديب حيدر بخش جتوئي، گهڻي عرصي کان بيمار آهي، سندن طبيعت اجا به ٺيڪ نه ٿي آهي، ۽ ويجهڙائي ۾ کين 'سائي' پڻ ٿي پئي آهي.

جيڪب آباد ۾ سنڌي باک

٢٧- جنوريءَ تي جيڪب آباد ۾ سنڌي ادبي سنگت جي پاران ميونسپل ٽائون هال ۾ 'سنڌي باک، ملهائي وئي. سنڌي باک ۾ تي نشستون رکيون ويون هيون- مقالا، مشاعرو ۽ راڳ. مقالن جي صدارت 'شيخ اياز، ڪئي، مشاعري جي صدارت 'غلام قادر قيس' ڪئي. مقالن ۽ مشاعري ۾ شيخ اياز، تنوير عباسي، رسول بخش پليجو، اختر بلوچ، فتاح عابد، ملڪ نديم، عبدالڪريم گدائي، رشيد ڀٽي، فتاح ملڪ، نياز همايوني ۽ ٻين اديبن ۽ شاعرن بهرو ورتو.

جيڪب آباد جي جلسي ۾ سنڌي ڊرامو، سنڌي ۽ اردو مشاعرو

جيڪب آباد ۾ هر سال ٿيندڙ جلسي ۾ هن دفعي ٤- فيبروري تي ريڊيڪراس پاران سنڌي ڊرامو پيش ڪيو ويو، اهو ڊرامو سنڌيءَ جي عظيم ليکڪ مرزا قليچ بيگ جو لکيل 'انڪوائري آفيسر' هو. هن ۾ ريڊيو آرٽسٽن بهرو ورتو. ٥- فيبروري تي سنڌي مشاعرو ٿيو، جنهن ۾ تنوير عباسي، نياز همايوني، عبدالڪريم گدائي، امداد حسيني، تاج بلوچ، غالب لطيف، محسن ڪڪڙائي، اُستاد بخاري، زيب عاقلي، حبيب الله ڀٽي ۽ ٻين شاعرن پنهنجا شعر پڙهيا مشاعري جي صدارت آغا عبدالنبي ڪئي.

٦- فيبروريءَ تي اردو مشاعرو ٿيو، جنھن ۾ اردوءَ جا مشھور ۽ نوان شاعر شريڪ ٿيا.

سنڌي ادبي سنگت جو ساليانو ميڙ

سنڌي ادبي سنگت جو ساليانو ميڙ ٢٤- جنوري ١٩٧٠ع تي سکر ۾، ميونسپل ٽائون ھال ۾، صبح جو نوين لڳي ٿيو، جنھنجي صدارت شيخ اياز ڪئي. ميڙ ۾ پھرين، اڳوڻي سيڪريٽري جنرل تنوير عباسي ساليانو رپورٽ پيش ڪئي انھيءَ بعد جوڙجڪ ۾ درستون، پيٽي قاعدا (مقامي شاخن لاءِ) ۽ ٻڌرنامو منظور ڪيو ويو. انھيءَ ڪانپوءِ نئين سال لاءِ ھيٺين ريت چونڊون ٿيون.

سيڪريٽري جنرل: رشيد ڀٽي (سکر) جائنٽ سيڪريٽري: تاج بلوچ (ڪراچي) خزانچي: محمد بخش سومرو (جيڪب آباد) آڊيٽر: منير سنڌي (حيدرآباد) ميمبر ورڪنگ ڪاميٽي، شيخ اياز (سکر) تنوير عباسي (خيرپور) غلام رسول ڪلھوڙو (جيڪب آباد) شوڪت سنڌي (دادو) علي بابا (ڪوٽڙي) محبوب علي شاھ (ٺٽو) ڪرم علي شاھ (ڇوڇي) سيد اڪبر (دڙو) ٻٽر سنڌي (ٻنورو) حميد سنڌي (حيدرآباد) پروانو ڀٽي (ٽنڊو محمد خان) نور عباسي (نوابشاھ) اقبال جتوئي (ڪراچي) معصوم ھالائي (جھول) انور ھالائي (ھالا) مخدوم اشرف ڀٽي (پراڻا ھالا) ۽ سرويچ سجاولي (سجاول).

٢٥- جنوريءَ تي ڊسٽرڪٽ ڪائونسل ھال ۾ جشن سنڌ جي تقريب ٿي، جنھن ۾ سمپوزيم، ۽ مشاعرو ٿيو. سمپوزيم جو عنوان ھو ”قومي آزاديءَ جي تحريڪ ۾ ادب جو حصو“. سمپوزيم جي صدارت حميد سنڌي ڪئي ۽ ان ۾ شيخ اياز، تاج بلوچ، رسول بخش پليجي، اختر بلوچ، حفيظ قريشي، رڪن الدين قاسمي، نبي بخش کوسي ۽ ٻين ورتو. مشاعري جي صدارت حفيظ قريشي ڪئي ۽ انھيءَ ۾ شيخ اياز، تنوير عباسي، نياز ھمايوني، تاج بلوچ، فتاح ملڪ ۽ ٻين شاعرن شعر پڙھيا.

ماھوار سھڻيءَ جي ٻارن اديبن کي پارٽي

ماھوار سھڻيءَ جي پاران نجم عباسي ۽ آمر جليل جي اعزاز ۾ ھوٽل اورينٽ ۾ ... ھڪ چانھ پارٽي ڏني وئي. ھا پارٽي ٻنھين کي رائٽرز ڪلب

جي انعام ملڻ جي خوشيءَ ۾ ڏني وئي هئي. انهيءَ پارٽيءَ ۾ محمد ابراهيم جويو، غلام محمد گرامي، م - ع - ڏيپلائي، خواب حيدرآبادي، مراد علي مرزا، ع - ق - شيخ، تيرٿ داس هوتچند، قيوم صاحب، إمداد حسيني، علي بابا، شوڪت حسين، عبدالحق عالمائي، بلاول پرديسي، خير محمد کوکر، ظفر حسن ۽ ٻيا اديب شريڪ ٿيا.

ٻه اديب پيپلز پارٽيءَ ۾ شامل

مشهور اديب محمد عثمان ڏيپلائي ۽ مشهور شاعر سرويچ سجاولي، پاڪستان پيپلز پارٽيءَ ۾ شامل ٿيا آهن.

سنڌي ادبي سنگت ڪراچيءَ جي پاران راڳ جي محفل

سنڌي ادبي سنگت ڪراچي جي پاران، ١٥ اپريل تي شام جو ساڍي ڇهين لڳي، ٿياسافيڪل هال ۾ راڳ جي محفل ٿي. جنهن ۾ مشهور حصو ورتو.

ذوالفقار علي ڀٽي ڪتاب جو افتتاح ڪيو

پاڪستان پيپلز پارٽيءَ جي چيئرمين ذوالفقار علي ڀٽي، اردوءَ جي مشهور صحافي ۽ اديب محمود شام جي انگريزي ڪتاب ’ڪارڊيو اسپازم‘ جو ڪراچي پريس ڪلب ۾، پهرين جنوريءَ تي افتتاح ڪيو.

علامه ڊاڪٽر دائود پوٽي جي لائبريري، يونيورسٽي کي عطيو

علامه ڊاڪٽر دائود پوٽي جي خاندان، وائيس چانسيلر سيد غلام مصطفيٰ شاه جي گذارش تي، مرحوم ڊاڪٽر صاحب جي سموري لائبريري سنڌ يونيورسٽيءَ کي عطيو ڏيڻ لاءِ رضامندي ڏيکاري آهي.
سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ هن لائبريري واري حصي جو نالو ’ڊاڪٽر يو-ايم دائود پوٽو لائبريري‘ رکيو ويندو.

سيد سليم شاه قادري، شاهد پرنٽرس، صدر، حيدرآباد سنڌ، مان ڇپرايو
نيشنل سراج پرنٽنگ پريس، حيدرآباد سنڌ ۾ ڇپيو.

هن پرچي جا ڪجهه ليکڪ

عبدالجبار جوڻيجو، سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ سنڌيءَ جو ليڪچرار آهي. ڪهاڻيڪار کان علاوه شاعر، مضمون نگار ۽ تنقيد نگار پڻ آهي.

تنوير عباسي، پورو نالو نور نبي، تخلص 'تنوير'، موجوده وقت ۾، سنڌيءَ جي مشهور شاعرن مان هڪ آهي. سندس شعرن جو ٻيو مجموعو 'رڳون ٿيون رباب'، شايع ٿيل آهي، سندس شعرن جو ٽيون مجموعو 'تنوير جا شعر'، ڇپجي رهيو آهي. گهڻو اڳ هڪ ڪهاڻي 'لوئي' لکي هئين جيڪا ساماهي 'مهراڻ' ۾ ڇپي هئي. تنوير، ڊاڪٽر آهي، ۽ هن وقت خيرپور ۾ پريڪٽس ڪري رهيو آهي.

محمد بخش سومرو، نئون ڪهاڻيڪار آهي. هي سندس پهرين ڪهاڻي آهي، پر اتفاق سان سندس 'ٻي' ڪهاڻي 'روح رهاڻ' مخزن ۾ اڳ ۾ ئي ڇپجي وئي. ايم-آءِ، ايل-ايل-بي آهي، هن وقت جيڪب آباد ۾ وڪالت ڪري رهيو آهي.

مريم نوحاڻي، پورو نالو مريم سلطانه نوحاڻي، گورنمينٽ گرلز ڪاليج حيدرآباد سنڌ ۾ ليڪچرار آهي. هيءَ سندس پهرين ڪهاڻي آهي، پر مضمون ڪافي ڇپجي چڪا اٿس.

شبير ترابي، پورو نالو غلام شبير ترابي، اڄا سندس شمار نون ڪهاڻيڪارن ۾ ٿئي ٿو. هيءَ سندس ٽين ڪهاڻي آهي. ڪجهه عرصو اڳ سهڻيءَ ۾ سندس ڪهاڻي 'جهاليم جي جهوليءَ ۾' شايع ٿي هئي، هيءَ ٽئين ڪهاڻي آتان شروع ٿئي ٿي، جتي پهرين ڪهاڻي پوري ٿئي ٿي.

محمد علي سنڌي، سچل سرمست ڪاليج ۾، انٽر آرٽس جو شاگرد آهي، هيءَ سندس پهرين ڪهاڻي آهي، ڪهاڻيڪار سان گڏ شاعر پڻ آهي ۽ موسيقيءَ جي تعليم به وٺي رهيو آهي.

شيخ اياز، پورو نالو مبارڪ علي، تخلص اياز، اڄ جو سڀ کان مشهور مقبول ۽ سنڌيءَ جي وڏن شاعرن مان هڪ آهي. سندس شعرن جا ٽي مجموعا، هڪ خطن جو، ۽ ٻه ڪهاڻين جا مجموعا ڇپجي چڪا آهن. شعرن جي مجموعي 'ڀنوريءَ آڪاس' کي پاڪستان رائٽرز گلڊ بهترين ڪتاب تي هڪ هزار رپيا انعام ڏنو، ۽ حڪومت انهيءَ تي

پابندي وڌي. شعرن جي ٻئي مجموعي 'ڪلهي پاتم ڪينرو' ۽ خطن جي مجموعي 'جي ڪاڪ ڪڪوريا ڪاپڙي' تي پڻ حڪومت پابندي وڌي. ڪهاڻين جا مجموعا 'سفيد وحشي' ۽ 'پنهل ڪانپوه' هاڻ اڻ لڀ آهن. اياز شاهه عبداللطيف ڀٽائي جي رسالي کي اردوءَ ۾ پڻ ترجمو ڪيو آهي، جيڪو سنڌ يونيورسٽي ڇپرايو آهي. سندس شعرن جو نئون مجموعو، ۽ ٻن ڊرامن جو مجموعو ڇپجي رهيا آهن.

ارجن حاسد، ڀارت جي مشهور سنڌي شاعرن مان آهي. سندس شعرن جو هڪڙو مجموعو 'سواس جي سرهاڻ' شايع ٿي چڪو آهي احمدآباد (ڀارت) ۾، 'پوسٽ اينڊ ٽيليگراف ڊپارٽمينٽ' ۾، نوڪريءَ ۾ آهي.

هري شو واسواڻي، ڀارت جي مشهور اديبن ۾ سندس شمار ٿئي ٿو. شاعر، ڪهاڻيڪار، مضمون نگار ۽ تنقيد نگار آهي. گانڌي ڌام (ڀارت) جي هڪ ڪاليج ۾ ليڪچرار آهي.

نثار بزمي، پورو نالو قلندر بخش، تخلص 'نثار بزمي'. سنڌيءَ جي سٺن شاعرن ۾ سندس شمار ٿئي ٿو. ١٩٣٦ع کان شاعري ڪري پيو، سندس شعر سنڌيءَ جي هر مخزن ۾ ڇپيا آهن. اڄ ڪلهه پنهنجي ڳوٺ 'مرزا پور' ضلعي سکر ۾ رهي ٿو.

غلام حسين رنگريز، پولٽيڪل سائنس ۾ ايم-اي، ۽ بي-ايڊ ڪيل اٿس. هن وقت گورنمينٽ هاءِ اسڪول ميرپور ٻٺوري ۾ اسسٽنٽ ٽيچر آهي. شاعري سان گڏ مضمون نگار پڻ آهي.

فتاح عابد، پورو نالو عبدالفتاح، تخلص 'عابد'. سنڌيءَ جي مشهور شاعر عبدالڪريم گدائيءَ جو فرزند آهي اچا سندس شمار نون شاعرن ۾ ٿئي ٿو، ڪهاڻيڪار پڻ آهي، ڪجهه ڪهاڻيون مختلف ڪتابي سلسلن ۾ شايع ٿي چڪيون آهن، جيڪب آباد ۾ ميونسپل ڪميٽيءَ ۾، ملازمت ۾ آهي.

الهه بخش ٻياسي، اڃا نون شاعرن ۾ شمار ٿئي ٿو، مختلف رسالن ۾ سندس شعر ڇپيا آهن. ويجهڙائي ۾ بي-اي ڪئي اٿس. ٽنڊي محمد خان ۾، هڪ اسڪول ۾ ٽيچر آهي.

گهٽ صفحا بچڻ ڪري، سڀني ليکڪن جو تعارف نه ڏئي سگهيا آهيون، فقط انهن ليکڪن جو تعارف ڏنو ويو آهي، جيڪي سهٽيءَ ۾ پهريون ڀيرو ڇپيا آهن، يا سنڌن شمار نون ليکڪن ۾ ٿئي ٿو. ط-ا

شڪارپور، سنڌ جو هڪ مشهور تاريخي شهر آهي. هن جو بنياد سن ١٦١٧ع ۾ رکيو ويو هو. اوائل ۾ هن شهر جي چوڌاري هڪ وڏو ڪوٽ جڙيل هوندو هو جنهن کي اٺ دروازا هوندا هئا ۽ اهي گهڻو ڪري پير وارن ڳوٺن جي نالن سان منسوب ٿيل هوندا هئا. انهن اٺن دروازن مان هڪ دروازو ”لکيدر“ پڻ هوندو هو، جتان مشهور قديمي ڳوٺ ”لکي“ ڏانهن رستو ويندو هو. هينئر جيتوڻيڪ اهو پراڻو ڪوٽ بلڪل ڊهي ناس ٿي ويو آهي، ان هوندي به شهر ۾ انهن دروازن جا نالا اڃا وانگر قائم آهن ۽ انهن کي هن وقت، اڪثر طور تي، محلن جي نموني سان شمار ڪيو وڃي ٿو.

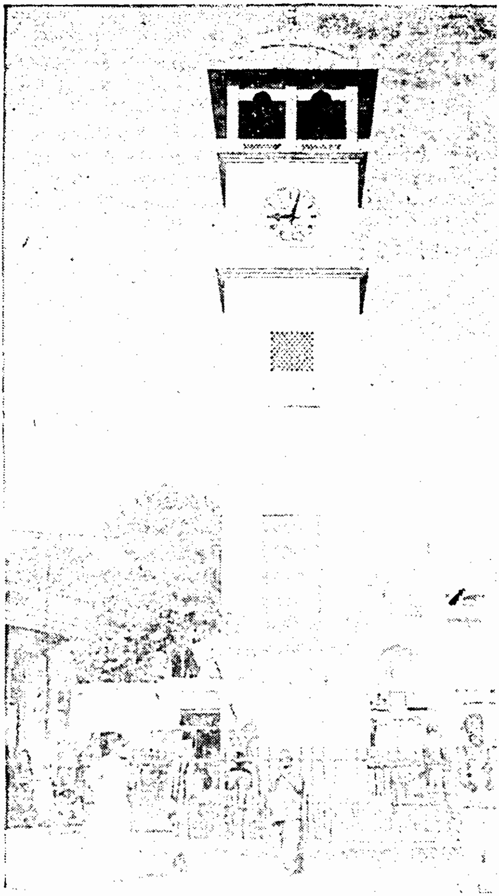

لکيدر ٽاور، شڪارپور

جاءِ جي اهميت ۽ افاديت کي مد نظر رکندي، شهر جي هڪ هندو سيٺ، مسٽر ڪنئيالعل ٻجاج، سال ١٩٣٤ع ۾ هي ٽاور ئي، ميونسپل جي حوالي ڪيو هو. انوقت هن شهر جي ميونسپل جو سٽريٽر، مسٽر اين-ايچ منيسز هو. هي ٽاور سڄو سارو ڳاڙهي پٿر جو آهي. هن مان روزانا هزارين ماڻهو سڪ ڪيدن ٿا. هن وقت هن جي ري ميونسپل ڪاميٽيءَ پنهنجا سهڻا اٺ ننڍڙا دڪان ٺهرايا آهن.

هن بارونق جاءِ تي اوهانکي ماهوار سهڻي به ملي سگهندي. شڪارپور هوار سهڻيءَ جو ايجنٽ: مستجاب احمد قريشي، ناڪر محلا.

ماهوار **سهڻي**

ويسٽ ڪچا، حيدرآباد، سنڌ.

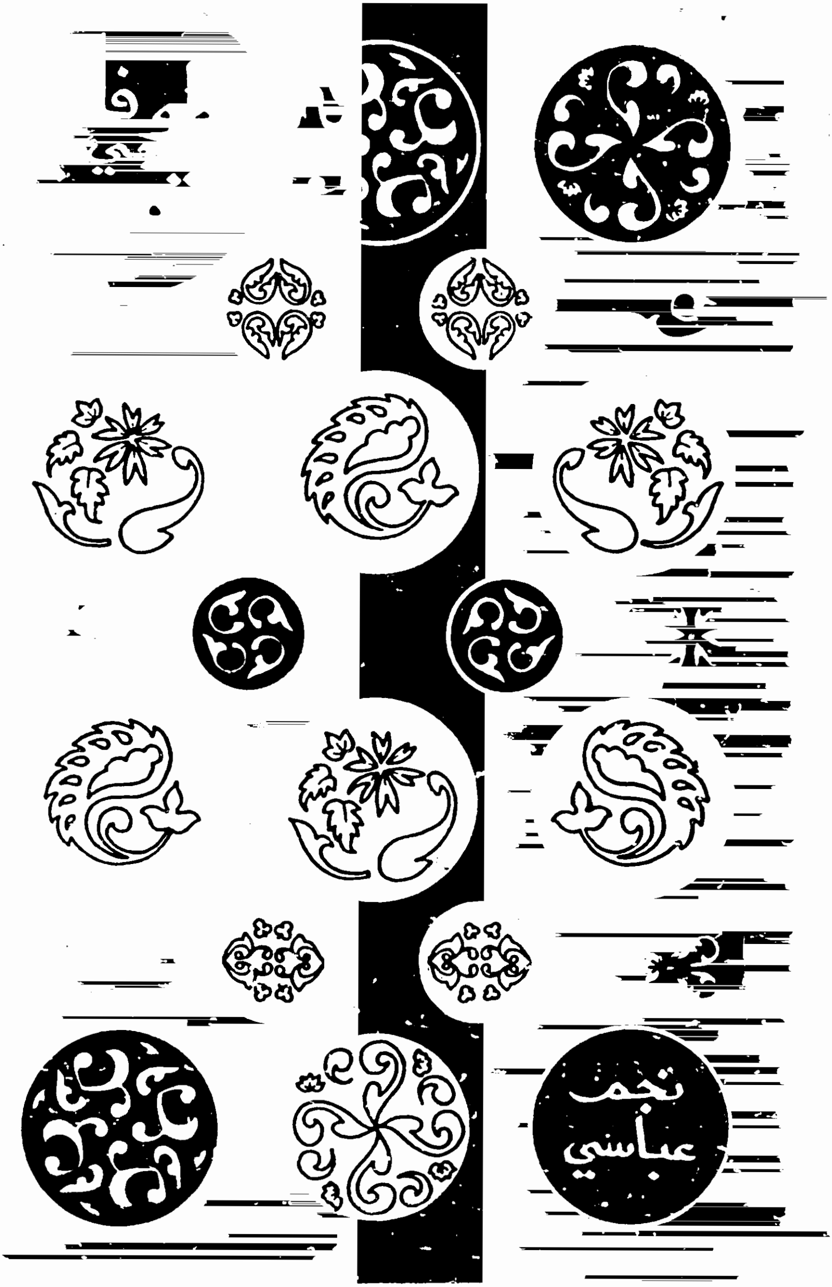

پاڪستان رائيٽرز گلڊ کان بهترين ڪتاب جو
انعام حاصل ڪيل

نجم عباسي جي ڪهاڻين جو مجموعو